

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNE NEO-
GRAMSCI'CI YAKLAŞIM: GÜMRÜK BİRLİĞİNE
REFERANSLA HEGEMONYA TARTIŞMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Ayşenur Kızıldere Uysal

İstanbul- 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNE NEO-
GRAMSCI'CI YAKLAŞIM: GÜMRÜK BİRLİĞİNE
REFERANSLA HEGEMONYA TARTIŞMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Ayşenur Kızıldere Uysal

Danışman: Doç. Dr. Yonca Özer

İstanbul- 2019

TEZ ONAY SAYFASI

Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğüne

Enstitünüz, Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Türkçe / İngilizce Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Ayşenur Kızıldere Uysal**, tarafından hazırlanan, “**Avrupa Birliği İlişkilerine Neo-Gramscian Yaklaşım: Gümrük Birliğine Referansla Hegemonya Tartışması**” başlıklı bu çalışma, **25./11./2019** tarihin de yapılan savunma sınavı sonucunda **OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞUYA~~ BAŞARILI** bulunarak aşağıda isimleri yazılı jüri üyeleri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Yonca ÖZER

Danışman

.....

Doç. Dr. Çiğdem NAS

Jüri Üyesi

.....

Doç. Dr. Armağan E. ÇAKIR

Jüri Üyesi

.....

Onay
Prof. Dr. Muzaffer Dardan
Müdür

27/11/2019 tarih ve 2019/30 sayılı Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

ÖZET

AB - Türkiye ilişkileri genellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliği perspektifinde değerlendirilip müzakerelerin ve siyasi süreçlerin ekseninde incelenmiştir. AB – Türkiye ilişkilerini ekonomik temelde ele alan çalışmalar ise, siyasi süreçlerin ilişkileri etkilemesi gerçeğini genellikle çalışmalarının kapsamı dışında tutmaktadırlar. Bu genel yönelimden farklı olarak ekonomik ve politik ilişkilerin iç içe geçerek ilerlediği yapısının ekonomi-politik perspektifte ele alınıp incelenmesi yerinde olmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, AB - Türkiye ilişkilerini hakim uluslararası ilişkiler kuramlarından ziyade, eleştirel kuram penceresinden, Neo-Gramsci'ci ekolün hegemonya kavramsallaştırması temelinde incelemiştir. Çalışma ilk olarak, Antonio Gramsci'nin en önemli yaklaşımlarından olan hegemonya kavramını uluslararası ilişkilere uyarlayan Robert Cox'un kavramsallaştırması ile başlayan Neo-Gramsci'ci ekolün hegemonya kuramına yer vermektedir. Bu doğrultuda baskı –rıza temelli hegemon ilişki yapısının AB ve üçüncü ülke ilişkilerinde söz konusu olması nedeniyle, AB'nin küresel konumu Neo-Gramsci'ci ekolce hegemonya oluşturma olarak açıklanmaktadır. Neo-Gramsci'ci temelde tarihsel bir blok olarak AB, üçüncü ülkelerle olan ilişkilerinde evrensel değerleri ile materyal temelde reformist veya pasif devrimsel dönüşüm geliştirip, bir tarihsel yapı ve kendine özgü hegemonya oluşturmaktadır. Bu doğrultuda AB için üçüncü ülke olan Türkiye ve politik- ekonomik ilişkileri, Gümrük Birliğine referansla Gramsci'ci hegemonya temelinde Neo-Gramsci'ci hegemonya kuramı kapsamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Neo-Gramsci'ci hegemonya, Gramsci'ci hegemonya, tarihsel blok, pasif devrim, Gümrük Birliği

ABSTRACT

EU-Turkey relations are generally evaluated from the perspective of Turkey's membership in the European Union (EU) and examined on the axis of negotiations and political processes. Studies that deal with EU – Turkey relations on an economic basis often exclude the fact that political processes affect relations from the scope of their studies. In contrast to this general orientation, it is necessary to examine the structure of economic and political relations in an economic-political perspective. The study examined EU-Turkey relations on the basis of the Neo-Gramscian school's conceptualization of hegemony through critical theory rather than prevailing international relations theories. The work first refers to the theory of hegemony of the Neo-Gramscian school, which began with the conceptualization of Robert Cox, who adapted the concept of hegemony, one of Antonio Gramsci's most important approaches to international relations. Therefore, the global position of the EU is explained as the creation of hegemony by the Neo – Gramscian school, as the coercion-consent-based hegemon relationship structure is in question in EU and Third Country relations. As a Neo-Gramscian basically historical bloc, the EU, with its universal values in its relations with third countries, develops material fundamentally reformist , passive revolutionary transformation and forms a historical structure and sui generis hegemony. In this respect, the third country for the EU, Turkey and its political - economic relations were examined under the Neo-Gramscian hegemony theory on the basis of Gramscian hegemony with reference to the Customs Union.

Keywords: Neo-Gramscian hegemony, Gramscian hegemony, historic bloc, passive revolution, Customs Union.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: NEO-GRAMSCI'CI ELEŞTİREL KURAM VE HEGEMONYA	9
1.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ELEŞTİREL KURAM	9
1.2. ANTONIO GRAMSCI VE GRAMSCI'CI KURAM.....	13
1.3. ROBERT W. COX VE NEO -GRAMSCI'CI KURAM	18
1.4. HEGEMONYA KURAMI.....	23
1.4.1. Gramsci'ci Hegemonya Kavramı.....	23
1.4.2. Hegemonik İstikrar ve Uluslararası Rejim Kuramları	26
1.4.3. Neo-Gramsci'ci Hegemonya Kuramı	29
1.4.4. Cox'a Göre Dünya Düzeninde Hegemonya Dönemleri	35
1.4.4.1. Birleşik Eyaletler ve Britanya Hegemonyaları Dönemi	36
1.4.4.2. Amerika Birleşik Devletleri Hegemonyası Dönemi.....	38
2. BÖLÜM: NEO-GRAMSCI'CI HEGEMONYA KURAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ULUSLARARASI ALANDAKİ KONUMU	45
2.1. AB BÜTÜNLEŞMESİ GELİŞİMİ VE BÜTÜNLEŞMEYE NEO-GRAMSCI'CI YAKLAŞIM	45
2.2. AB VE ABD HEGEMONYALARININ BENZERLİK VE FARKLILIKLARI	55
2.2.1. AB ve ABD Hegemonyalarının Euro ve Dolar Bazında Kıyaslanması....	60
2.3. AB'NİN ÜÇÜNCÜ ÜLKE AÇISINDAN HEGEMON KONUMU VE TARİHSEL HEGEMONYA DÖNÜŞÜMÜ	63
2.3.1. Yumuşak Güç - Pasif Devrim İlişkisi ve AB'nin Üçüncü Ülkeler Üzerindeki Etkisi	63
2.3.2. AB'nin Finansal Kuruluşlarının Hegemonya İlişkisindeki Konumu.....	69
2.3.3. AB ve Üçüncü Ülke - Bölgesel Ekonomik Ticari Anlaşmalarının Hegemonik Boyutu	71
3. BÖLÜM: TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE AB HEGEMONYASININ OLUŞUMU VE GÜMRÜK BİRLİĞİNİN HEGEMONİK KONUMU	77
3.1. TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİNİN SİYASİ VE EKONOMİK GEÇMİŞİ.....	77
3.1.1. Ankara Anlaşması ve Ortaklık İlişkisi	81
3.1.2. Katma Protokol ve Geçiş Dönemi	83
3.1.3. AB'nin Türkiye'ye Mali Yardımları ve Yardımların Hegemonik Konumu	84

3.2. AB- TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE AB HEGEMONYASI VE GÜMRÜK BİRLİĞİ	87
3.2.1. Kopenhag Ekonomik Kriterlerinin Neo-Gramsci'ci Hegemonik Boyutu	87
3.2.2. Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri ve Neo-Gramsci'ci Hegemonik Boyutu	92
3.2.3. Gümrük Birliği'nin Modernizasyonu Meselesinin Hegemonya Tartışmasındaki Yeri	98
SONUÇ	109
KAYNAKÇA.....	116

KISALTMALAR

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABDA	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABİHA	: Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma
ABKA	: Avrupa Birliği Kurucu Anlaşması
ABMB	: Avrupa Birliği Merkez Bankası
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AT	: Avrupa Topluluğu
ATS	: Avrupa Tek Senedi
AYB	: Avrupa Yatırım Bankası
DB	: Dünya Bankası
EPB	: Ekonomik ve Parasal Birlik
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IPA	: Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı
ISPA	: Katılım Öncesi Yapısal Araçlar Programı
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
MEDA	: Akdeniz Ekonomik Kalkınma Alanı Programı
MERCOSUR	: Güney Ortak Pazarı
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OTP	: Ortak Tarım Politikası – Ortak Ticaret Politikası
PHARE	: Polonya ve Macaristan Ekonomilerinin Yapılanması İçin Destek Programı
SAPARD	: Tarımsal ve Kırsal Gelişim için Özel Katılım Programı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
TACIS	: Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım Programı

GİRİŞ

Türkiye-Avrupa Birliği (AB) gerek kuramsal gerekse pratik düzlemde sıklıkla çalışılan alanlardan birini teşkil etmektedir. Özellikle son dönemde Türkiye-AB ilişkilerindeki iniş çıkışlar, söz konusu alana yönelik eleştirel çalışmaların sayısında artışa sebep olmuştur. Uzun bir geçmişe sahip olan Türkiye-AB ilişkileri, yıllar içerisinde birçok araştırmacı tarafından dönemsel ve vaka temelli çalışmalara konu olmuştur. Yarım asrı geride bırakan ağır ve çetrefilli seyir eden genel Türkiye – AB ilişkileri, AB'nin bütünleşme süreci gibi kendine özgü dinamikleri ile dünya gündeminde ayrı bir kimlik kazanmıştır.

Türkiye - AB ilişkilerinin genel seyrini belirleyen en önemli özellik, yavaş ilerleyen siyasi ilişkiler sürecidir. İlişkilerin materyal-somut niteliğini oluşturan ekonomik ilişkiler ise her ne kadar siyasi ilişkiler gibi ağır ilerlese de politik ilişkilerin aksine ileriye dönük (gelişime açık) bir biçimde cereyan etmektedir. Bu perspektifte bakıldığında Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri ekonomik ilişkilerin ve siyasi ilişkilerin yoğun olduğu dönemler olarak ikiye ayırabilmek mümkündür. Böyle bir tematik ayırım Türkiye'nin olası AB üyeliği siyasi temayı oluştururken, Gümrük Birliği (GB) ekonomik temayı oluşturmaktadır. İki taraf arasındaki ilişkilerin “ağır işleyen bir süreç” olarak tanımlanmasının en temel nedeni ise ekonomik ve siyasi süreçlerin birbirinden ayrılmasının mümkün olmamasıdır. Bir başka ifade ile süreç içerisinde ekonomik ilişkilerin giderek siyasi ilişkilerde yaşanan gerilimlerden etkilenerek politikleşmesi, Türkiye-AB ilişkilerindeki gelişim düzeyinin yavaşlamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla GB süreci ve modernizasyonunu yavaşlatan yüksek politikleşen süreç Türkiye ve AB ilişkilerin dış yüzeyi ve genel görünümünü oluşturmaktadır.

Türkiye ile AB arasındaki ekonomik ve politik ilişkilerin kuramsal ve pratik olarak birbirinden ayırt edilerek incelenmesinin zorluğu nedeniyle çalışma, akademik kuramsal alt yapı olarak ekonomi-politiği temel almıştır. Çalışma, Neo-Gramsci'ci ekonomik-politik kuramsal yapı içerisinde ve GB özelinde Türkiye - AB ilişkilerine odaklanmıştır. İlişkilerdeki siyasi temayı temel alan Türkiye'nin üyelik süreci, çalışmanın kuramsal çerçevesine uygun bir şekilde çalışmanın analiz kapsamının dışında bırakılmıştır. Ancak her iki ilişki yapısı arasında kesin bir ayırım

yapılamayacağından bu çalışmada ekonomi-politik işleyişin bir arada olduğu yaklaşım benimsenmiştir.

Bu şekilde bir çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan temel motivasyon kaynağı Neo-Gramsci'ci hegemonya kuramının Türkiye - AB ilişkilerini anlamaya uygun olmasıdır. Gramsci hegemonyası, Neo-Gramsci hegemonya kuramı ve Neo-Marxist çalışmalar başta olmak üzere eleştirel kuram okumaları sayesinde çalışmanın kuramsal alt yapısı doğal olarak gelişmiştir. Türkiye – AB ekonomik ilişkilerinin Neo-Gramsci'ci hegemonya kuramının temelinde uyarlanması ise çalışmanın kuramsal temasını oluşturmaktadır. Çalışmanın motive edici ve uyarıcı soruları, mevcut gözlemlenir durumun detaylarında belirmiş ve kuramın uygulanabilir kavramsal zenginliği, AB'nin küresel ve bölgesel konumu, AB – üçüncü ülke ilişkileri ve AB – Türkiye ekonomik ilişkilerinde GB mevcut durumu araştırmanın derinleşmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda, 'Türkiye – AB ekonomik ilişkilerin, baskı ve rızaya dayalı Gramsci hegemonyası temelinde uluslararası ilişkilerde Neo-Gramsci'ci hegemonya kuramı ile açıklanabilir mi' sorusu çalışmanın temel araştırma sorusu olmuştur.

Makro araştırma sorusunun yanı sıra bu çalışmada bir takım mikro araştırma sorularına da cevap aranmıştır. Mikro araştırma sorularının başında Neo-Gramsci'ci kuramın hegemonyayı tanımlayan tarihsel blok ve tarihsel yapı gibi temel kavramları çerçevesinde AB'nin küresel ve bölgesel konumunun açıklanıp açıklanamayacağı sorusu yer almaktadır. Benzer bir şekilde AB'nin bölgesel ve üçüncü ülkeler ile ilişkilerinin hegemonya kuramı ile nasıl açıklanabileceği ve Türkiye-AB arasındaki GB ilişkisinin baskı ve rızaya dayalı hegemonya kuramı açısından incelenip incelenemeyeceği soruları çalışmanın mikro araştırma sorularını teşkil etmektedir.

Yukarıdaki araştırma sorularına verilen cevaplar ışığında Türkiye-AB ekonomik ilişkilerinin GB temelinde Neo-Gramsci'ci hegemonya kavramı ile açıklanması çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda geleneksel yaklaşımlardan farklı bir kuram olan Neo-Gramsci'ci yaklaşımın hegemonya kuramı, AB-Türkiye ekonomik ilişkilerinin ruhuna uygulanabilirliği, çalışmanın konusunun doğal gelişimini etkilemiştir.

Amacı Neo-Gramsci'ci bakış açısıyla Türkiye-AB ilişkilerinin anlaşılmasını sağlamak olan bu çalışmada, söz konusu ekolün geleneksel yaklaşımlara yönelik eleştirel, yaratıcı ve değişimi destekleyici tutumu bu şekilde bir çalışmanın ortaya çıkmasındaki temel motivasyon kaynağı olmuştur. Kuramın tabu haline gelen geleneksel yaklaşımlara karşı ortaya koyduğu birçok olgunun tezin konusuna uygulanabilir olması, GB sürecindeki hegemonya ilişkisinin varlığı gözler önüne serilmesini kolaylaştırmıştır.

Türkiye – AB ilişkilerine farklı kuramsal pencerelerden bakılarak çeşitli analizlerin yapılabilmesi ve ilişkilere dar kapsamalı yaklaşımların ötesinde özgürleştirici değerlendirmeler ile eleştirel yaklaşımların sunulması, çalışmanın özgünleşen önemini ortaya koymaktadır. Uluslararası İlişkiler alanında eleştirel ve Neo-Gramsci'ci çalışmaların az sayıda olması da çalışmanın bu alandaki önemini arttırmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde Neo-Gramsci ekolünün çatı kuramı olan eleştirel yaklaşım ile araştırmanın kuramsal kimliğini belirleyen İtalyan politikacı ve Marxist yazar Antonio Gramsci'nin hegemonya kuramı yer almaktadır. Bu bölümde hegemonya kuramının yanı sıra, AB hegemonyasının açıklanabilirliğini sağlaması amacıyla destekleyici ve yardımcı terimler olarak Gramsci'nin pasif devrim ve tarihsel blok gibi kavramlarına da yer verilmiştir. Gramsci'nin devlet ve toplum bazında ele aldığı devlet-burjuvazi-sivil toplum ilişkisinde, devletin baskı araçlarını kullanarak sivil toplum aygıtlarını araçsallaştırması yönetilen kesimin rızasını sağlamaktadır. Gramsci'nin bu şekliyle tanımladığı hegemonya kuramını uluslararası ilişkilere uyarlayan ise Robert W. Cox olmuştur. Eleştirel perspektifte Cox, Gramsci okumaları sayesinde Neo-Gramsci'ci ekol çalışmalarının başlangıcını yaparak, 1945 sonrası dünya siyasetinde ve üretim ilişkilerinde yükselen bir güç olan ABD'yi çalışmıştır. Cox, ABD'nin dünya çapında kapitalist üretime dayalı liberal ekonomik sistemin yerleşebilmesi için ulus-aşırı sermayedar ve elit burjuvazinin maddi ve materyal gelişimini desteklemesini ve dünya finansal yapısını dolara endekslemesini hegemonya olarak okumuştur. Cox, ABD'nin belirleyiciliği ile dünya düzeni olarak ifade ettiği sistemde ABD'nin kültürel ve ideolojik hegemonyasını baskı unsurunun en önemli

noktası olarak tanımlamaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, Cox anlatısı içerisindeki ABD'nin küresel hegemonya oluşumunun en temel unsuru olan IMF ve Dünya Bankası gibi küresel finans kuruluşlarının konumuna yer verilmektedir. Nitekim Cox ABD hegemonyasının diğer ülkeler üzerinde kurtuğu baskıyı, Gramsci'nin rızanın araçsallaştığı sivil alan tarifine benzetmekte, tıpkı sivil alan gibi bu kurumların da liberal sistemin gelişmesi ve yayılması amaçlı uluslararası rızanın sağlandığı mekanizmalar olduğunu ifade etmektedir. Neo-Gramsci'ci hegemonya ilişkisinin kuramsal zenginliği sayesinde söz konusu yaklaşımın bu çalışmaya uygulanabilir olması sebebiyle birinci bölümde Neo-Gramsci'ci kuram ve kavramlar detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Pasif devrim ve tarihsel blok gibi başat Gramsci kavramları, Cox'un uluslararası ilişkilere uyarlamalarında yaratıcı etki oluşturur. Cox, tarihsel blok teriminden uyarlayarak geliştirdiği tarihsel yapılar kavramını, dünya düzeninde uluslararası politika ve sistem içinde yer alan devlet, devlet sistemleri, maddi yeterliliklere dayalı küresel üretim ilişkileri gibi olguların sosyal güçleri oluşturduğu tarihsel süreçlerini açıklamak için kullanmaktadır.

Bu açıdan çalışmanın ikinci bölümünde, Neo-Gramsci'ci ekolün tarihsel bir blok olarak AB'nin dünya düzeninde ve üçüncü ülke ilişkilerinde tarihsel yapıyı oluşturma süreci analiz edilmektedir (Cox, 1993). Neo-Gramsci'ci ekolün kurucularından Stephen Gill tarafından uyarlanan pasif devrim kavramı ise uluslararası sistemde hegemonyanın ikinci ülkeler üzerindeki ekonomik uygulama veya yaptırımlar aracılığıyla söz konusu ülkelerin ideolojik değerlerindeki dönüşümünü sağlama aracı olarak tanımlanmaktadır (Gill, 2002). Çalışmanın ikinci bölümünde Gill'in uyarladığı pasif devrim kavramı ile AB'nin üçüncü ülkeler üzerindeki hegemonyasında pasif devrimsel (reformist) etki yaratması açıklanmaktadır. Bu bölümde AB'nin küresel düzene sivil ve normatif bir güç olarak nüfuz edip, üçüncü ülke ilişkilerinde yumuşak güç kavramına yakın şekilde pasif devrimsel bir etki yarattığı açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde yukarıdaki anlatıya ek olarak Neo-Gramsci'ci ekolün AB bütünleşmesine yönelik yaklaşımları ve Cox'un 20. yy. boyunca devam eden ABD hegemonyası özellikleri temelinde ABD-AB hegemonyası karşılaştırması yer

almaktadır. İki hegemonun benzerlik ve farklılıkları açıklanırken AB hegemonyası, bu çalışmada Neo-Gramsci'ci bakış açısıyla ABD etkisi bağlamında açıklanmaktadır. Neo-Gramsci'ci ekol, Avrupa'ya ihraç edilen ABD ekonomik düzeninin ve ideolojisinin AB hegemonyasında aynı çizgide tezahür etmesine karşın AB'nin kendine has var oluşu ile farklı bir hegemonya projesi ortaya çıkarmış olabileceğini ileri sürmüştür (Bieler ve Morton, 2001). Bu bölümde AB'nin IMF ve Dünya Bankası'nın konumuna benzer bir şekilde Avrupa Merkez Bankası ile diğer alt finans ve ekonomi kurumları kurarak üçüncü ülkeler üzerinde oluşturduğu hegemonya açıklanmaktadır. Benzer şekilde yine bu bölüm içerisinde Dolar ve Euronun dünya finans sisteminde rezerv paralar olarak sahip oldukları konumları kıyaslanmaktadır.

AB hegemonyasının kaynağını rızanın araçsallaştığı ikili veya bölgesel ekonomik ve ticaret anlaşmaları (serbest ticaret, ortaklık, GB, Avrupa Anlaşmaları) oluşturmaktadır. Bunlar aynı zamanda AB'nin üçüncü ülkelere yönelik ekonomik baskı aygıtlarını teşkil etmektedir. İkinci bölümün son kısmında söz konusu anlaşmalar incelenerek AB'nin Afrika, Latin Amerika, Akdeniz çevresi, Orta ve Uzak Doğu Asya başta olmak üzere bölgesel ve küresel alanda geliştirdiği işbirlikleri ele alınmaktadır. Tüm bu anlaşmalar vasıtasıyla üçüncü ülkelere yönelik verilen mali yardım ve geliştirme amaçlı kredilerin AB lehine karşılıklı bağımlılık ve tahakküm ekseninde ekonomik ve kültürel baskı unsuru oluşturmasına yer verilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde AB-Türkiye ekonomik ilişkilerinde gözlemlenen hegemonik tutumun GB özelinde nasıl geliştiği anlatılmaktadır. Bölüm içerisinde öncelikle kısaca GB öncesi dönemde AB-Türkiye ilişkileri tarihi verilmektedir. Akabinde ise 1996 yılında GB kararı ile ekonomik alanda materyal temele oturan Türkiye-AB ekonomik ilişkileri yer almaktadır. AB müktesebatının genel anlamda hegemonik baskı unsuru olmasına ek olarak, Türkiye için bir rıza unsuru olarak Kopenhag ekonomik kriterleri bu bölüm içerisindeki kriterler başlığı altında incelenmektedir. AB hegemonik baskı unsurlarının en net şekilde görüldüğü ekonomik kriterler bir taraftan AB Neo-liberal ekonomik anlayışın benimsenmesi açıkça şart koşulurken, diğer taraftan AB norm ve prensiplerin de şart olarak koşulması kültürel hegemonyanın da söz konusu olduğunu göstermektedir.

Ekonomik bir entegrasyon modeli olan GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri de bu bölüm içerisinde yer almaktadır. Bu doğrultuda üçüncü bölümde, GB'de sadece işlenmiş tarım ve sanayi mallarının gümrüksüz şekilde serbest dolaşması, hegemonik ilişki içerisinde AB'nin karşılaştırmalı ve uzun dönemli kârlılığı ile devam etmesi biçiminde açıklanmaktadır. GB revizyonuna dair konuların hegemonik ilişki içerisindeki konumu yine çalışmanın son kısmında yer almaktadır. Benzer şekilde AB serbest ticaret anlaşmalarının (STA) Türkiye boyutu, kamu alımları, hizmetlerin serbest dolaşıma dâhil edilmesi başlıkları da çalışmanın son kısmında hegemonik ilişki içerisinde açıklanmaktadır.

Çalışmanın temel araştırma sorularından biri AB'nin dünya düzeninde bir hegemonya oluşturup oluşturmadığıdır. Bu soruya ise baskı-rıza ilişkisine dayalı bir hegemonyanın var olduğu argümanı ile yanıt verilmektedir. Yöneten-bağımlı grup arasındaki baskı-rıza ilişkisi açısından Cox'un ABD'nin dünya düzeninde uluslararası finans kurumları aracılığıyla diğer ülkeler ile oluşturduğu hegemonik yapı olarak açıkladığı sistemin bu çalışmadaki karşılığı AB'nin diğer ülkeler üzerinde geliştirdiği pasif devrimsel etkidir. Bu doğrultuda AB-Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerde ve GB'de baskı-rıza temelli hegemonik ilişkinin varlığı, çalışmanın ana araştırma sorusuna verilecek yanıtı teşkil etmektedir. AB'nin üçüncü ülkeler ile geliştirdiği ilişki ağı içerisinde güç, denge, süreklilik, baskı-rıza unsuru ve bağımlılık durumları ilişkinin hegemonik bir hal almasını desteklemektedir. Küresel bir aktör olarak AB, sahip olduğu ekonomik ve ticari gücü ile baskı unsurunu geliştirirken, ekonomik ve ticari anlaşmaları ile üçüncü ülkeler üzerinde rıza unsurunu araçsallaştırmıştır. Diğer aktörlerin AB ile ekonomik ve ticari ilişki geliştirme isteği, AB hegemonyasında rıza unsurunun güçlenmesini sağlayan en temel faktörü oluşturmaktadır.

Çalışma, uluslararası sistemde ABD ve AB hegemonya oluşma süreçlerini karşılaştırarak, AB hegemonyasının farklılığı üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada, AB'nin hegemonyasını küresel sistemde kendine has bir formda şekillendirdiği argümanı ise AB'nin dünya düzeninde hegemonyasını ne şekilde oluşturduğu sorusuna yanıt olarak verilmektedir. AB hegemonyasını ABD hegemonyasından farklı gören Cox, AB'nin liberal ekonomik sistemi içselleştirdiğini ve AB küresel kimliğini de sivil

toplumun belirlediğini ileri sürmektedir. Benzer şekilde Cox, AB kimliğinin Neoliberal ekonomik düzen ile sosyal devlet arasında kaldığını ve bu sebeple kısıtlı bir şekilde inşa edilebildiğini iddia etmektedir. Cox'un ifadeleri ile AB, kapitalist devlet anlayışı ile sivil toplumun politika edimine etkisinin sosyal kuvveti oluşturarak hiper liberalizm ile sosyal devlet arasında sıkışmış sınırlı bir liberalizm oluşturmuştur (Cox, 2001). Dolayısıyla AB'nin hegemonya oluşumu, kendine özgü bir tutuma ve tahakküme dayanmaktadır. AB ve üçüncü ülkeler arasındaki ilişkilerde ise sürekli nüfuzun, ettirgen ve bağımlılığın geliştirildiği pasif devrimsel etkiye dayalı hegemonya ortaya çıkmıştır.

AB hegemonyasının kültürel ve ideolojik tahakkümünün temelini Neoliberal ekonomik değerler ile evrensel normlar oluşturmaktadır. Neo-Gramsci'ci ekol, AB'yi ekonomik ve ticari liberalleşmeyi sağlayan rızaya dayalı uluslararası anlaşmalar vasıtasıyla serbest piyasa ekonomisinin gelişmesini destekleyen bir hegemonya projesi olarak açıklamaktadır. Tarihsel bir blok olarak AB'nin üçüncü ülkelere yönelik oluşturduğu mali ve ekonomik baskı, alternatif bir dünya düzeni yaratılması doğrultusunda ideolojik temelde de desteklenmektedir. AB'nin evrensel olarak atfedilen hukuk ve demokrasinin üstünlüğüne dayalı azınlık ve insan haklarının korunmasına yönelik değerleri, küresel barışın ve sivil toplumun desteklediği kültürel – ideolojik bir hegemonya yaratmıştır. AB, sosyal kuvvetlerinin etkisiyle devlet gibi hareket eden bir uluslararası kurum olarak tarihsel bir blok oluşturmakta ve etki alanı ile tarihsel yapıyı oluşturan sivil bir hegemonya olmaktadır.

Türkiye'nin rızasının sağlanmasında GB'nin araçsallaşması, hegemonik ilişki içerisinde ekonomik anlamda karşılıklı kârlılık temelinde değerlendirilebilmektedir. Türkiye – AB arasındaki ekonomik işleyişte AB'nin bir hegemonya oluşturması, ekonomik veriler ve karşılaştırılabilir karlılık bakımından dikey gelişen rakamsal oranlar ile gözlemlenir durumdadır. Ancak, ilişkilerin hegemonik boyutunu salt ekonomik veriler ile açıklamak eksik bir analize sebep olmaktadır. GB ilişkisi siyasi-güncel gelişmelerden de etkilenerken, kıyaslamalı analizde Türkiye aleyhine bir ortamın oluşmasına sebep olmaktadır. Taraflar arasındaki genel ilişkileri hegemonik bağlamda gözler önüne seren en önemli gelişme AB-Türkiye arasındaki iletişim sürecidir. GB'nin güncel ve gelecekteki halini belirleyecek en temel taraf olan AB'nin konumu, pasif

devrimsel (reformist, tepeden inme) bir şekilde, dikey iletişimsel olarak belirginleşmektedir. Dolayısıyla hegemonya ilişkisi yapısında AB – Türkiye ilişkilerinde hegemonya, ontolojik olarak ekonomik kaynaklı, politik destekli ve iletişimsel sürekliliğin dikey ve hiyerarşik gelişimi ile ilerlemektedir.

GB ilişkisi ve GB'nin modernize edilmesi beklenen konuların Cox'çu diyalektik hegemonya bağlamında açıklaması, Türkiye için karlılığın sürekliliğinin sorgulanması olmuştur. GB modernizasyonu, AB hegemonyasının pasif devrimsel bir dönüşüm ile Türkiye için asimetrik gelişen çıkarların kısa vadede çelişkili çözümlenmesine dayanmış olup dikey iletişim süreçleriyle sonuçlanacaktır.

1. BÖLÜM: NEO-GRAMSCI'CI ELEŞTİREL KURAM VE HEGEMONYA

Çalışmanın ilk bölümünü oluşturan Neo-Gramsci'ci eleştirel kuram ve hegemonya kuramı genel başlığı, uluslararası ilişkilerde eleştirel kuram, Antonio Gramsci hegemonyası, Robert W. Cox ve Neo-Gramsci'ci kuram olmak üzere alt başlıklar şeklinde detaylandırılacaktır. Neo-Gramsci'ci hegemonyanın detaylı analizi kısmında ise diğer hegemonya kuramlarına yer verilerek, Cox'a göre dünya düzeninde hegemonya dönemlerinin incelenmesi ile birinci bölüm tamamlanacaktır.

1.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ELEŞTİREL KURAM

Eleştirel kuram, özünde pozitivist kuramların eleştirisi olarak görülüp, bu kuramlara normatif sorular ile yaklaşmış ve birçok disipline uygulanıp, çalışıldığı disiplinlere getirilmiş kapsamlı sorgulamalar bütünü olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda eleştirel kuram; olanı anlamak ya da açıklamak yerine, mevcut durumun kritiğini yaparak olması gerekenin ne olduğu ve var olanın nasıl değişebileceği gibi sorguları sormaktadır (Yaramış ve Kolasi, 2014: 171). Aynı zamanda kuram bu temelde düşünülerek insana ve topluma fayda sağlanabilecek yapıyı aramaktadır. Ancak insan ve toplum için faydayı sağlamaya çalışma kaygısı kuramın odak noktalarından biri sayılmamaktadır. Ayrıca eleştirel kuram, özündeki, mevcut düşüncelere, durumlara ve ortamlara özeleştirici yapmaktadır. Pozitivist kuramların bilimsellik kaygısı ile aslında insanı sınırladığını savunmaktadır. Tüm kapalı sistemleri eleştiri ile yıkmayı amaçlayan eleştirel kuram, hedefine insanı özgürleştirmeyi koymaktadır. Eleştirel kuram, hedefine köklü sosyal değişimi yerleştirerek, mevcut düzenin insanda geri planda bıraktığı potansiyelleri ortaya çıkarmak için var olan ütöpik düşünceyi yaratmanın önemini vurgulamaktadır (Horkheimer, 2010).

Peter Osborne'ye göre eleştirel kuramın amacı, söz konusu disiplinin, incelediği bir sorunu entelektüel ve siyasi açıdan geniş kapsalı bir sorgulamaya tabi tutmaktır. Böylece yeni önerme ve varsayımlar eşliğinde, var olan daha toplumsal ve insana dayanan bir çerçevede açıklanır. (Osborne, 2013: 34). Bilimsellik veya bilimsel olma kaygısı daima tarafsızlık ilkesinin ilk koşulluluğunu öne sürer. Tarafsızlık ise

ortak bakış açısı, akıl, ahlaki yargılardan ve genel geçer bilgilerden bağımsız ve özgünlüğün var olmasıdır. Bu açıdan bir iktidar erk tarafından oluşturulan “bilgi”nin ne derece tarafsız olduğu eleştiriye açıktır. Eleştirel kuramın, amacı bu noktada bu soruyu yanıtlamaktır. Eleştirel kuram ve pozitivist kuramın arasındaki ayrım, kendini bu aşamada gösterir. Eleştirel kuram ve pozitivist kuramın arasındaki bu ilişki iktidar ile önce tarafsızlık, sonra bilimsellik arasındaki ilişkidir (Okur ve Ongur, 2014: 292). Eleştirel kuram, pozitivist kuramın verili olarak kabul ettiği ortak aklın veya iktidarın elinde olan bilginin doğru kabul edildiği yaklaşımları eleştirir. Pozitivist veya klasik kuramlar, disiplinleri kuramlaştırırken; varsayımları, yöntemleri, söylemleri, uygulamaları ve pratik açılımları ile eleştirel kuramın bir nevi eleştiri ve çalışma alanını oluşturur. Eleştirel kuram iktidarın ürettiği bilginin kitle üzerindeki tahakkümünü ortaya çıkartır. Bu durumun anlaşılması ile de özgürleşmenin başlatılabilmesinin yine kitlenin aydınlanmasında yattığını ifade eder. Klasik kuramların uluslararası ilişkiler disiplinindeki dar kapsamlı yaklaşımları, bir başka ifade ile kendini insan-toplum düzleminden bağımsız bir şekilde, yaklaşım tarzını devlet düzlemine indirgemesi, eleştirel kuramın pozitivistliğe getirdiği eleştirilerin temel paradigmasını oluşturur (Aytaç, 2015: 455-473).

Geleneksel pozitivist kuramlarda üretim ilişkilerinin yöntem ve alanlarının belirlenerek, sermaye ve devlet bazlı mevcut düzeni kurmaya yönelik bir eğilim varken, eleştirel kuramın temel kaygısı insanı özgürleştirmektir (Adorno ve Horkheimer, 2011: 44). Pozitivist kuramın yerleşik döngüsünde bilim insanı, hipotezini kanıtlamak için gözlemlerden ve deneylerden faydalanarak ampirik bulgulara başvurarak ilerlemektedir. Son derece verili ve varsayımlı şekilde toplumdan da tarihten de izole ilerleyen pozitivist deneyimler, söz konusu nesnellığe ulaşma kaygısıyla eleştirel kuramın hedefinde yer alırlar. Çünkü tüm sosyal bilimlerde araştırmacı içinde bulunduğu sosyal çevre, tarihsel dönem ve düzlemden izole değildir. Araştırmacının kendisi dahi nesnesi gibi, içinde yer aldığı bağlam, toplum, tarih içinde evrilmekte ve diyalektik bir süreç tabi olmaktadır (Vergin, 2011: 249-250) .

Genellikle Frankfurt okulu olarak bilinen eleştirel kuram esas olarak felsefe, sosyoloji, siyaset, ekonomi, edebiyat, estetik gibi farklı disiplinlerden gelen bir grup

entelektüelin ortak çabası olası olarak tanımlanabilir. Temelde sosyoloji ve felsefe alanında çalışan Frankfurt okulunun önde gelen yazarları Theodor Adorno, Max Horkeimer, Herbert Marcuse, Walter Benjamin, Eric Fromm ve Jürgen Habermas'tır. Özellikle felsefe alanındaki mevcut pozitivist kuramlara söz konusu teorisyenler, ontolojik ve epistemolojik bağlamda ciddi eleştiriler yöneltmiştir. Frankfurt okulu kuramcılar için bilgi pozitivist kuramın ifade ettiğinden farklıdır ve bilginin tarihselliği, sosyal şartlılığı bakımından ayrı incelenmelidir. Eleştirel kuramcılar, geleneksel kuramların belirli bir düşünce etrafında hizmet ettiği çıkarların varlığını öne sürerler. Eleştirel kuramcılar, adil olmayan bu durumun üstesinden gelebilmeyi insanı özgürleştirmede bulmaktadırlar. Bu yönü nedeniyle eleştirel kuram politik ve normatif özelliğe bürünmüştür (Yaramış ve Kolasi, 2014: 178-179) .

Max Horkheimer'in *Eclipse of Reason* (Akıl Tutulması) adlı kitabı, eleştirel kuramın pozitivistliğe yönelik eleştirilerinin ontolojik ve epistemolojik temellendirilmesinin yapıldığı en önemli eseridir. Aklın pozitivist eksende algılanışını eleştirerek, insan için var olan öznelleşmesini ifade etmiştir. Akılın kaynağı ve algılanışının yanı sıra pozitivist bilginin kendi üzerine düşünmekten bile aciz olmasını tartışmıştır. Eleştirilerinde zekâ, insan ve doğa ilişkisinin pozitivist temelli algı ve açıklanmasını eleştirmiştir (Horkheimer, 2010: 70) .

Frankfurt okulunun veya eleştirel kuramın öne çıkan temsilcilerinden Jürgen Habermas ise, pozitivist rasyonelliğin yegâne olduğu fikrini kabul etmez. Habermas, epistemolojisinde üç bilgi oluşturucu çıkarlar söz konusudur. Bilginin var oluşu, kaynağını ve kullanılmasının sınıflandırmış, amaç ve kapsamlarına göre teknik, pratik ve özgürleştirici çıkarlar olarak gruplamıştır. Bilginin yaratılması, çarpıtılmış toplumsal koşullar, gücün iktidarından sıyrılarak gelişen bir iletişimini ifade etmektedir (Broner, 2004). Diğer eleştirel kuramcılardan farklı olarak Habermas, insanın, materyal temelde veya üretim ilişkilerinden ziyade iletişim veya diyalog ile özgürleşebileceğini ortaya koymuştur. Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı, uzlaşımın kaynağı olan iletişim becerisi sayesinde, kesin öngörülerden uzak ve toplumsal normlara uygun bireyselleşme, rasyonelleştirme, özgürleşme ve tahakkümsüz iletişimin gelişmesini ifade etmektedir (Habermas, 2010: 48).

İlk dönem Frankfurt okulu düşünürleri insanı özgürleştirmeyi doğaya tahakküm olarak algılayan geleneksel Marxist görüşten ayrılarak özün doğayla barış içinde olduğunu savunmuştur (Hobden ve Jones, 2001: 214) . İnsanın ve toplumun temel analiz düzeyinde yer aldığı Eleştirel kuram, klasik Marxist geleneğin salt ekonomik düzeyinden öte ideoloji, medya, estetik, psikanaliz vb. konuları da disiplinler arası incelemelerine dahil etmiş, dolayısıyla da siyasi ve kültürel üst yapıyı merkeze almışlardır (Broner 2011: 2). Eleştirel kuram çalışmalarının sınıflandırmasında, gerek Marxist ideolojiye yönelik yaklaşım tarzlarındaki farklılıklar gerekse çalışma konularında Marxizm'in eleştirileri sebebiyle belirginleşen bir ayrım doğmuştur. Hatta 20. yüzyıl kapitalizmin şartlarındaki değişimi vurgulayarak, Karl Heinrich Marx'ın proletarya egemenliğine dayanan ideolojisinin pozitivizmin olumsuz etkisi altında kaldığı ortaya koymuşlardır. Yani Frankfurt okuluna göre kararların işçi sınıfı ya da köylüler tarafından değil, Marxizm'i veya komünizmi çok iyi bilen siyasetçiler veya entelektüeller tarafından alınması, Marxizm'den ziyade tam olarak pozitivizmin kendisidir (Osborne, 2013).

Eleştirel kuram, siyaset ve uluslararası ilişkiler adına genellikle yeni bir akım olarak görülmüş ve söz konusu kuram uluslararası politika literatürüne hâkim olan anlayışın gerçekçilik temellerini sorgulamaya başlamıştır. Eleştirel kuram uluslararası ilişkilerin sadece devletlerarası ilişkilere indirgenmeyeceğini savunarak, devlet içyapısı, sivil toplum, iktidar ilişkilerini de düşünmenin gerekliliğini savunmuştur. Eleştirel kuramcılar, uluslararası ilişkilerin inceleme düzeyinin sadece devletler değil, modern üretim ilişkileri, iletişim olanaklarının artması, birbirinden etkilenen siyasi ve kültürel değişimler ve diğer birçok aktörün varlığı ile bir bütün olduğunu savunmaktadır. Andrew Linklater ise uluslararası ilişkilerde özgürleşmeyi, egemen devletin prensiplerinin önemini yitirerek ve politik topluluğun etik sınırlarının genişlemesi dönüşümü olarak açıklamaktadır (Devetak, 2005: 139-146). Aynı şekilde Richard K. Ashley'in 'Neo-realizmin sefaleti' (Hofman, 2008: 230) adlı makalesi, eleştirel kuramın uluslararası ilişkiler çalışmalarına yerleşmesi bakımından sembolik bir dönüşümü ifade eden çalışmalar arasındadır.

Marxist ekolün uluslararası ilişkiler disiplinindeki eleştirel yaklaşımları ve Vilademir Lenin gibi liderlerin çalışmaları belli bir seviyede etki yaratmış olsa da disiplinler bir kuram olma yönünde etkili olamamıştır. Öyle ki Lenin, Marx'ın dört prensibine “emperyalizm ve sömürgecilik” kavramlarını ekleyerek, söz konusu iki terimi uluslararası ilişkilere kazandırmıştır. Ancak uluslararası ilişkiler disiplininde Marxizm ve Yeni-Marxist yazın temel kuramlar arasında pratiğe dökülememiştir.

Kısacası eleştirel kuram, bilginin kaynağının maddi koşullar içinde var olup toplumsal ve tarihselliği ile bilgiyi üretenin (yani öznesinin) içinde bulunduğu zamandan ayrı düşünölmeyeceğini ifade eder. Eleştirel kuramcılar içerisinde Robert William Cox ve Neo-Gramsci'ci okul çoğu argümanını uluslararası ilişkilere taşıyarak yeni bir perspektifi yaratmıştır (Yaramış ve Kolasi, 2014). Antonio Gramsci'nin yazınından çok etkilenen ve Gramsci'nin fikirlerini uluslararası ilişkilere uyarlayan Cox başta olmak üzere Stephen Gill, Mark Rupert, Kes Van Der Pijl, Adam Morton, Andreas Bieler gibi yazarlar, eleştirel kuramda Neo-Gramsci'ci ekölü oluşturmaktadır. Eleştirel kuramda Gramsci'ci okulun kökeni Gramsci'nin 1920-1930'ların Batı Avrupa'sında meydana gelen gelişmelerin güncel uluslararası ilişkilerde karşılığının aranmasında dayanmaktadır (Anderson, 1989) .

1.2. ANTONIO GRAMSCI VE GRAMSCI'CI KURAM

Antonio Gramsci, çocukluk gözlemlerine dayalı kuzey-güney sorunlarını açıklayan ilk çalışmalarını yaptığı İtalya'nın güney bölgesinde 22 Ocak 1891'de dünyaya gelmiştir. Dünya'ya ailesinin altıncı çocuğu olarak gelmiştir. Zorlu koşullar altında temellenen düşünsel birikiminin gelişmesinin yanı sıra Gramsci söz konusu yılları çalışarak geçirmiştir. Gramsci, liseden sonra sonra Torino Üniversitesi'ni burslu kazanmıştır. İtalya'nın kuzeyi ve güneyi arasındaki sosyal, ekonomik ve yaşamsal farklılıkları Gramsci'nin, ilk çalışma alanını oluşturmuştur. Gramsci, güneyli yoksul halkın yaşamını yani mevcut yarı-feodal yapıyı kuzeydeki kapitalistleşmiş sosyo-ekonomik yapılar ile kıyaslayarak güneyin kuzey tarafından sömüröldüğünü ifade etmiştir. Gramsci'nin özünde devrimci ve eleştirel olan yorumlama kabiliyeti sayesinde yarı milliyetçi çizgisi, Torino'da ortaya çıkan işçi hareketlerinin etkisiyle sosyalist eğilime doğru evrilmiştir. Hapse girmeden önce yazdığı *Questione*

Meridionale (Güney Sorunu) adlı eserinde devrimci doğrultuda ne yapılması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre İtalya'daki geleneksel egemen sınıfların oluşturmuş olduğu tarihsel bloğa karşı devrimci yeni bir tarihsel blok kurulmalıdır. Gramsci'ye göre bunun gerçekleşebilmesi için Leninist bir çizgide işçi-köylü birleşmesi veya dayanışmasına benzer işçi-aydın ve köy-kent birliği gerekmektedir (Ransome, 2010: 83-123).

Gramsci'nin, gerek siyasigerekse entelektüel hayatındaki çalışmalarına çalışmalarında kavramsallaşmayı getirecek olan kırılma noktası *Ordino Nuovo* (Yeni Düzen) gazetesinde yazmaya başlamasıdır. Gramsci, yazılarında İtalyan sosyalist partili yöneticileri eleştirip işçi örgütlenmesi adına kendine has bir yapıya sahip devrimci, metodolojik çağrılarda bulunmuştur. Gramsci'nin idealinde gelecekte, araççal yöntemler ile kurulacak olan işçi demokrasisi örgütleri yer almaktadır. Parti çekirdeğinin işleyen yapıları ile örgütler sayesinde işçiler fabrikadan başlayarak önce kenti, daha sonra devleti ve en sonunda tüm toplumu yönetebilecektir. Gramsci'nin Yeni Düzen dergisiyle siyasi hayatı pratik anlamda başlamasına ek olarak, Fabrika Konseyleri dönemi, Gramsci'nin hayatının fiziki ve düşünsel anlamda aktif olduğu dönemlerdendir. Gramsci, bir yıl kadar Sovyetler Birliğinde yaşayarak Doğu Batı karşılaştırması kavramsallaşmasının temelini oluşturmuştur. Doğuyu gözlemleyip açıkladığı bir yılın sonunda 1924 yılında, hem İtalyan komünist partisinin kurucu üyesi olarak hem de milletvekili seçilerek Roma'ya dönmüştür (Ransome, 2010). Gramsci parlamenter yanlısı düşünceleriyle ile faşist yönetimleri ve Mussolini'yi eleştirmiştir. Mussolini'nin İtalyan siyasi tarihinde ikinci hükümet darbesini yaparak, politik ve düşünsel yasakları uyguladığı dönemlerde, Gramsci'nin düşünsel ve siyasi geleceği de bu yasaklara maruz kalmıştır. 1926 yılında da tutuklanan Gramsci, iki yıl sonra yargılanarak yirmi yıl hapse mahkûm edilmiştir. Gramsci ölümünden yaklaşık bir yıl önce serbest bırakılmıştır. Ancak hapishane yıllarında sağlık durumu oldukça fazla kötüleştiği için Gramsci 1937'de hastanede ölmüştür (Dural, 2012).

Gramsci'nin ölümünden sonra düşüncelerinin, kavramların anlaşılması ve çalışılması hemen gerçekleşmemiştir. Marxist düşünce geleneği doğrultusunda Neo-Marxistlerin, Frankfurt Okulu'nun ve Neo-Gramsci'ci ekolün Gramsci okumaları sayesinde kavramlar çalışılmaya başlamıştır. Özellikle Althusser'in, Rosa

Luxemburg'un ve Frankfurt Okulu'nun çalışmalarda Antonio Gramsci'nin isminden söz edilmeye başlandığı bilinmektedir. Proloterya diktatörlüğü ve Avrupa'nın özgülüğü gibi tartışma noktalarında, Avrupa Komünizmi'nin kendisini Gramsci üzerinden meşrulaştırmaya çalıştığı söylenebilir. Daha sonra gündeme gelen radikal demokrasi tartışmalarında ise Gramsci sıklıkla tartışılan bir kaynak olmayı sürdürmüştür. (Dural, 2012: 309-321) .

Marxizm'den oldukça etkilenen Gramsci aynı zamanda Marxizm'in materyalist indirgemeciliğini reddedip bu açıdan getirdiğı eleştirilerle Avrupa komünizminin temel referans yazarı ve düşünürü olmuştur. Gramsci'nin Torino Üniversitesi'nde İtalyan edebiyatı, dilbilimi, tarih ve felsefe okuduğı dönemlerde Benedetto Croce'nin fikirlerinden oldukça etkilenmesi, yazılarında kendisine sıklıkla referans vermesinden de anlaşılmaktadır. Liberal eksende, idealist bir düşünür olan Croce'nin düşünceleri ve Marxizm görüşü Gramsci'nin dikkatini büyük oranda çekmiştir. Gramsci'nin düşünsel kökeni Marxizm temelli olup, söz konusu düşünceler, pratik anlamada Vladimir İlyiç Lenin'in politika edimleri ile işçi devrimine gidilecek yolda Croce etkisiyle gelişmiştir. Gramsci felsefesi kendi terimleri ile Avrupa komünizmini açıklayan özgün niteliğe sahiptir. Ayrıca Gramsci'nin etkilendiğı düşünür ve yazarlar arasında Georges Sorel ve Niccolò Machiavelli'in büyük ölçüde izleri vardır. Hegemonyanın gerçekleşebilmesi için büyük güçlerin uzlaşı içinde olmaları gerekliliğı varsayımı Sorel kaynaklı olup yine Sorel fikirleri etkisi ile “tarihsel blok” kavramın üretmiştir. Gramsci, Machiavelli'nin kavram ve benzetmelerinden etkilenerek, yazınlarında Machiavelli etkisi karşımıza çıkmaktadır. Gramsci, hegemonyayı oluşturan devlet ve sivil toplum ilişki yapısını, Machiavelli'nin ‘virtu’ kavramından “Modern Prens” eserinden etkilenerek ile oluşturmuştur. Gramsci'nin eserleri, yaşadığı dönemde dünyada gelişmekte olan siyasi olaylardan (faşizmin yükselişi vb.) ve İtalya'nın içinde bulunduğı durumdan net şekilde etkilenmiştir. Mevcut durum Gramsci'yi ciddi bir şekilde sorgulamaya götürmüş ve Hapishane Defterleri'nin içeriğı bu birikim neticesinde ortaya çıkmıştır. Gramsci hapishanede geçirdiğı yıllardan ölümüne dek yazmaya devam etmiştir. Bu yazıların neticesinde Gramsci'nin baş eri olan *Quaderni dal Carcere* (Hapishane Defterleri) isimli yapıt ortaya çıkmıştır. Hapishane Defterleri çatısı altında Gramsci, ‘Politika ve Modern

Devlet Üstüne’, ‘Tarihsel Materyalizm’, ‘Aydınlar ve Kültür Örgütlenmesi’, ‘Sosyalizm ve Faşizm’ alt başlıklı yazılarını geliştirmiştir. (Ransome, 2010: 145-153) Gramsci’nin terminolojik mirası içinde birçok yazarca da çalışılan ve uluslararası ilişkiler literatürüne yerleşmiş olan hegemonya kavramı Hapishane Defterlerinin ve bu çalışmanın temel kavramsal altyapısını oluşturmaktadır. Hegemonya kavramının yanı sıra çalışmanın kuramsal altyapısını destekleyen ve çalışmanın anlaşılmasına yardımcı olacak olan ‘tarihsel blok’ ve ‘pasif devrim’ kavramları Gramsci’nin anlatıları içerisinde oldukça önemli yer tutmaktadır.

Gramsci’nin entelektüel ve terminolojik birikiminde hegemonya dışında uluslararası İlişkiler disiplini adına çoğu kez referans verilen terimlerden tarihsel blok kavramı, Neo-Gramsci’ci ekol tarafından sıklıkla çalışılmıştır. Hapishane Defteri’nde de geçtiği üzere tarihsel blok kavramı toplumsal üretim ilişkileri içindeki yerleşik çelişkili ve karmaşık ‘yapı-üst yapıların’ bütünsel yansımasıdır. Toplumsal yapı ve sınıflar içinde Marx’ın geliştirdiği ekonomik örgütlenmenin üretim ilişkilerini ifade eden alt yapı kavramı, Gramsci tarafından da aynı doğrultuda üretim ilişkilerinin varlığını ifade etmek için kullanılmıştır. Gramsci, tarihsel bloğun oluşması için ideolojik ve politik unsurların yani üst yapının var olması gerektiğini ifade etmektedir. Hegemonya’nın tarihsel blokları oluştuğu gerçeğine rağmen her tarihsel blok bir hegemonya oluşturmamaktadır. Gramsci hegemonyanın gelişimi içinde iktidar olan erkin veya sınıfın topluma öndelik etme eğiliminin tarihsel bir bloğu oluşturduğunu ifade eder (Ransome, 2010: 180-183).

Pasif devrim veya Gramsci’nin ifade ettiği şekliye reformist politika kavramının anlamı, pek çok yazar tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Pasif devrim kavramı, Gramsci terminolojisinde oldukça önemlidir. Gramsci’nin hapishane defterinde yazdığı haliyle pasif devrim kavramı, anlatı içerisindeki en dikkat çekici ve Gramsci’nin zihninin en belirsiz kavramlarından biri olmuştur. Hapishane defterlerinde pasif devrim, devletin kitleler olarak ifade ettiği toplumu ifade etmektedir. Aynı zamanda, kavram üretim ilişkileri bağlamında devletin veya burjuvazinin işçi sınıfının üzerinde kontrolünü korunması, yeniden örgütlenmesi veya sağlamlaştırması için oluşturduğu reformist düzen olarak geçmektedir. Gramsci’ye göre devlet gerçek boyutta kitlelerin

ekonomik ve politik deneyime ek olarak ve denetime de sahip olmalarına engel olmaktadır. Bu nedenle üretim ilişkileri içinde egemen olan sınıf, işçi sınıfının karşı örgütlenmesin kırmak için ideolojik ve kültürel çapta reformist politikalar geliştirmektedir. Bu politikaları ise devletin karşı örgütlenmeleri kırarak mekanizmalarının teknik desteği sayesinde gerçekleştirmektedir. Gramsci'ye göre pasif devrim, toplumdaki egemen sınıfın veya iktidarı oluşturanların kendi hegemon konumlarını güçlendirmesi, yönetmesi veya bağlı sınıfın güçsüzlüklerini derinleştiren tepeden inme pratiği ile gerçekleşmektedir. Bir başka ifade ile pasif devrimsel sürecin, burjuvazi hegemonyasının zayıflamaya başladığında kullanılan bir teknik olduğunu söylemektedir. Gramsci pasif devrim kavramını, tarihsel olgular, kitlesel hareketler ve büyük dönüşümlerin yaşandığı olayları açıklarken kullanmaktadır. Gramsci söz konusu kavramı özellikle burjuva devrimi, Fransız devrimi ve faşist İtalya dönüşümünü anlatmak için kullanmıştır (Sassoon, 2012: 136-147) .

Gramsci'nin çözümlenmeye halen gerek duyulan onca kavramı arasında şüphesiz hegemonya terimi başat şekilde yerini korumaktadır. Bu çalışmanın da kuramsal altyapısını oluşturan hegemonya kavramının detaylı incelemesine geçmeden bu kısımda kısaca ve tanımsal olarak yer vermek gerekmektedir. Hegemonyayı Stephen Gill ve David Law şu şekilde tanımlamaktadır.

“Gramsci'nin iktidar analizinin çatı kavramını oluşturan hegemonya, fiziki güç ya da zor ile entelektüel, ahlaki ve kültürel ikna ya da rızayı birleştiren sosyal veya siyasal bir kontrol tarzıdır. Hegemonik bir düzenin karakteristiği olarak da sınıflar, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkilere zordan ziyade rızanın hâkim oluşudur” (Gill, 1993: 93).

Zor (coercion) - rıza (consent) ilişkisinde zor, yönetici sınıf tarafından yönetilen sınıfı idare etmek ve denetlemek için elinde tuttuğu araçların (polis, asker ve diğer kuvvetler ve de kanunlar) bütününe ifade etmektedir. Aynı zamanda zor, yönetilen kesimin belirli fikirler ve ideolojiler ile düşünsel boyuttaki baskılanması anlamına da gelmektedir. Rıza ise baskı unsurları karşılığında yönetilen kesimler tarafından kabullenilmiş ve benimsenmiş eylem biçimidir. Gramsci, devleti veya siyasal egemen topluluğu, zor araçlarının üretildiği siyasal toplum (political society) olarak

tanımlamaktadır. Rıza araçlarının üretildiği yeri sivil toplum (civil society) olarak adlandırmaktadır. Gramsci, siyasi egemen olan devletin kendi hegemonyasını sirayet ettirdiği halk (yönetilenler) arasındaki rızayı, yine kendi denetleme araçları vasıtasıyla ürettiğini ileri sürmektedir. Toplumda rızayı sağlamaya yönelik zor araçlarını Gramsci; medya, aile, eğitim sistemi, ideolojiler, kültür, sendikalar, sivil toplum örgütleri, olarak tanımlarken hegemonya döngüsünde rızanın oluşturulduğu alanı sivil toplum olarak açıklamaktadır. Gramsci devletin, toplumu kontrol etmeyi, zor araçlarından ziyade sivil toplumca üretilen rıza araçları ile sağladığını söylemektedir. Temelinde baskı-rıza ilişkisi olan bu yapıya Gramsci hegemonya adını vermektedir (Okur ve Ongur, 2014: 297).

1.3. ROBERT W. COX VE NEO -GRAMSCI' Cİ KURAM

Robert Cox, Kanada'nın İngiliz ve Fransız kökenli vatandaşlarının yaşadığı Quebec eyaletinde yaşamış, kendi ifadesiyle muhafazakâr bir ailede yetişmiştir. Cox, Uluslararası Çalışma Örgütünde (ILO) 25 yıl çalışmış, sonrasında Columbia Üniversitesinde öğretim üyeliği yapmıştır. ILO'da çalıştığı dönemlerde edindiği birikim sayesinde, uluslararası kurumların yapı, amaç ve sistemlerini gözlemleyip değerlendirebilmiştir. Bu birikim, kendi fikirlerini geliştirmesi ve hegemonya kuramının ilk esintilerinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. 1977 yılında ise Toronto York Üniversitesine geçerek uluslararası eleştirel kuram temelindeki çalışmalarını ortaya çıkarmıştır Cox çalışmaları, genel anlamda, klasik güç, hegemonya, uluslararası alanda meşruiyetin kriterleri ve devletin tekil ve tartışılmaz konumu üzerine olan konular ile tanınmıştır. Bu bağlamda Cox'un tarihselciliğinin gelişiminde realist öncülerden E. H. Carr ve G. Sorel'in etkisi vardır. Carr'ın her yazısındaki tarihsel düşünce biçiminden, Sorel'in ise materyalist tarihsel sürecinin, Marxizmin kaba determinizminden çok daha hassas ve kapsayıcı olduğu savından etkilenmiştir. Ayrıca Cox, Vico okumaları aracılığı ile Gramsci'ye yönelip, Marxizm temelinde, Vico, Gramsci, Sorel ve B. Croce yorumları ile çalışmalarını kişiselleştirmiştir (Bostanoğlu ve Okur, 2009: 19-25).

Cox'un hayatında, dünya siyasetine objektif bakabilmeyi sağlayabilecek Kanada politik ortamı ile mesleğin önemli katkıları olmuş ve bu katkılar da eleştirel tarza fikirlerinin gelişmesine olanak sağlamıştır. Cox, yıllarca süren geleneksel

uluslararası ilişkiler kuramlarına eleştirel bir yaklaşım getirerek, disiplinde adeta dışarıdan devrimsel ve dönüştürücü bir etki yaratmıştır. Çeşitli Gramsci okumaları ve çalışmaları sayesinde Gramsci terminolojisini ve kuramlarını uluslararası ilişkiler disiplinine uyarlaması ile literatürde eleştirel ve devrimci bir etkide bulunmuştur. Cox 1980'lerde yazdığı "Sosyal Kuvvetler, Devletler ve Dünya Düzeni" adlı makalesiyle literatürde yeni bir etki yaratmış ve disipline yeni bir perspektif getirmiştir. Cox'un yaptığı uyarlamalar klasik uluslararası ilişkiler kuramlarına alternatif oluşturacak şekilde eleştirel kuramın genişlemesini sağlamıştır (Yarımış ve Kolasi, 2014: 185).

1980'lerdeki makaleleri devamındaki çalışmaları ile Robert W. Cox, Gramsci'nin devlet çapındaki hegemonya kavramını uluslararası ilişkilere uyarlamıştır. Cox, Gramsci kavramlarına genişleyen, içerik kazandırıp, bu çalışmalarını çeşitli kurum ve yapılara uygulayarak yeni bir yaklaşımı sunmuştur. Cox; hegemonya kavramını Gramsci'nin işleyişi adına makalesinde iki açıdan ele almış, makalenin son paragrafında kendi değerlendirmelerini eklemiştir. Gramsci'nin hegemonya kavramını ele aldığı iki temel standarttan ilkinde, üçüncü komüniter ve sosyalist bir devletin kurulması hedefi olduğunu ifade etmektedir. İkincisinde ise Machiavelli'nin Prens eserinden etkilenmişliği üzerinde durmaktadır. Gramsci'ye göre batıdaki sivil toplumun devletle olan ilişkisi ve yine burjuva devrimlerinin batı toplumlarında oluşturduğu zemin, baskı ve rızaya dayalı bir hegemonyadır. Ayrıca Machiavelli'nin Prensinden etkilenmişliği üzerine felsefi boyutta Gramsci'nin 'Modern Prens' kavramını geliştirdiğini belirtmektedir. Cox, Gramsci'nin centaurun ikili karakterinden etkilenerek baskı ve rıza ikiliğini yarattığı tespitini sunmaktadır. Son olarak Cox, bu hegemonik anlayışın yerel çapta değil uluslararası düzeyde birçok toplumu ve devleti ilgilendirebileceği yorumunu yapmaktadır (Cox, 1983: 163).

Kurucusunun Cox olduğu, Stephen Gill gibi Gramsci çalışmaları yapan teorisyenlerin de katkı verdiği Neo-Gramsci'ci ekol, Uluslararası İlişkiler disiplinine eleştirel kuramcılar olarak geçmiştir. Böylece Gramsci kuramları uluslararası düzeye taşınmıştır. Her ne kadar Gramsci Marx'ın kuramlarının bir kısmını eleştirerek metodolojik yanılsamalarını ortaya koysa da Gramsci'nin çalışmaları Marxisit ekolün çok önemli bir parçası olmaktadır. Dolayısıyla Neo-Gramsci'ci ekol için de eş

doğrultudaki Marxist aidiyet geçerlidir. (Hobden ve Jones, 2009: 233) Gramsci'nin yazılarında uluslararası ilişkilere atfedilecek çıkarımların olması haricinde Cox, "Gramsci Hegemonya ve Uluslararası İlişkiler" adlı makalesinde Gramsci'nin uluslararası ilişkiler alanında doğrudan atıflarının azlığından söz etmektedir. Cox, başta hegemonya kavramı olmak üzere tarihsel blok gibi Gramsci kavramlarının uyarlama alanlarının genişletilebileceğini ileri sürmektedir (Cox, 1983: 162-163).

Eleştirel kuramcı kimliğine sahip Cox ile başlayan Neo-Gramsci'ci ekolün çalışmaları, geleneksel uluslararası ilişkiler kuramlarında epistemolojik ve metodolojik açıdan devrimci dönüşüm sürecini başlatmıştır. Cox, uluslararası ilişkilerde hâkim olan kuramları problem çözücü kuramlar olarak adlandırıp, bu kuramların pozitivist bilimsel yaklaşımlarını eleştirmiştir. Cox'a göre problem çözücü kuramlar uluslararası politikayı verili kabul edip pozitif bilimsel ölçek ve değerlendirme yöntemleri ile içinde buldukları zaman, mekânı sabit görme yanlısına düşmüştürler. Dolayısıyla söz konusu teoriler tarihselci yaklaşımdan izole şekilde belirli bir statü veya güce hizmet ederek, uluslararası ilişkilerde olması gereken normatif yaklaşımdan uzak bir tutum sergilemektedirler. Bu açıdan Cox, dünya siyasetini tarihsel materyalist çerçevede kuram ve pratiğin diyalektik etkileşimini çözümleyerek, özgürleşmenin olanaklarını kuramsal şekilde açıklamıştır. (Bostanoğlu ve Okur, 2009: 37-38) Cox, kuramları amaçlarına göre sınıflandırıp, problem çözücü kuramlar olarak ifade ettiği klasik akımın verili düzlem içinde var olanı sosyal ve güç ilişkilerini değerlendirdiğini vurgulamaktadır. Bu kuramların dünyayı olduğu gibi incelediğini analizini yapmaktadır. Cox'a göre amaçları açısından klasik kuramlar, sorunun kaynağına inerek mevcut düzen, kurum, devlet, örgüt gibi yapıların bekasını destekler nitelikte hareket etmektedirler. Cox'a göre bu kuramlar, objektivite veya bilimsellik adına muhafazakâr bir tabana oturmaktadırlar (Cox, 1987: 1540). Cox, uluslararası siyasi olgulara parça esaslı yaklaşan geleneksel kuramların aksine bütünsel bir yaklaşım sergilemektedirler. Eleştirel temelde Cox, dünya siyasetini geçmişten ziyade içinde bulunduğu zamanı ve tüm olguları barındıran tarihsel süreçler halinde açıklamaktadır. Eleştirel yaklaşım, problem-çözücü kuramların yönlendirici rollerinin aksine, süreci tarihsel biçimde ele alır. Problem çözücü kuramların sabit ve verili kabul ettiklerini, değişkenler olarak analiz süreçlerine dahil etmektedir (Cox, 1987: 1540-1541).

Cox'a göre

Kuram her zaman birisi ve bir amaç içindir. Tüm teorilerin bir perspektifi vardır. Perspektifler ise zamanda ve mekânda bir konumdan çıkarlar, daha doğrusu sosyal politik zamandan ve mekândan. Başka bir deyişle, kuram deneyim ve pratikten türer, deneyim de zaman ve mekânla bağlantılıdır. Kuram tarihin bir parçasıdır. Bağlı olduğu zaman ve mekânın problematiğine işaret etmektedir. Dünya, ulus ve sosyal sınıf, üstünlük ve itaat, yükselen veya azalan güç vb. tanımlanabilecek bir araçtan görülür. Tabii ki sofistike bir kuram, hiçbir zaman sadece bir perspektifin ifadesi değildir. Bununla beraber zamanda ve mekândaki bir görüşten bağımsız kendi içinde bir kuram diye bir şey yoktur. Bir kuram kendini böyle temsil ettiğinde onu bir ideoloji olarak incelemek ve gizlenmiş perspektifini açığa vurmak daha önemlidir. (Cox, 1987: 1539).

Cox'un devrimsel nitelikteki "kuram her zaman bir amaç içindir" tespiti sadece klasik uluslararası ilişkiler kuramları için değil, tüm gelenekselci anlayışlara getirilmiş bir eleştiridir. Problem-çözücü kuramların muhafazakâr yaklaşımları, mevcut siyasi düzenleri ve yapıları analiz ederken verili olanı gerçek olan olarak kabul etmektedir. Bu doğrultuda söz konusu kuramlar yargı ve değerler taşımaktadır. Bu durum ise belirli ulusal, sistemsel ve sınıfsal çıkarlara hizmet edildiğinin göstergesidir. Cox'un eleştirisinde ve normatif yaklaşımında ise alternatif uluslararası ilişkiler yaklaşımları yaratmak vardır. Cox, sosyal kuvvetlerin, devlet biçimlerinin ve küresel ekonomi politığın yapısında işleyen süreçleri var olana dahil ederek yerleşik kuramların ötesine geçmenin gerekliliğini savunmaktadır (Yaramış ve Kolasi, 2014: 187) .

Problem çözücü kuramlar olarak Cox'un merkezi olarak eleştirdiği kuramların başında elbette Neo-Realizm gelmektedir. Analiz kapsamını insan, devlet ve sistem düzeyinde belirleyen söz konusu kuram tarihselci ve toplumsal yaklaşımdan uzaklaşmıştır. Kuram, zamanla insanı sabit veri olarak alıp araçsallaştırarak değişimin diyalektiğini göz ardı etmiştir. Bu konuda Cox'un eleştirisi, geleneksel kuramların dönemin koşulları ve durumunu incelerken kendilerinde o döneme ve tarihe ait olduklarını göz ardı etmeleridir. Söz konusu kuramlar uluslararası ilişkilerin anlık ve canlı bir disiplin olarak diyalektik tarihsel bir sürecin parçası olduğunu gözden kaçırmaktadırlar (Cox, 1987: 1543).

Cox, klasik uluslararası ilişkiler kuramlarına getirdiği eleştiriler ve Gramsci'nin hegemonya kuramını uluslararası ilişkilere uyarlaması ile yeni bir kuramın kavram havuzunu yaratmıştır. Hegemonya kavramsallaşmasından ziyade Cox, diğer Gramsci terimlerini uluslararası ilişkiler çalışmalarına, ekleyerek literatürü genişletmiştir. Cox'un yaptığı kavramsal katkılarının başında hegemonya kavramı gelse de Gramsci'nin tarihsel blok kavramına paralel geliştirdiği 'tarihsel yapı' kavramı dinamik uluslararası sistemde var olan birçok aktörü ve olguyu tanımlamaktadır. Tarihsel yapı kavramı ile devlet biçimleri, üretim örgütlenmesi ve dünya düzenini tanımlayan Cox, bu üç düzlem ile küresel, sivil alanı anlamlandırmaya çalışmıştır. Cox devlet biçimlerini merkez-çevre ilişki yapısının yanı sıra, devletin gücünü dayandırdığı kaynağı hegemonya bağlamında incelemiştir. Cox, ulus aşırı yönetici sınıfın ve küresel ekonomi içinde yer alan diğer sınıfların kapitalist üretim adına dünya politik ekonomi sisteminin belirlediğini açıklamaktadır. Cox, dünya düzeni kavramı ile tüm dünya medeniyetlerinin tarihsel ve etkileşimsel tarzda sisteme katılımını ve dönüşen dünyada gelişen bir sivil toplumu ifade etmektedir. Bunun yanı sıra yine Cox'un literatüre kattığı en önemli kavramlardan olan 'sosyal kuvvetler (social forces)' terimi, Marxist öğretilerde üretimin toplumsal ilişkiler üzerindeki belirleyiciliğinden etkilenmiştir. Cox'a göre gücün yapısındaki diyalektik dönüşüm, devlet mekanizmasından kayarak uluslararası alanda gücün boyutlarını, üretim sürecine, sınıflar arası ilişkilere ve siyasal gücün etkileşimindeki değişimi ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Gramsci kuramsal mirası ile Cox, sosyal kuvvetleri; maddi imkanlar, fikirler ve kurumlar olarak da tanımlayıp dünya düzeninin sosyal kuvvetlerin örüntüsü oluşunu ifade etmiştir (Cox, 1987).

Cox yaklaşımında, hiçbir kuram ve yapı tarihten ve döneminin koşullarından bağımsız düşünülmemelidir. Cox'un Gramsci kavramlarını uyarladığı ve geliştirdiği dönem, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya sisteminde giderek artan bir Amerika Birleşik Devletleri (ABD) hegemonyasının var olduğu dönemdir. Nitekim bu hegemonya dönemi tarihsel olarak Cox ve diğer Neo-Gramsci'ci yazınca çalışılmıştır. (Okur, 2015: 131-151) Özellikle hegemonya kavramı üzerinde çalışan Neo-Gramsci'ci kuramcılar, Cox çizgisinde derinlemesine Gramsci okumaları sayesinde birçok yaklaşımın eleştirisine olanak sağlamışlardır. Söz konusu kuramcılar sadece hegemonyanın davranışları veya dönemleri değil, birçok kavramın konulara ve aktörlere

uygulanması ile yaklaşımlarında pratik alt yapıyı oluşturmuşlardır. Ayrıca Neo-Gramsci'ci metodoloji, dünya siyasi ve ekonomik belirsizlik dönemlerinde ve geleceğe dair olanı çalışmak için sahip olduğu analitik derinlik ile dinamizmini yenileyerek korumaktadır (Gill, 1993: 3).

Çalışmanın bu kısmında hegemonya kuramı detaylı ele alınarak, kavramın kökeninden başlayarak diğer hegemonya kuramlarına yer verilecektir. Devamında ise çalışmanın kavramsal alt yapısı olan Neo-Gramsci'ci hegemonya kuramı incelenecektir.

1.4. HEGEMONYA KURAMI

Hegemonya kelimesi, ilk olarak Antik Yunanda devletlerarasındaki ilişkileri tanımlamak üzere öncülük etmek, yönlendirmek anlamına gelen “hēgeisthai” kökünden türemiştir. Antik Yunancada otorite, siyasi üstünlük olarak karşılık bulan hegemonya kelimesinin kavramsallaşması Rusya kaynaklıdır. Rusça “gegemonia” şeklinde kullanılan hegemonya kavramı yirminci yüzyılda devletlerarası siyasetin açıklanmasında kullanılan bir terim olmuştur. (Kaymak, 2016: 66) Rusya’da yaşanan sosyalist devrim ile kelimenin kavramsallaşması ilk olarak Lenin’in Rus işçi sınıfının hegemonyasının gerekliliğinden bahsettiği bir mektubunda geçmektedir. Lenin devrimin gerçekleşmesi için bir proletarya hegemonyasının gerekliliğinden bahsederek ve kelimeye gücün elde tutulması anlamlarını da yüklemiştir. Lenin’in ifadesinde, işçi sınıfının köylüler üzerindeki hegemonyasının gerekliliğine dayanan bir tür öncülük yer almaktadır.

1.4.1. Gramsci’ci Hegemonya Kavramı

Hapishane Defterlerinde hegemonya terimi kısmen Lenin’in kast ettiği gibi yer alsa da Gramsci genel anlamda kendine özgü kavramsallaşma yapmıştır. Gramsci hegemonyasında, yönlendirilecek kesimin rızasını sağlayacak eğilim ve çıkarını uzlaşma ile ele edecek bir yönetici kesim yer almaktadır. Yönetici kesim veya iktidar, hegemonyasını siyasi var oluşu dışında materyal zeminde geliştirir (Anderson, 1989: 37). Gramsci’nin hapishane defterlerinde hegemonyanın en açık ifadelerinden biri bu şekildedir;

“Hegemonya fikri hegemonya uygulanacak kesimlerin çıkar ve eğilimlerini dikkate almayı ve belirli bir uzlaşma dengesini kurulmasını gerektirir. Yani önder grup ekonomik-korporatif türden fedakarlıkta bulunmalıdır. Ancak hiç şüphe yok ki hegemonya ahlaki ve siyasi olmanın yanı sıra ekonomik de olmak zorundadır” (Gramsci, 1978).

Perry Anderson’a göre Gramsci Hapishane Defterlerinde hegemonya kavramına dört farklı şekilde yer vermektedir. İlk olarak Lenin’in kullandığı haliyle terimsel açıdan, proleteryanın yani işçi sınıfının başta köylüler olmak üzere diğer sömürülen sınıflara öncülük etmesi ve ittifak kurmasıdır. İkinci olarak Gramsci hegemonyayı, siyaset ve ekonomi alanlarında bir uzlaşma dengesi olarak ifade etmektedir. Anderson’un üçüncü sırasında Gramsci’nin hegemonya kavramsallaşmasının özünü oluşturan yönetici sınıfın kültürel ve ahlaki tahakkümünün yönetilenler üzerinde meşrulaştırması yer almaktadır. Son olarak hegemonya ilişkisi patriğinden söz edip, tahakkümü gerçekleştirmedeki gücün devletin düşmanlarına uygulanan baskı veya zordan ziyade yandaş bağlı kitlelerce rızanın sağlanması ile gerçekleştiğini söylemektedir (Anderson, 1989: 37-38).

Gramsci’nin şimdiki anlamı ile genişlettiği hegemonya terimi Machivelli’nin yarı insan yarı hayvan olan *centaur’un* ikili karakterinden esinlenerek geliştirdiği ‘zor ile rıza ilişkisine dayanmaktadır. Gramsci yazılarında Rusya’daki (yazılarında Rusya için genellikle doğu terimini kullanmıştır.) devlet - toplum (işçi sınıfı ve köylü) ilişki yapısını ve diğer tüm kesimleri içine alan ilişki yapısıyla, batıdaki devlet - sivil toplum ilişki yapısını karşılaştırmıştır. Gramsci Batı’da (Avrupa) devlet-sivil toplum ve hatta burjuva işçi sınıfı ilişkisinin Rusya’daki devlet-toplum ilişkisinden farklı olduğunu ortaya koymuştur. Batıdaki bu yapıları kendi kavramsallaştırması ile baskı (zor) - rıza ilişkisine dayanan bir hegemonya kavramına oturtmuştur. Hegemonya kavramının özünde zıtlıkları, ikilikleri barındıran diyalektik bir yapısı vardır. Gramsci’nin zıtlık, (ikililik) düzeyini egemenlik, hegemonya, şiddet ve uygarlık seviyesinde açıklaması hegemonya kavramının temelini baskı ve rızaya dayandırmasını açıklar niteliktedir (Hoare, 1978). Gramsci, Batı’da devlet ve sivil toplum ilişkisini açıklayan hegemonya kavramında, devleti askeri kuvvet veya polis gibi zor araçlarını elinde bulunduran baskıyı yaratan egemen iktidar olarak tanımlamıştır. Gramsci, hegemonya ilişkisinde

egemen devletin veya yönetici sınıfın (politik toplumun) gücünün korumasında zor araçlarının kullanılmasını kabul etmektedir. Ancak kilise, okul, medya gibi rızanın sağlanıp araçsallaştırdığı sivil toplum aygıtlarının hegemonyanın güçlenmesinde daha fazla etkisinin olduğundan ileri sürmektedir. Gramsci sivil toplumda rıza aygıtının iktidarın araçsallaştırdığı ideolojik, kültürel ve ahlaki değerlerin sayesinde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Gramsci'nin kullandığı birçok terim, zamanında sansüre maruz kaldığı için farklı terimler ile açıklanmıştır. Dolayısıyla hegemonyanın ifadesi kapsamında kullandığı bazı terimler arasında egemenliğin zor, hegemonyanınza yönlendirme olarak geçmesi söz konusudur (Anderson, 1989: 42-44) .

Gramsci batıda güçlü sivil toplumun var olması nedeniyle doğuda yaşanan devrime benzer bir devrimin gerçekleşmeyeceğini açıklamaktadır. Batı proleteryanının kapitalist üretim şekline bakış açısında burjuvazinin ideolojik ve kültürel yönlendireme kabiliyeti ile oluşturduğu hegemonik etki, doğudaki üretim ilişkileri anlayışından farklıdır. Gramsci'ye göre batıdaki sivil toplum, feodalite ve aristokraziye karşı burjuva devrimlerinin yaşanmasındaki en temel unsurdur. Hegemonya ilişkisinin gelişiminde temel yapı olan sivil toplum; yönetenlerin ahlaki ve kültürel kodlar ile kendi çıkarları doğrultusunda yönetilenlerin rızasını araçsallaştığı bir alandır. Hegemonyalarında görüş ve değerlerinin yönetilen sınıf tarafından gönüllü kabul edilmesi veya içselleştirilmesine dayalı hâkimiyet ile kurmaktadır. Hâkim sınıfın çıkarları doğrultusunda gelişen ahlaki, kültürel değerlerin, bağlı kitlelere etki etmesinde esas unsur, çıkarlarının ortak çıkarlar olduğuna dair yarattıkları ideolojik inançtır (Robinson, 1996: 21-22). Müttefik temelde yönetici sınıf ve üretim ilişkilerindeki hegemon sınıf arasında hegemon sınıfın çıkarlarına dikkat eden, tatmin eden ve taleplerini yerine getiren mutabık bir yapı söz konusudur. (Augelli ve Murphy, 1993: 130) Hegemonik bir yapıda her ne kadar yapı rızanın var olması ile gelişse de zorun varlığı politik toplumca hep hissettirilmiştir. Bu nedenle hegemonya “zorun zırhıyla korunan mutabakatı” olarak da açıklanabilmektedir (Robinson, 1996: 628).

Neo-Gramsci'ci yaklaşımda Cox'un hegemonya kavramının kullanımına ve uluslararası ilişkiler kavramsallaştırmasına geçmeden önce kavramın manasının doğru anlaşılabilmesi için diğer hegemonya kuramları incelenecektir. Uluslararası ilişkilerde

realizm eksenli ‘Hegmonik İstikrar Kuramı’ ve Neoliberal kaynaklı ‘Uluslararası Rejim Kuramı’ hegemonya kuramları arasında ilk sıralarda yer alır. Hegemonik istikrar ve uluslararası rejim kuramlarının açıklanarak, Cox’un hegemonya yaklaşımı ile kıyaslanması hegemonya konusunun derinden anlaşılması için yerinde olacaktır.

1.4.2. Hegemonik İstikrar ve Uluslararası Rejim Kuramları

Uluslararası ilişkilerde hegemonik istikrar kuramı, Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kuramlarından biri olan ve metodolojik anlamda Gramsci’ci hegemonyadan farklılaşan Neo-Realizm temelli bir kuramdır. Realizm referanslı hegemonya kavramı, Cox’un hegemonya dönemleri analizinde ABD hegemonyası dönemlerine paralel olarak, uluslararası ilişkiler disiplininde çalışılmıştır. Özellikle hegemonyanın kavramsallaştırılması, İkinci Dünya savaşı sonrasında ABD’nin hem kapitalist ekonomik düzlemde hem de dünya siyasetinde yükselişe geçmesi ile gelişmiştir. Özellikle 1970’li yıllarda ABD’nin dünya ekonomi politiğine etkisini çalışan Robert Keohane, Robert Gilpin, George Molelski, Paul Kennedy gibi Amerikan yazarların ABD hegemonyasının mevcudiyeti bakımından gerçekleştirdikleri çalışmaları tesadüf değildir (Yaramış ve Kolasi, 2014: 191). Cox’un her kuramın bir amaca hizmet ettiği eleştirisi, bu doğrultuda kendini ispatlar nitelikte olmaktadır. Realist yaklaşım, küresel çapta mevcut devlet güçlerin oluşturulup korunması kaygısını taşımaktadır. Bu doğrultuda Realist hegemonyanın amacı ise güç merkezli maddi kaynaklara sahip olan devletin çıkarları bağlamında düzenin devamlılığının oluşturulup korunmasıdır. Devletlerin sürekli rasyonel davranan temel aktörler olduğu esas prensibi ile hegemonik istikrar kuramı, maddi kaynakların dünya pazarı, sermaye, doğal kaynaklar gibi fiziki güç unsurlarına haiz olarak gücün maksimize edilmesi ve korunmasını savunmaktadır (Keohane, 1984: 32). Gilpin’e göre hegemonyanın yapısı, hegemon devletin zayıf devletler üzerinde baskınlık ve kontrol kurarak diğer devletleri tek bir uluslararası sistem içerisinde bir araya getiren mekanizma olarak ifade edilir (Gilpin, 1981: 28).

Hegemonik istikrar kuramında temel argüman, dünya sisteminde güç dengelerinden ziyade tek, baskın bir dominant gücün var olması sayesinde dünya ekonomik ve politik sisteminde istikrarın ve düzenin korunabileceğidir. Bu yaklaşımda istikrarın korunabilmesi hegemon gücün varlığı ve devamlılığına bağlıdır. Cox’un

dünya hegemonya dönemleri analizine benzer şekilde Gilpin'e göre tarihte Pax Britannica ve Pax Americana dönemleri güvenliğin, ve düzenin dönemleri olmuştur. Aynı şekilde Gilpin, liberal uluslararası ekonomik düzeninin kurallarının yaratıldığı ve güçlendirildiği dönemlerin bu zamanlar olduğunu ifade etmiştir (Gilpin, 1981: 144).

Hegemonya kavramsallaştırması yapan iki yaklaşımdan ilki hegemonik istikrar kuramsı iken, diğeri, hegemonyanın oluşumlarının sonrasını analiz eden ve kurumsalci yaklaşımdan etkilenecek geliştirilen sentez niteliğindeki uluslararası rejim kuramıdır.

Hegemonyanın olmadığı veya gücünün azaldığı dönemlerde dünya siyasi dengesinde, istikrar ve güvenliğin oluşturulabilmesine yönelik, özellikle Neo-Realist yaklaşımın devletlerarası işbirliği ortamının oluşabilmesine sıcak yaklaşımı tasdüfi olmayan amaçlara hizmet eden bir gelişmedir. Hegemonik istikrar kuramının uluslararası işbirliklerini geliştirme yönelik yeniliki ve esnetilmiş yaklaşımı uluslararası rejim kuramın gelişmesi ile sonuçlanmıştır. Hegemonik istikrar kuramında sistemdeki diğer devletler hegemonyanın varlığını hep istemektedirler. Uluslararası Rejim kuramında ise hegemonyanın olmadığı dönemlerde bu boşluğu ekonomik ve ticari işbirliklerin dolduracağı ifade edilir. Yani Rejim kuramı, hegemonik istikrar kuramından farklı olarak hegemonya sonrası veya boşluğunda, önceden kurulmuş olunan düzenin korunabileceğini ifade eder (Yaramış ve Kolasi 2014: 193).

Uluslararası rejim kuramı, küresel ekonomik ve siyasi işbirlikleri oluşmasını hegemonya sonrası düzenin korunması açısından gerekli görerek, hegemonyanın varlığı ile devletlerarası düzenin sağlandığı görüşüne sahiptir. İşbirlikleri ile düzenin devam edebileceği düşüncesi uluslararası rejim kuramını hegemonik istikrar kuramından ayırmaktadır. İşbirliklerinin gerekliliği konusundaki yaklaşımı uluslararası rejim kuramı liberal eksene kaydırarak Neoliberal yaklaşıma yakınlaştırmıştır. Söz konusu kuram alt temelde küresel kapitalist üretim ve ticaret ağının geliştirilmesi üst söylemde ise küresel ekonomik düzenin devamlılığını amaçlamaktadır. Kuram, ekonomik istikrar hedefli geliştirilen üst söyleminde küresel barışın sağlanması, insan haklarının korunması gibi evrensel normların geliştirmiştir. Neoliberal yaklaşım temelli devletlerarası karşılıklı ekonomik ve siyasi bağımlılığının sağlanmasını hedeflemektedir. Bu doğrultuda

uluslararası rejim kuramının uluslararası işbirliklerini en üst seviyede geliştirme isteğinin belirli bir amaca hizmet ettiği ileri sürülebilir.

Uluslararası rejim kuramı, devletlerarası işbirliğini geliştirmenin gerekliliği hususunda uluslararası ticaret, ulaşım, iletişim gibi konuların güçlendirilmesini savunmaktadır. Dolayısıyla tepeden inmece bir yaklaşım ile karşılıklı bağımlılık uluslararası ilişkilerin geliştirilmesini savunmaktadır. Uluslararası rejim kuramı, devletlerin ortak çıkarları açısından işbirliğini gerekli görmektedir (Heywood, 2011: 67). Rejim kuramının ABD hegemonyasının tartışılmaya başlandığı 1970'li yılların sonunda ortaya çıktığı göz önünde bulundurulduğunda ABD hegemonyasının devamlılığı için hizmet etme amacında olduğu görülmektedir. Kuramın en önemli isimlerinden Robert Keohane göre uluslararası ilişkilerde işbirlikleri, siyasi dengeler, küresel sorunlar hakkında karar verme ve hareket etme üzerine kurulmuştur. (Keohane, 1984: 107).

Uluslararası ilişkilerin büyük tartışmalarından Neorealistlerin ve Neoliberallerin hegemonyayı açıklayan kuramları Cox'a göre problem çözücü kuramlardır. Kendi dönemlerinin siyasi ve ekonomik gelişmelerinden bağımsız kalamayarak Uluslararası İlişkiler disiplinine farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Eleştirel kuramda geçtiği üzere hiçbir kuram dünya siyasi ortamı ve tarihten bağımsız düşünülmemeyeceği için kuramcılar, kendi dönemlerinin siyasi ve ekonomik koşullarını açıklamaya çalışmış ve belirli amaçlara hizmet etmişlerdir. 20. Yüzyılın başlamasıyla, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, Soğuk Savaş dönemi ve sonrasını çalışın uluslararası ilişkiler disiplini oluşmuştur. Uluslararası ilişkiler kuramcılarının mevcut olanı çalışmaları ise Cox tarihselciliğini ve kuramların amaçsallığı tezini ispatlar niteliktedir. Doğal olarak her dönemde Uluslararası İlişkiler kuramcıları, kendi dönemlerindeki gelişmelerden etkilenmektedir. Hatta bu eleştirel kuram içinde geçerlidir. ABD'nin yükselişe geçişi, hegemonyası, sonraki dönemlerde gelişen neoliberal devletlerarası işbirlikleri, bir amaç güderek kuramcılarca çalışılması tesadüf olarak düşünülmemektedir. Aynı şekilde kuramcılar kendi çağlarını açıklamaya çalışırken çalışmalarındaki amaçların eleştirilmesi de aynı şekilde tesadüf olarak düşünülmemektedir.

1.4.3. Neo-Gramsci'ci Hegemonya Kuramı

Robert Cox'un geliştirdiği Neo-Gramsci'ci hegemonya kavramı; dünya düzeninin oluşması, üretim ilişkileri ve yeniden üretimi kapsayıcı şekilde açıklayabilmesi bakımından diğer hegemonya kuramlarından ayrılmaktadır. Cox, Gramsci'nin hegemonya kavramını uluslararası ilişkilere uyarlarken, hegemonya teriminin yaygın olarak iki ülke arasındaki dominant kuvvete veya güç ilişkisine tekabül etmediğini savunmaktadır. Bu yaklaşımın kendi hegemonya kavramsallaştırmasında karşılığının olmadığını ifade eder. Çünkü Cox, hegemonik sistemde sadece devletlerin değil, devlet dışı kuruluşların da sosyal kuvvetleri oluşturduğunu ve bu yapı içinde gelişen hegemonyanın sistemin tümüne nüfuz ettiğini vurgulamaktadır. Mevcut düzen içinde sisteme tümüyle etki eden hegemonyanın, emperyalist sistemin örtük şekli olduğunu belirtmektedir (Cox, 1983: 170).

Hegemonya kuramları arasında Neo-Realist hegemonyanın temelinde mevcut düzenin devamlılığı ve hegemonyanın statüsünün güvenliği için statükocu bir tavırla güç merkezli yaklaşım vardır. Neo-realist hegemonyanın amacında başta askeri olmak üzere zora dayandırılan maddi yeterlilikle sayesinde sisteme müdahalesi yatmaktadır. Neo-Gramsci'ci perspektifte ise hegemonyanın gücünü dayandırdığı en önemli unsur, hegemonun zora dayalı sahip olduğu maddi yeterliliklerinden ziyade oluşturduğu rızadır. Burada hegemon kaynağını devlet ile eşgüdümlü hareket eden devlet dışı aktörlerin ekonomik faaliyetleri ve ideolojik yaklaşımları sayesinde diğer aktörlerin geniş kabullü rızalarına dayandırmaktadır. (Teschke, 2008: 174).

Hegemonya kuramları yine amaçları açısından değerlendirildiğinde, sistemdeki tüm aktörlerin yararına yönelik geliştiren işbirliklerinin ortak fayda ve çıkar anlayışı üzerine temellendiği görülmektedir. Neo-Gramsci'ci perspektifin bu yaklaşımlara eleştirisi, işbirliklerinin amaçlarının, ulusal düzeydeki burjuvazinin uluslararası alana yayılarak ekonomik ve ticari çıkar kaygılarını barındırmasıdır. Bir başka ifade ile bu tip hegemonya ilişkileri küresel burjuvazinin dolayısıyla devletin çıkarlarını sağlanmaktadır. Dolayısıyla kuram, uluslararası ekonominin ve ticaretin gelişiminin tüm aktörlerin değil hegemon olan burjuvazinin lehine geliştiğini vurgulamaktadır. İdeolojik ve kültürel üstünlükle sayesinde çıkarlarını normlara dönüştürülerek tüm

aktörce kabul edildiğini ifade etmiştir (Yaramış ve Kolasi, 2014; 197). Kees Van der Pijl'ın ifadesinde uluslararası burjuva veya uluslararası elitler, sahip oldukları konumları ile ulus ötesi bir ittifak şeklinde 'Atlantik-ötesi yönetici sınıf'ı oluşturmaktadır. Pijl böylece bu sınıfın, tarihsel bir bloğu oluşturduğunu ifade eder. Pijl'a göre devlet olgusu, ulus ötesi yönetici sınıflar tarafından mekanizmalanmış ve araçsallaşmıştır. Devlet ve ulusal burjuvazi arasında olduğu gibi uluslararası alandaki diğer tüm aktörler ve ulus ötesi burjuva arasında bir çıkar ortaklığı ilişkisi mevcuttur (Pijl, 2012).

Cox'un uluslararası ilişkilere uyarladığı hegemonya kavramı; diğer yaklaşımlardan farklı olarak baskı ve rıza temeline dayanır. Hegemonya söz konusu bu yapıyı, uluslararası kurumların mevcut küresel kapitalist ekonomik sisteminin finansal hareketleri ve etki kabiliyet alanları ile oluşturmaktadır. Ayrıca hegemonyasının ekonomik-ideolojik normlarını, uluslararası alanda meşrulaşması sayesinde gerçekleşmektedir. Hegemonya, statüsünü maddi yeterliliklerden (askeri ve ekonomik) veya zordan ziyade, uluslararası kurumlarının ekonomik ve ideolojik eylemleri sayesinde, yine uluslararası alanda diğer aktörlerin rızalarını elde etme üzerine kurmaktadır.

Neo-Gramsci'ci hegemonyanın klasik hegemonya kavramlarından ayrılan yönü Gramsci hegemonyasında yer alan sivil toplumdaki hegemonun gücüne dair rızanın var olmasıdır. Hegemonun gücünün kaynağı, baskı unsurunu oluşturan maddi yeterliliklerin zor araçlarını oluşturmasından ziyade rızanın varlığıdır. Hatta hegemon zora başvurmasının kendi için olumsuz bir durum olduğunun farkındadır. Dolayısıyla uluslararası alanda sağladığı ortak çıkar algısı ile kurduğu rıza önemli bir ihtiyacı olup hegemon rızaya mecbur bir hale gelmektedir. Hegemon maddi yeterliliklere dayalı zorun varlığına daima sahip olsa bile rızanın pratiksel var oluşu onun için esastır. Cox hegemonun lider konumdayken zora başvurmasını kendisine karşı tepki ve de karşı-hegemonik eğilimi başlatabileceğini söylemektedir. Yönetilenler ve hegemonya ilişkisinin basitçe açıklanabilir bir yöntemi yoktur. İlişki yapısında ekonomik, siyasi ve kültürel döngünün karmaşık yapısı söz konusudur. Hegemonun ortak çıkar algısı ile oluşturduğu rıza, ikincil devletlerin vatandaşlarında bile ortak bir faydaya dayalı

kabullenışı oluşturmaktadır (Cox, 1987: 98-99). Hegemonyanın amacı ortak ile sağladığı rızayı, uluslararası alanda bir güvenilirlik ortamı algısı ile kuvvetlendirmektir (Arrighi, 1993: 151). Cox, uluslararası alanda rızayı sağlamanın somut yeterliliklerinin olduğunu ifade etmektedir. Uluslararası alanda küresel yönetici sınıfların somut maddi yeterlilikleri, fikirsel ve ideolojik kabulde desteklenerek uluslararası kurumlar sayesinde geniş çaplı bir uzlaşma ortamı ile baskıyı oluşturmaktadır. ‘Bağdaşık bir bütünlük’ içinde, uluslararası kurumların yaydığı evrensel normlar sayesinde hegemonya dünya düzeninde karşılıklı ve karmaşık bir iktidar oluşturmaktadır. Cox hegemonyayı daima bir zorlayıcı bir kuvvetten ziyade bir çeşit ‘fikir şekillendirici’ eylem veya tahakkümün değişik bir sirayeti olarak görmektedir. Yönlendirici pozisyonu ile hegemon, yarattığı bilinçler arası ortak algı ve kabul ile değerleri geliştirmektedir. Ahlaki ve ideolojik bağlamlarla yarattığı değerleri; devlet, toplum ve uluslararası ortamın tüm aktörlerince tarafından onaylanmasını sağlamaktadır. Böylece elde edilmek istenen dünya düzeninin doğası ve algısı yerleşmiş olmaktadır. Ortak çıkarlar algısı gibi yaratılan ortak değerler algısı, dünya toplumları üzerinde, iktisat, kültür, cinsiyet, etnik kimlik, sınıf ve ideolojik alanlarda geniş kapsamlı bir pratikleşme yaratmıştır. Bu pratikleşme sayesinde Cox, klasik uluslararası kuramların genelde kapsam dışı bıraktığı toplumsal kuvvetlerin geliştirdiği karmaşık sivil dönüşümlerin, hegemonyanın oluşumuna önemli bir kimlik kazandırdığını ifade etmektedir (Morton, 2011: 162).

Stephen Gill hegemonyayı, Cox’un ifade ettiği bir çeşit tahakküm ibaresinden farklı açıklamaktadır. Söz konusu tahakkümün, ideolojiler ve kurumlar sayesinde gücün veya zorun ötesinde bir ‘uzlaşma’ veya ‘oydaşmaya’ olduğunu ifade eder. Gill, tanımladığı uzlaşma yapısında diğer devletler için hegemonyanın sunduğu değerler ve normların tatmin edici olduğunu ve yapıyı güç egemenliğinden öte ideolojik bir egemenlik alanı olarak tanımlar (Gill, 1990).

Realist bir bakış açısıyla uluslararası sistemin sadece devletlerarası ilişkilere indirgenmesini reddeden Cox aynı zamanda, sistemin sadece materyal temelde üretim alt yapılarına ve ekonomik değerlere indirgenmesini eksik bulmaktadır. Cox’a göre dünya düzeninin merkezindeki ekonomik ve siyasi gerçeklik dışında bu iki gerçeklikten oldukça etkilenen bir diğer önemli unsur sosyal yapılarıdır. Dünya düzeninde üçüncü

büyük unsur olarak sosyal yapıların ekonomik ve siyasi sistemden etkilenmişliği aynı zamanda ekonomik ve siyasi sistemi etkilemesi ile sonuçlanır. Sosyal yapılar içinde yer alan uluslararası sosyal ilişkiler ve sınıfların biri bileri ile olan etkileşimi diyalektik ve dinamik bir süreçte ilerlemektedir. Cox dünya düzenini oluşturan bu üç önemli yapıdan sadece birinin bile eksik olması halinde düzenin oluşamayacağını ileri sürmektedir. Dünya düzeni içinde hegemonyanın hareket şekli, ulus sınırlarını aşmış bir toplumsal sınıfın dominant üretim biçimine dayandırdığı çıkarları doğrultusunda gelişmektedir. Bu üretim biçimini destekleyici evrensel normlar koyan devlet ise uluslararası kurumlar sayesinde ortak çıkarlar temelinde geliştirdiği ortak algı ile mekanizma biçiminde bir döngü oluşturmaktadır (Cox, 1983: 172).

Cox, hegemonyanın dünya düzeninde var oluşunu ve işleyişini gerçekleştiren üç faktörü maddi imkânlar veya yeterlilikler, fikirler veya normlar ve uluslararası kurumlar (örgütler) olarak tanımlamaktadır. Siyasi, ekonomik ve sosyal yapılar arasındaki diyalektik, döngüsel ilişki kurumlar, maddi yeterlilikler ve normlar arasında da üçgenel bir mekanizma ile oluşturmaktadır. Bu üçgenel ilişki de zaten siyasi, sosyal ve ekonomik yapılar ile dünya düzeninde somutluk kazanmaktadır. Hegemonya dâhil tüm devletler bu döngüsel sistem içinde yer alırlar. Bir anlamda hegemonyanın tanımını oluşturan maddi imkânlar, normlar ve uluslararası kurumlar üçlüsü hegemonyanın diyalektik momentinin ortaya koymaktadır. Hegemonyanın gelişiminde normlar, oldukça kritik bir öneme sahip olup söz konusu normlar uluslararası sistemde hegemonu diğer devletlerce rızalanın sağlandığı temel unsuru oluşturmaktadır. Yani normlar rızanın sağlanmasında araçsallaştırılmaktadır. Normların veya fikirlerin bu sistem içinde rızanın sağlanabilmesi için hayati bir konumu bulunmaktadır. Ortak değer algısının yaratımında etkili olan normlar, hegemonyanın diğer iki unsurlabaşka bir gücün hegemonu taklit etme ihtimalini yok etmektedir. Dolayısıyla hegemonyanın oluşumu bu temel üç unsurun bileşimine dayanmaktadır (Okur ve Ongur, 2014: 313).

Hegemonya'nın var olmasında diyalektik bir moment olan maddi imkânlar hegemonyanın sahip olduğu hem üretici hem yıkıcı potansiyellere sahip teknolojik ve örgütsel kabiliyetlerdir. Hegemonyanın zora dayalı baskı unsurunu oluşturan maddi yeterlilikler; doğal kaynağın birikimi ile teknolojik dönüştürülebilirlik sonucunda sanayi

tesisleri ve askeri teçhizat gibi ekipman stoklarının yönetildiği refah düzeyidir. Ancak hegemon, her ne kadar iktidarını rızanın sağlaması üzerinden gerçekleştirse sahip olduğu zorlama potansiyelinin maddi güç ilişkilerinde gösterebilmekte ve dayatabilmektedir (Cox, 1987: 98).

Hegemonik dünya düzeninin üçüncü boyutunu oluşturan kurumlar, Cox'a göre hegemonun ideolojisinin doğal olarak dünya çapında evrensel normların yayılmasına katkı sağlayan başat merciidir. Çünkü kurumlar zaten hegemonun uluslararası alanda küresel ekonomik normlarının üretildiği ve maddi gücünü kabul ettirdiği yerdir. Dolayısıyla kurumlar, hegemonun maddi yeterlilikleri ve normları bir araya getirerek rızayı sağladığı mekanizmalardır. Cox, uluslararası ekonomik örgütleri hegemonyanın kurumları olarak tanımlamaktadır. Kurumların hegemonik dünya düzeninin gelişimini hem yaratan hem de kolaylaştıran kural ve norm koyucular olduklarını ifade etmektedir. Hegemonyanın oluşumunda başrole sahip olup, aynı zamanda hegemonik düzenin ürünüdürler. Kurumların amaçları arasında hegemon devletin (dolayısıyla belirli bir sınıfın) çıkarlarının küresel ortak çıkaralar olarak kabul ettirilmesi yer almaktadır. Kurumların amaçları arasında ortak çıkar algısı yaratılarak, bu çıkarların gerçekleştirilmesinde evrensel normların ideolojik açıdan benimsenmesi yer almaktadır. Dolayısıyla kurumlar, merkezde yer alan hegemonun maddi ve ideolojik yönlendiriciliği sayesinde çevre konumdaki ülkeleri rızaları ile sisteme dâhil etme görevini üstlenir. Hegemonyanın gelişimi adına aktif olan kurumlar, hegemonik işleyişe uluslararası bir meşruiyet kazandırmış olup aynı zamanda karşıt fikirlerin veya karşı hegemonyanın ortaya çıkmasını kontrol edip engelleyebilmektedir. Kurumların görevi, hegemonyanın yönlendirdiği oranda siyasi ve ekonomik sistemin güvenilirliği adına istikrar ortamını yaratıp korumaktır. Cox, uluslararası kurumların yapısının, işleyişlerinin anlaşılabilmesi için yazılarında kuramını örneklendirerek detaylandırmıştır. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) gibi dünya ekonomik sisteminin kural koyucu kurumları, hegemonun yönlendiriciliği ve belirleyiciliği sayesinde normaların diğer devletlerce kabul edilmesini sağlamaktadır. Karar mekanizmalarında her devlet gibi hegemonun tekil oy kullanımı görünür olsa dahi karar alıcı esas mekanizmanın hegemonun yönlendirdiği şekilde gayri resmi olarak ilerlediğini ifade etmektedir. Kurumların kurallarının oluşunda yine hegemonun destekçisi olan ikinci

lkeler, danışman rolleri ile hegemonyanın gelişiminde katkıları vermektedirler (Cox, 1983: 162).

Hegemonya, genel olarak, devletlerin ve devlet dışı yapıların oluşturduğu düzenin tümüne nüfuz eden ve düzenin doğası hakkındaki değerler ve anlayış biçimleri olarak tarif edilmektedir. Bu anlayış biçimleri ve değerlerin sorgulanmaz nitelikteki ve istikrarlı biçimdeki mevcudiyeti ise sistemin hegemonik yapısının niteliği olarak kabul edilmektedir. Bu sorgulanmazlık ile kast edilen ise hegemonun belirli tepkilerine göre rasyonel kısıtlamalar değil, böyle bir hesap yapılamaksızın değerlerin doğal ve kaçılmaz hissedilecek kadar içselleştirilmesidir. İselleştirmenin ile artık hegemon gücünü uluslararası sistemin tüm hücrelerine etki ettirmiş ve disipline etmek için işletmiştir (Gill, 2008: 137-138).

Cox, hegemonya kavramsallaşması içinde tarihsel olarak hegemonyanın var olduğu dönemleri çeşitli periyotlara bölerek analiz etmekte ve bu ayrımı yapmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Dünya tarihsel düzeninde hegemonyanın varlığı adına temel iki dönemin olduğunu söylemektedir. Dünya hegemonyasının kurulduğu dönemi hegemonik dönem olarak adlandırırken, diğer dönemin tanımını hegemonik olmayanın dominant olduğu dönem olarak ifade etmektedir. Cox, 1845-1965 yılları arası dönemi dört alt gruba ayırarak inceler. 1845 ve 1875 arası dönemi hegemonik dönem olarak adlandırırken, bu zaman diliminde dünya siyasi ve ekonomik işleyişin merkezinde olan Britanya hegemonyasının var olduğunu ileri sürmektedir. Bu dönemdeki hegemonyayı Britanya'nın denizlerdeki hkimiyetine ile bağlı olarak dünya ticaretini kontrol etmesi ve altın standartlaşmasının evrenselleşmesi olarak ifade etmektedir. İkinici dönem olarak ifade ettiği zaman dilimi; Britanya'nın etkisinin kırıldığı, Avrupa'da ve dünyada g ve siyasi ortamın dengelerinin bozulduğu iki dünya savaşının meydana geldiği ve hegemonik olmayan dönem olarak tanımladığı 1875 ve 1945 yılları arasıdır. 1945 ve 1965 arasında ise Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Britanya hegemonyasına benzer Şekilde yükselişe geçtiğini fakat bu defa kurumların etkisi sayesinde ideolojik üstünlükle daha karmaşık bir yapıda hegemonyasının gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Böylece söz konusu dönemi yeniden hegemonyanın kurulduğu üçüncü dönem olarak açıklamaktadır (Cox, 1983: 171). Son olarak 1970'lerde ABD hegemonyasının

etkisinde çeşitli sorgulamaların ve belirsizliklerin yaşandığı dönem için müstakbel olasılıklar tablosu çizmiştir. Olabilecek yeni durumlar için Cox, ABD hegemonyasının yeniden geliştireceği veya güç dengelerine bağlı olarak dünya ekonomisinde bir ayrışmanın olabileceğini söylemiştir. Son olarak mevcut hegemonyaya karşı karşı-hegemonyanın olabileceğini ifade etmiştir.

Cox, 1980'lerin başlarında yeni bir hegemonya kuramı kavramsallaşması yaparak literatüre Neo-Gramsci'ci hegemonya yaklaşımını verediği iki makalesinde 20. yüzyılın hegemonya dönemlerini, güçlerini ve devletlerini incelemiştir. Değerlendirmeleri ise dünya ekonomik düzeni ve dengeleri üzerine olmuştur. Cox, Gramsci'nin hegemonya kuramını uluslararası ilişkilere uyarlarken; hegemonya dönemlerinin oluşumunu ulus ötesi yönetici sınıf-devlet-sivil toplum ilişkileri ekseninde incelemiştir. Cox, üretim ilişkilerinin, sınıf çatışmalarının olduğu materyalist kuramlar geleneğine eş doğrultuda hegemonya dönemlerini analiz ederken bir açıdan dünya büyük siyasi gelişmelerinin etkilerini kapsam dışı bırakmıştır. Öyle ki iki büyük Dünya Savaşını ve Soğuk Savaş dönemini değerlendirmelerinde göz önünde bulundurmamıştır. ABD hegemonyasının yoğun olduğu dönemlerde başlatmış olan savaşlara ve diğer dünya siyasi gelişmelerinin etkisini değerlendirmelerine pek yansıtmamış ve materyal ekonomik alan içinde hegemonyanın oluşumu ve dönemlerini incelemiştir. Cox'un dünya hegemonik dönemleri analizi, Soğuk Savaşın bitimi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile yeni bir ABD hegemonyası döneminin başladığı 1990'lar ile devam etmektedir. 2000'li yıllarda ekonomik çapta üretimin küreselleşmesi post-modern üretim ilişkileri ile kapitalizmin devamlı revize olan bir sistem oluşunun anlaşılması içinde bulunduğumuz hegemonya sonrası dönemi yaşanmaktadır. Cox'un hegemonya dönemleri analizi, hegemonyanın işleyişini örnekleyerek hegemonya kuramının anlaşılabilirliğine katkı sağlaması nedeniyle bu aşamada yer almaktadır.

1.4.4. Cox'a Göre Dünya Düzeninde Hegemonya Dönemleri

Cox dünya düzeninde hegemonyanın oluştuğu dönemleri periyotlara bölerek incelemiştir. Birleşik Eyaletler hegemonyası dönemini İngiltere hegemonyasının fikirsel temeli olarak görüp, asıl olarak dünya düzeninde ABD hegemonyası dönemini çalışmıştır.

1.4.4.1. Birleşik Eyaletler ve Britanya Hegemonyaları Dönemi

Cox, dünya tarihinde hegemonya dönemlerini incelediğinde özellikle 1945 sonrası dönemi yani ABD hegemonyası ve ABD merkezli kurumların etkisine ağırlık vermiştir. Ancak ABD hegemonyası kadar detaylı incelemede önceki hegemonya dönemlerine çalışmalarında yer vermiştir. Cox'a göre 19. yüzyılda dünya ticari ve finansal hegemonyasını oluşturan İngiltere dönemi öne çıkarken, 17. yüzyılda ise İngiltere hegemonyasına örnek ve kaynak teşkil eden Birleşik Eyaletler hegemonyası mevcuttu. Bu açıdan çalışmada İngiltere hegemonyası dönemine detaylı yer vermeden önce, Birleşik Eyaletler döneminden kısaca söz etmek yerinde olacaktır.

Cox'un hegemonya kuramı bakımından Birleşik Eyaletler döneminin tam olarak bir hegemonya oluşturması tartışma konusu olup ve netlik kazanamayacak bir konudur. Hatta Gramscian hegemonya anlayışında var olan baskı rıza ilişkisinin hem Birleşik Eyaletler dönemine hem de İngiltere hegemonyası dönemlerine tam uygunluğunun olmaması nedeniyle bazı Neo-Gramsci'ci kuramcılar tarafından çalışılmamıştır. Ancak Cox, yazılarında söz konusu periyodu hegemonya dönemleri olarak nitelendirdiği için bu çalışmada da söz konusu döneme yer vermek gerekmektedir.

Hegemonya kavramı bilindiği üzere kapitalizmin var olması ve kapitalist sistemin işleyişi ile ortaya çıkan bir kuramdır. Birleşik Eyaletler'in, 17. Yüzyılda Amsterdam merkezli olarak Avrupa'da ticari üstünlük, tarımda sanayileşme, toplumsal üretim yapılarındaki dönüşüm gibi feodal yapıdan kapitalist yapıya doğru değişimi başlatarak, hegemon konuma geldiği söylenebilir. Bu değişimlerden ilki döneminde Amsterdam bankın kurulması gibi temsili finansal liderliğin üstlenmesi ile Amsterdam'ın para ve ekonomi merkezi haline gelmesidir. Deniz aşırı ticarete özel ticaret haklarına sahip büyük anonim şirketlerinin kurulması, rakip devletlere göre güçlü ve dönemine kıyasla teknolojik ilerlemişliğe sahip olması bu dönüşüme örnek gösterilebilir. Birleşik Eyaletlerin tarımsal üretimde ileri seviyede olması, tarım reformu yapıp ve tarımsal teknolojik yeniliklere sahip olması onun hegemonya oluşturmasında en önemli maddi yeterliliklerini oluşturmuştur (Gökten, 2013: 73-74).

Birleşik Eyaletin geçirdiği bu dönüşümü, başta Marx olmak üzere birçok yazar, feodalizmden kapitalizme geçişin ve kapitalist toplumun yaratılmasının ilk örneği olarak görmektedir. Aynı şekilde Cox, Birleşik Eyaletler hegemonyasına benzer olarak yorumladığı İngiltere hegemonyasını ardıl hegemonya olarak tanımlamaktadır. Wallerstein ise Birleşik Eyaletler hegemonyasını İngiltere ve ABD tarzı ekonomik, üretimsel şekilde oluşturulmuş ve alt yapısını; ticaret, tarım, sanayi ve kamusal alanda gelişen bir hegemonya olarak tanımlamaktadır. Ona göre Birleşik Eyaletler finansal, ticari ve üretimsel çapta üç alanlı gelişime dayalı bir hegemonya yaratmıştır (Wallerstein, 2006).

Cox, 1700'lü yılların sonlarında Birleşik Eyaletlerin hegemonyasının etkinliğini kaybetmesi ile birlikte 1845-1875 yılları arasında İngiltere hegemonyası olarak tanımlamaktadır. İngiltere hegemonyasının, Birleşik Eyaletlere benzerliği serbest ticaret alanı yaratmasıdır. Farklılığı ise evrensel altın standardını geliştirmesidir. Dolayısıyla Avrupa'daki güç dengelerinin yeni sahibi olarak İngiltere, genel anlamda dünya ticari kontrolünü ele geçirmiş ve hegemonyasını ilan etmiştir (Cox, 1993). Merkantilizmi destekleyerek ticaret geliştirmiş ve bu bağlamda hegemonik üstünlüğü eline almıştır. (Cox, 1987). Başka bir ifade ile İngiltere Birleşik Eyaletler ile hem birlikte hareket edip hem de sonraki dönemde onun hegemonyasına son veren rakibi olmuştur.

İngiltere hegemonyasının kaynağını iki açıdan ele alarak değerlendirmek gerekir. İlk olarak Avrupada sanayi devrimin yaşandığı, toplumsal üretim ilişki ve tarzının değişim geçirerek Avrupa'ya yayılması ile bölgeseldir. İkinci ise diğer ülkeler ile olan ilişkilerde düzen oluşturucu aktör olarak, kolonyal sistemin oluşmasında küresel konuma sahiptir. İngiltere'de başlayan fabrikalaşma tüm Avrupa'ya yayılırken Afrika ve Asya'dan taşınan ucuz hammadde İngiltere'de işlenerek dünyaya ihraç edilmiştir. (Gökten, 2013: 113).

İngiltere hegemonyasının temeli olan altın standardı, sahip olduğu küresel finansal etkinliği ve düzen oluşturucu rolünü pekiştirmektedir. Altına endeksli İngiliz paraları İngiltere bankasının küresel rolünün önemi ve İngiliz finans kurumlarının dünya ticaretini altın standardı üzerinden gerçekleştirmesi, Neo-Gramsci'ci hegemonya

anlayışı ile örtüşmektedir. Cox, İngiliz ticaretinin devletin büyük finansal desteği ile gerçekleştiğini ve devlet politikalarının İngiltere'nin ticari konumunu yükseltme ve destekleme doğrultusunda belirlendiğini ifade etmektedir (Cox, 1987: 123-126).

Cox'a göre İngiltere'nin dünya düzeninde ticari ve finansal maddi yeterlilikler kaynaklı hegemonyasını tamamlayan en önemli boyut, çıkarlarını, ideolojik değerlere büründürülerek, evrensel değerler haline getirilmesidir. Hegemon kültür ve değerler ile rızayı elde etmektedir. Uluslararası ticaretin prensiplerini, ticari kurallar, sermaye kontrollerini, piyasa kurallarının belirlenmesi gibi dominant rolü sayesinde hegemonyası pekiştirmiştir. İngiltere, küresel üstünlüğü ve hegemonyası ile hem genel üretimi hem de devlet yapılarını büyük oranda etkilenmiştir (Cox, 1987: 123-145).

Cox, İngiltere hegemonyasını maddi ve fiziki bir üretim sürecine indirgemez. Tarihselci yaklaşımda üretim süreçlerinde yaşanan her dönüşümde, bilgi ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi mevcuttur. Üretimi bir çıktıdan öte tarihsel bir süreç olarak görmektedir. Kısacası sadece mal ve hizmetlerin üretimi değil, kurumların, yasaların, ahlak ve düşüncelerin de değişime eklendiğini ifade etmektedir (Cox, Schecter, 2003: 31).

Cox, İngiltere hegemonyasının düşüşe geçmesini iki sebeple açıklamaktadır. Bunlardan ilki, her devlet gibi İngiltere'nin de iki dünya savaşından ağır zarar görmesidir. İkinci sebep ise Birinci Dünya Savaşı ile siyasi ve ekonomik anlamda küresel anlamda yükselişe geçen ABD'dir. İngiltere hegemonyasının bitişini ise, denizlerdeki ilerleyişinin kesilmesiyle ve 1929'da büyük bunalım ile altın standardının terk edilmesi ile açıklamaktadır. Altın standardının işlevsizliği İngiltere'nin ticari ve iktisadi alanda hegemonyasının bittiğinin gösterirken, dünya düzeninin yeni hegemonu olacak olan ABD yükselişi ile bu dönem son bulmuştur (Cox, 1980: 370-394).

1.4.4.2. Amerika Birleşik Devletleri Hegemonyası Dönemi

Neo-Gramsci'ci hegemonya kuramına tam anlamıyla dahil olan ABD hegemonyası dönemi, kapitalizmin altın çağını yaşadığı dönemdir. İngiliz hegemonyası dönemi, kapitalist sistemin 'doğum evresini' oluşturduğundan sistemin ilk dönemleri olarak mikro boyutta yaşanmıştır. ABD hegemonyası dönemi ise, İngiltere'nin

geliştirdiği serbest ticaret, altın standardı, emperyalist düzen ve kapitalist üretim mirasının devralınıp, büyük revizyon ve eklemler ile tamamlandığı kapitalizmin 'altın çağı'nı oluşturmaktadır. ABD hegemonyasının İngiltere hegemonyasına kıyasla istikrarlı, yayılcı ve katı olduğu görülmektedir. Gücünün kaynağı, ekonomik veya parasal maddi yeterlilikten öte kültürel ve politik baskınlığa dayanmaktadır. Cox'a göre ABD hegemonyasını İngiltere'ye göre daha yayılcı ve istikrarlı kılan faktör, daha fazla ulus ötesi kurumsallaşmasıdır. İngiltere'nin devletlerarası ilişkilerinde geliştirdiği altın standardını uygulaması rızayı sağlarken, ABD hegemonyası dönemi baskı-rıza ilişkisinin uluslararası kurumlar aracılığı ile geliştiği görülmektedir. Dolayısıyla ABD hegemonyasında, uluslararası kurumların rızanın sağlanması için araçsallaştırılmıştır.

ABD, kendi liderliğinde Bretton Woods sistemi ile liberalizmi revize edip, inşa ettiği uluslararası finans kurumları(Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası) aracılığıyla da liberal ekonomik sistemi yaymasına ek olarak, geliştirdiği uluslararası normlarla inşa edilen yapının korunup ve sürdürülmesini sağlamıştır (Cox, 1981: 142-144). Liberal ekonomik sistemin dünya çapında kabul görmesi açısından ABD hegemonyasının en önemli özelliği, söz konusu kurumların geliştirdiği normlar ile dünya ekonomik ve ticari etiği yaratılmasıdır. Kurumlar, işleyişi, yapısı, etki ve nüfuzları ile sistemde denetleyici ve finansal destek sağlayan mekanizmalar olmuşlardır. Bu sayede uluslararası alanda ABD hegemonyası güçlenmiştir.

ABD hegemonyasını ekonomik, politik, ekonomi-politik, kültürel ve askeri etki alanları şeklinde sınıflandırabilmektedir. ABD hegemonyasının öncelikle ekonomi politik ayağını oluşturan uluslararası kurumların etki ve işleyişini açıklamak gerekirse, söz konusu DB ve IMF gibi kurumların taslak planları 1944'de gerçekleştirilen Bretton Woods konferansı ile ortaya konmuştur. Bu kurumların misyonu, uluslararası iktisadi düzeninin yaratılması olarak belirlenmiş ve dünya genelinde bahsi geçen kurumlar finansal, ticari ve parasal sektörlerde merkez rol edinmişlerdir. IMF uluslararası parasal istikrarı sağlamak ve ödemeler dengesizliklerini gidermek amacı ile oluşturulurken, Dünya Bankası ise, savaş sonrası Avrupa'nın yeniden inşasını gerçekleştirmek ve üçüncü dünyayı kalkındırma amacıyla kurulmuştur. Bu kurumların yanı sıra yine 1947'de imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ise

uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırarak, ticaretin liberalleşmesi amacı ile dünya genelinde ithalat ve ihracatı arttırma maksadı ile kurulmuştur. (Black, 2009: 16).

Bretton Woods sisteminde üye ülkelerin sahip olduğu ayrıcalıklar, anlaşma dışında kalan devletlere yapının içinde yer almak için bir cazibe oluşturmuştur. Bu sayede liberal ekonomik anlayış dünyaya yayılıp hedefler gerçekleşirken, birçok şartı kabul edip yerine getirme planları ile yapıya dâhil olmak isteyen üçüncü ülkelerin rızası sağlanmıştır. Uluslararası finans kurumlarının ekonomik gelişme adına ülkelere mali, parasal tedarikçi rolü üstlenmesi ile dolar, dünya rezerv parası olmuş ve söz konusu ülkeler ABD'nin para ve maliye politikalarına dolaylı olarak bağımlı hale gelmişlerdir. ABD'nin liderlik yaparak yapıları, yetkileri ve işleyiş şekilleri belirlenen bu kurumlar aracılığı ile uluslararası ekonominin alt yapısı oluşturulmuştur. ABD'nin kurumların yapısına olan etkisinde, Dünya Bankası başkanının daima bir ABD vatandaşı olması ve ABD'nin en büyük oy hakkına sahip olması hegemonyasının somut delilleridir. IMF'nin işleyişinde veto hakkının %17 olması ve tüm kararların ABD onayından geçmesi de aynı şekilde oransal anlamda ispatlar niteliktedir (Gökten, 2013: 152-153).

Cox'a göre uluslararası kurumlar ve şirketler sayesinde ABD, uluslararası yapıya doğrudan karışmaya lüzum duymamıştır. ABD hegemonyası; Bretton Woods sistemi ile İngiliz liberalizminin, revize edilmiş hali olarak ifade edilebilir. Uluslararası kurumlar ve iktisadi düzende dominant olan iktisadi kurallar sayesinde ise hegemonyası gelişmiştir. Özellikle iktisadi kurallar ile ABD kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için sisteme fazla müdahale etmeye gerek duymamıştır. Hegemonyanın sahip olduğu güç ve statü ile oluşturduğu uluslararası kurumlar, devletlerin belirli amaçlar için bir araya gelerek kurdukları askeri veya ekonomik üst yapılar şeklinde tarihsel blokları oluştururlar. ABD hegemonyasında başta IMF ve DB gibi tarihsel blokların varlığı kabul edilip, neoliberal sistem içinde yeni tarihsel bloklar oluşmuştur (Cox, Schechter, 2003: 86). Kurumların liberal ekonominin gelişip, yayılması için oluşturduğu kurallar, normlara dönüştürülerek evrensellik kazanmakta ve böylece kurumların denetleyici ve destekleyici rolleri ortaya çıkmıştır (Cox, 1981: 140-145).

ABD'yi uluslararası alanda bir hegemonya olmasındaki en önemli faktörlerden biri ekonomik, finansal ve ticari güç olmasıdır. ABD, Birinci Dünya savaşının dışında

kalarak, iç dinamiği olan kapitalist üretim sistemini Fordist üretim şekli gibi seri ve büyük çapta üretime dayandırmıştır. Dünya pazarında liberal ekonomik sistemin değerleri ile üretimde baskın olup ihracatta lider konuma gelmiştir. ABD hegemonyasının gelişiminde teknolojik ve üretim tekniklerinde ortaya çıkardığı yenilikler, hammadde kaynağına olan yakınlık, bölgeler arası ticaretin gelişmesi, bankacılık sektörünün gelişimi gibi birçok unsur vardır. Bu noktada Cox ABD hegemonyasının bir nedenini ulus ötesi kurumsallaşma, şirketleşme ile dünya genelini pazarı haline getirme çabası olarak açıklamaktadır. Ayrıca piyasa devrimi olarak adlandırılan süreçte Amerikan hükümetlerinin özel sektöre ve girişimcilere yaptığı teşviklerde hukuki, finansal ve alt yapı desteğine de büyük önem vermesi, ticari anlamda da bir patlama yaratmıştır. ABD hegemonyasının ekonomik ve finansal zemininin yanı sıra bu gücü destekleyen diğer unsurlar elbette siyasi askeri, kültürel ve ideolojik etkenlerdir. (Agnew, 2005: 52-58).

ABD hegemonyası, sadece ekonomik ve ticari mevcudiyetine dayalı olmayıp askeri, politik ve kültürel boyutlarda dünya düzenine etki etmesi ile bütün halde sistemde var olmuştur. ABD hegemonyası başta Marshall yardımları *European Recovery Program* (Avrupa Kalkınma Programı) ile dünya çapında yayılırken, bir taraftan yine dünyada yükselişe geçen komünizm ve SSCB ile rakip konuma gelmesi siyasi gücünü arttırmış ve yükselişini hızlandırmıştır. Marshall yardımları İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa kıtası ülkelerindeki, savaş sonrası yıkımı iyileştirilmesi, Avrupa'nın kendini iktisadi ve yapısal anlamda toparlaması için verilmiştir. Cox'a göre Marshall yardımları, ABD üretiminin ilk pazarı olan Batı Avrupa coğrafyasının ticari liberalizasyona kavuşup, doların yayılımı maksadıyla döviz kurlarındaki konvertibiliteleri en kısa vadede sağlama niyetini taşımıştır. Böylece yardımı kabul eden ülkeler, ABD kökenli özel sektör yatırımlarının artması ve çokuluslu şirketlerin bu bölgelere dağılması ile ekonomik yapılarını ABD'nin kurduğu yeni iktisadi dünya düzenine entegre edecek ve böylece söz konusu yapının yayılmasında ilk görevi üstlenmiş olacaklardır (Cox, 1987: 214-215). Marshall yardımları SSCB'ye de teklif edilmiştir. Sovyetlerin yardımları reddetmesi ile bir nevi Soğuk Savaş'ın başladığı da görülmektedir. Kapitalist üretim sisteminin ve liberal ekonomik yapının tersi yönde var olan komünist sistem, ABD yayılmacılığına başat kafa tutucu güç, dengeleyici veya

sınırlayıcı faktör olarak dünya çapında büyük bir gücün karşısında başka bir güç olarak yer almıştır. Bu açıdan, ABD hegemonyasının politik varlığına soğuk savaş döneminin de kaynak oluşturduğu görülmektedir.

ABD'yi bir dünya hegemonu konumuna taşıyan dünya siyasi, ekonomik nedenleri ve ortamı sayesinde 1920-30'lu yıllardan 1970'li yıllara kadar ABD hegemonyasının tam anlamda var olması söz konusudur. Robert Gilpin, ABD hegemonyasını, ekonomik ve siyasi boyutta egemenlik olarak adlandırmaktadır. İki büyük savaşla tahrip olan diğer ekonomilerin sayesinde yükselişe geçmesini ve bu 'anormal' yükselişin diğer ekonomilerin toparlanması ile gerileme veya aşınmaya başlayacağını ifade etmektedir. Gilpin savaş sonrası ABD önderliğinde artan üretim ve büyüyen ekonominin nedenleri arasında müsait ortamın varlığının altını çizerek ABD hegemonyasının yüksek oranda yaşandığı kırk yıllık sürenin 1970'li yıllarda başlayarak aşındığını vurgulamaktadır (Gilpin, 2011: 413-416). Cox, ABD hegemonyası değerlendirmesinde özellikle Bretton Woods ile gelen uluslararası kurumların rollerinin hegemon konumun bizzat sağlayıcısı olduklarını ifade etmektedir. Nitekim ABD hegemonyasında Bretton Woods'un çöküşü, sabit kurun terk edilmesi, dolarda rezerv-ulusal para krizinin yaşanması ve 1974 krizi ile aşınma dönemi başlamıştır. 1980'ler ile neoliberal siyasi ve ekonomik yapısı içinde ABD hegemonyasının varlığını revize ederek koruduğu ileri sürülebilmektedir (Gökten, 2013: 162).

Bretton Woods sistemin çöküşü ve 1970'lerdeki krizin ortaya çıkmasıyla Neo-Gramsci'ci ekol içerisinde Cox'u izleyenlerin görüşleri ABD hegemonyasının sonunun geldiği yönünde evrilirken; Gill ve Strange gibi bu ekoldeki önemli isimler ise ABD hegemonyasındaki gerilemeyi kabul etse de hegemonyasının sürdüğünü ileri sürmüşlerdir. Cox'a göre 1875-1945 arası İngiltere hegemonyasının sona ermesinin ardından hegemonyasız bir döneme girilmiş, benzer biçimde 1970'lerden itibaren ABD hegemonyasının da sona ermiş ve hegemonyasız bir dönem yaşanmıştır. Cox bu dönemi 'hiper Liberalizm' olarak adlandırmaktadır (Cox, 1993). Ancak Cox, 1970'ler ve 1980'leri hegemonyasız dönem olarak nitelendirmesine rağmen ABD'nin yapısal gücünü kaybetmediğini ve hatta o dönemler sonrasında da hegemonyasını yeniden inşa ettiğinden bahsetmektedir. Çünkü Cox ABD'nin sahip olduğu yapısal güç ile

hegemonyasının köklü olmasını doların bir dünya rezerv para olmasına, finansal piyasalardaki küresel üstünlüğüne, ABD'nin IMF'yi kontrol etmesine ve Dünya Bankası ile Dünya Ticaret Örgütü üzerindeki etkisine ve diğer devletlere uyguladığı politikalar sayesinde küresel ekonomiyi yönlendirebilmesine bağlamaktadır (Cox, 2004: 312-313). Cox'a göre ABD hegemonyası dönemi içinde yaşanan 1973 krizi ve sonrasında dünya düzeninde üç yapısal dönüşüm gözlemlenmektedir. Bunlardan en önemlisi, Neoliberal ekonomik düzen ile ABD hegemonyasının yeniden yapılanmasıdır. Diğer iki öngörü ise güç merkezli ekonomik ayrışmanın başlaması ve üçüncü dünya temelli bir karşı hegemonyanın baş gösterebilecek olmasıdır (Cox, 1993: 49).

ABD hegemonyasının ikinci evresi olarak ifade edilebilecek Bretton Woods sisteminin çöküşü sonrası dönem, Neoliberal tanımda, devletin sisteme müdahalesinin sınırlandırılarak devletin rolünün ise ulus ötesi yapılanmaya ortam ve destek oluşturacak şekilde revize edilmesi olarak açıklanabilir. Neoliberal düzende küresel ekonominin gerektirdiği serbestleştirmeye izin verdiği takdirde ülke çıkarlarının en iyi şekilde gerçekleşeceği kabul görmektedir. ABD hegemonyasının ikinci evresinde IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü başta olmak üzere tüm kurum rollerinin eski sistemle benzer şekilde güncellenmesi, yani yeni ekonomik düzen olan Neoliberal pratiğin meşrulaştırılması ve yayılması yer almaktadır. Bu doğrultuda yeni düzene olumsuz etki edebilecek engellerin kaldırılması da kurumların ikincil misyonunu oluşturmaktadır (Cox, Schechter, 2003: 81). 1990'larda ve yeni yüzyılda, Neoliberal düzen anlayışında ABD sermayesi çok uluslu sermaye olarak küresel bir boyut kazanmış, finansal anlamda küreselleşmenin başladığı bir dönem ortaya çıkmıştır. Maddi anlamda küreselleşme; üretimin ulus öteleşmesi, çok uluslu şirketlerin sayılarında artış yaşanması, finansal alanın ulus öteleşmesi, dünya ile entegre olmuş finansal piyasaların ortaya çıkması olarak açıklanabilir. Küreselleşmenin ABD tarafınca politik karşılığı olan 'küresel yönetim' ve 'çok taraflılık' ifadelerinden çıkarılabilecek sonuç ise ABD hegemonyasının kaynağını baskı unsurundan ziyade uluslararası rızayla sağlamaya daha fazla önem vereceğinin göstergesidir.

Wallerstein küresel bir hegemonya oluşturma için, gücün kaynağının dört büyük alana dayandırılması gerektiğini savunur. Çok kutuplu sistem yeni düzen olarak

ifade edilirse bu düzen içerisinde bir devletin hegemonyasını kurabilmesi için elinde; iktisadi, politik, askeri ve kültürel-ideolojik olmak üzere dört kartın olması gerekir. Wallerstein, ABD hegemonyasının gerilemesine, Bretton Woods'un çöküşü ile 1980'lerden sonra ABD'nin sahip olduğu ekonomi kartının düşmesini sebep olarak sunarken, Marshall yardımları ile yükselttiği politik gücünün ve kartının da Irak ve Afganistan savaşları ile gerilediğini savunmaktadır. Ona göre ABD'nin elinde hegemonyasını dayandırdığı hali hazırda nükleer potansiyel olarak askeri kart ve SSCB'nin dağılması ile yükselen ideolojik-kültürel gücüne dayandırdığı kart bulunmaktadır (Wallerstein, 2003).

Gill, ABD hegemonyası döneminde ABD'nin ve ABD eksenli ekonomi-politik uluslararası kurumların tarihsel bloklar oluşturması ile 'uluslararası hegemonyanın' oluştuğunu ifade ederken, ABD hegemonyasının gerilediği dönemlerde oluşan Neoliberal ve küreselleşme ortamının ulus-ötesi hegemonya durumunu ve tarihsel blokları ortaya çıkardığını savunmaktadır. Gill bu ulus-ötesi yapılanmaları veya tarihsel blokları hegemonik değil, bir tahakküm durumu olarak açıklamaktadır (Gill, 2003: 47-70). Günümüzde ABD hegemonyasının sürmesine ilişkin Neo-Gramsci'ci ekolün bazı yazarlarının aksine Gill, hegemonyanın ulus-üstü yapı içerisinde pozisyon değiştirerek devam ettiğini ileri sürerek, yapısal açıdan uluslararası hegemonyanın 'tahakküm' olarak karşılık bulduğu sistem içinde ABD hegemonyasının sürdüğünü ortaya koymaktadır (Gill, 1990).

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ABD hegemonyasının ve kapitalizmin kültürel ve ideolojik açıdan üstünlüğü ele alması, tek kutuplu sistemin başlamasına dair genel bir algının yerleşmesine yol açsa da söz konusu dönem kimi yazarlarca, çok kutuplu sistemin başlaması olarak yorumlanmıştır. Eleştirel ve Neo-Gramsci'ci kuramcılar tarafından çok kutuplu kabul edilen 21. Yüzyıl siyasi ortamı ABD gibi bir devletin hegemonyasından öte diğer uluslararası kurum ve örgütlerin hegemonyasının varlığı ile açıklanır. Dünya düzeninde bir devletin hegemonyasından ziyade günümüzde devlet dışı aktörler olarak var olan uluslararası kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve AB gibi yapılar; siyasi, ekonomik ve kültürel güçler olarak veya hegemonya oluşturmaları bağlamında söz konusu kuramcılar tarafından çalışılmaktadır.

2. BÖLÜM: NEO-GRAMSCI'CI HEGEMONYA KURAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ULUSLARARASI ALANDAKİ KONUMU

AB'nin dünya düzeninde Neo-Gramsci'ci hegemonya kuramı ile açıklanabilirliği, kurama ait kavramların AB'nin küresel sistemdeki işleyişi ve AB'nin sisteme yönelik etkisine uygulanıp uygulanmamasına bağlıdır. AB bütünleşme sürecinin gelişimi, AB alt finansal kurumlarının konumu, AB'nin dünya siyaseti ve ticaretinde var oluşu Neo-Gramsci'ci bakışın kavramsallaşmasında karşılık bulmaktadır. Dolayısıyla bu aşamada AB'nin dünya düzenindeki konumu Neo-Gramsci'ci hegemonya kuramına göre incelenecektir.

2.1. AB BÜTÜNLEŞMESİ GELİŞİMİ VE BÜTÜNLEŞMEYE NEO-GRAMSCI'CI YAKLAŞIM

Çalışmanın bu kısmında başta Cox olmak üzere, Neo-Gramsci'ci ekolün, bütünleşme sürecine olan eleştirel ve Gramsci'ci yaklaşımlarına yer verilecektir. Ancak bu aşamadan önce AB bütünleşme süreci ve genişleme dönemlerini kısaca hatırlamak yerinde olacaktır.

Avrupa kıtasındaki düşünsel idealizmi olarak ifade edilebilecek, devletlerin bir birlik, bir üst yapılanma ve üst çatı, altında toplanması fikirlerinin kökleri ortaçağa kadar götürülebilmektedir. Özellikle J.J. Rousseau ve Immanuel Kant gibi filozofların Avrupa'da kalıcı barışı amaçlayan, Avrupa'da bir feodal birliğin ve Avrupa Birleşik Devleti oluşturma düşünceleri bu idealler arasında öne çıkanlardır. Avrupa'da bir üst yapı oluşumu fikirlerinden önce 19. yüzyılın başlarında gerçekleşen iki önemli birleşme hareketi, bütünleşmenin tabanındaki uygulamaların ilk örnekleridir. Bunlar, 1819 yılında Prusya'daki ilk iç ticari engellerin kaldırıldığı Maasen tarifesi ve 1834 yılında Alman devletleri arasında gümrük birliğinin (Zollverein) kurulmasıdır. Alman devletleri arasında kurulan bu yapı, Avrupa'da ilk defa devletler üstü bir otoriteyi ortaya çıkarmıştır (Bozkurt, 2001: 45).

Birçok savaşın endüstriyel malzemesi olan kömür ve çeliğin paylaşımı, İkinci Dünya Savaşında da temel tartışma alanı olmuştur. Bu iki temel zenginliğe sahip olma başlı başına bir güç ve devletlerarasında mücadeleyi gerektirmektedir. Yüz yıllarca yıkıcı savaşlar yaşayan Avrupa kıtasında savaş ortamının son bulup, ekonomik gelişmenin gerçekleşmesi için barış ortamının sağlamanın zamanı gelmişti. Bu alanda ilk adım, kömür ve çeliğin savaş ortamında değil barış ortamında kontrol altına alınarak, uluslararası veya üstü bir yapı ile kontrol edilmesi olmuştur. Bu doğrultuda dönemin ilk ve en önemli adımı olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) İkinci Dünya Savaşının sonucu, Avrupa Topluluğuna giden yolun ise başlangıcı olmuştur (Karluk, 2014: 10-18).

Avrupada bir üst yapının oluşturularak refahın sağlanması ve bir üst yapının oluşturulup devamında diğer ulus üstü yapıların ortaya çıkacağı öngörülere eski Milletler Cemiyeti sekreteri Jean Monnet'in fikirlerinde filizlenmiştir. Bu esnada Fransa Dış İşleri Bakanı Robert Schuman, sonrasında Schuman planı ve deklarasyonu olarak adlandırılacak olan planında Avrupa kıtasındaki kömür ve çelik üretimi ve kullanımını kontrol altında tutacak bir kurumun oluşturulmasını talep etmekteydi. (Sampson, 1969) Bu doğrultuda Schuman, diğer Avrupalı devletleri kömür - çelik üretiminde alınan kararları bağımsız ve ulus üstü bir kuruma devretmeye davet etti (Urwin, 1993: 43-51). Schuman deklarasyonu sonucunda, 1951 yılında, Belçika, Federal Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda bir araya gelerek Avrupa Kömür - Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran Paris Antlaşmasını imzaladı. Topluluğun Yüksek Otoritesi'nin ilk başkanı ise, Schuman Deklarasyonu'na ilham veren bu fikrin sahibi Jean Monnet olmuştur (Gillingham, 2003: 16-22). Avrupa bütünleşmesinin ilk siyasi ve resmi başlangıç organizasyonu olan AKÇT, ekonomik alanda başarılı olmasının yanı sıra AB ni bütünleşmesini açıklayan yeni-işlevselci kuramın 'biçimin işlevi takip ettiği' varsayımını kanıtlayan nitelikte olup kendisinden sonraki organizasyonların oluşturulması adına taşıma etkisi (spill-over) yaratmıştır. Dolayısıyla AKÇT'nin yarattığı başarı ortamı, kendini Avrupa Savunma Topluluğunu ve Avrupa Siyasi Topluluğunu oluşturma girişimlerinde göstermiştir. Ancak bu iki girişimin de anlaşma zeminleri oluşturulup kabul edilmelerine rağmen ulusal meclislerden onaylanamaması bütünleşme adına kısa süreli hayal kırıklığı oluşturmuştur. 1956 yılına geldiğinde ise

özellikle Benelüks ülkeleri olarak adlandırılan Hollanda, Belçika ve Lüksemburg tarafından talep edilen ve Almanya, Fransa ve İtalya'nın da katıldığı, Avrupa'da güvenliğin sağlanması, hayat standartlarının artması, nükleer ve geleneksel enerji gibi alanlarda işbirliğinin başlatılması için görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelere aynı zamanda geniş ortak pazarın yaratılması, ekonomik bütünleşmenin gerçekleştirilmesi ve bazı ortak kurumların kurulması gibi önerilerde eklenmiştir. Tüm bu çabaların sonuçları olarak enerji ve nükleer çalışmalar kapsamında Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ve 1958 yılında yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur (Karluk, 2014: 15-17). Altı Avrupa ülkesi arasında imzalanan Roma Antlaşması AET'nin kurulmuş olup Füzyon Antlaşması ile Avrupa Topluluğu'nu (AT) oluşturmuştur. Roma Antlaşması, 1992 Maastricht Anlaşmasına kadar olarak uzun yıllarca kurucu bir antlaşma olup halende bu özelliğini sürdürmektedir. Antlaşmanın amacı AKÇT ile gerçekleşen bütünleşmeyi ekonominin tüm alanlarına yayarak, ortak pazar, GB, ortak tarım politikası gibi büyük çapta ekonomik bütünleşme oluşturmaktır. Aynı şekilde AET'nin de amacı atom enerjisini üye ülkelerin barışçıl amaçları için gerçekleştirmek, nükleer sanayinin hızla büyümesi ve gelişmesi için gereken koşulları sağlamaktır (Demir, 2012: 46).

AB bütünleşme tarihi iki temel işleyişi üzerinde ilerlemektedir. İlki AB bütünleşmesini açıklayan yeni işlevselci kuramın *spill-over* (aşma) kavramı ile daha çok entegrasyonu sağlayan derinleşmedir. AET- AT- AB'ye üye ülkelerinin topluluğa katılması ise genişleme işleyiştir. AT'ye 1973'te katılan İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın ardından 1980'lerde İspanya, Portekiz ve Yunanistan katılmıştır. Üyelik başvurularının AT'nin genişleme politikalarını meşgul etmesinin yan sıra 1967 yılında AAET, AKÇT ve AET organlarının ortak faaliyet içinde olmasını amaçlayan Füzyon Antlaşması yürürlüğe girmiştir. Roma Antlaşmasının imzalandığı tarihten itibaren ortak tarım politikası, üyeler arasında GB nin sağlanması gibi önemli ve büyük ölçekli gelişmelerin gerçekleşmesine rağmen, 1970'li yıllar ve sonlarında ortak pazarın sağlanmasının, kişilerin ve malların serbest dolaşımının önünde halen bir takım engeller söz konusuydu. Bu nedenle ortak pazarın ya da bir 'Avrupa iç pazarının' kurulması için Şubat 1986'da 'Avrupa Tek Senedini'(ATS) imzalamıştır. (Günoğur, 2007: 23-24).

1990'lı yıllara gelindiğinde AT ülkelerinin gündeminde olan, tek para ve tek merkez bankası, ortak sosyal politikalar ve savunma projeleri, ortak dış politika gibi konular müzakere edilmek üzere Hollanda'nın Maastricht kentinde bir zirve gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede görüşülen başlıkların bazıları üzerinde uzlaşmaya varılması üzerine 1992'de Maastricht Antlaşması imzalanmış ve bugünkü ismiyle AB kurulmuştur. Maastricht antlaşması ile bütünleşme sürecinin konu başlıklarını AT, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ve Adalet ve İç işleri alanında işbirliği olmak üzere üç sütuna ayrılmıştır. Maastrich sonrasında bir diğer önemli bütünleşme 1997 yılında imzalan Amsterdam Antlaşması ile yaşanmıştır. Amsterdam zirvesinde AB'nin uluslararası hukuki temsil kazanması gibi temel konuların görüşülmesinin yanı sıra istihdam, vatandaşlık, özgürlük ve adalet gibi sosyal ve hukuki konulara yer verilmiştir. Ayrıca Amsterdam antlaşmasının imzalandığı dönemlerde AB Avusturya, Finlandiya ve İsveç'i de bünyesine katarak dördüncü genişlemesini gerçekleştirmiştir (Çakır, 2009).

AB komisyonu, bakanlar konseyinde ki oy dağılımı, karar alma prosedürleri, temsil edilme ve genişleme konularının ana gündemi oluşturduğu Nice antlaşması 2000 yılında imzalamışlardır. Zamanla yönetim mekanizmalarında yükü artan AB kurumlarının durumu ve AB'nin geleceği Laeken'de görüşülmüş bu görüşme neticesinde bir deklarasyon ilan edilmiştir. Ancak 2004'te imzalanan Anayasal Anlaşma ile bütünleşme adına büyük bir hukuki adım atılsa da Hollanda ve Fransa'da yapılan referandumlarda söz konusu antlaşma reddedilmiş böylece Avrupa Anayasasının oluşturulmasının henüz mümkün olmadığı görülmüştür. (Demir, 2012: 51).

2004 yılında AB'nin en büyük genişlemesi gerçekleşmiş bu kapsamda on Avrupa ülkesi Birliğe katılmıştır. Sonrasında 2007'de Romanya ve Bulgaristan üye oluşturmuşlardır. AB bütünleşme tarihinde güncel olarak en son gelişme 2007'de gerçekleşen Lizbon Zirvesidir. Lizbon Antlaşmasının önemi, reddedilen Avrupa Anayasası'nın bazı maddelerinin yumuşatılarak bir 'reform antlaşması' üzerinde uzlaşıp imzalanmasıdır. Lizbon Zirvesinde AB'nin kurucu antlaşması olan 'Avrupa Topluluğu Antlaşmasının' ismi 'AB nin İşleyişi Hakkında Antlaşma olarak değiştirilmiştir (Demir, 2012: 54).

AB'nin güncel olarak kurumsal işleyişini sağlayan Komisyon, Konsey, Parlamento, Adalet Divanı ve Merkez Bankası AB temel yapısını oluşturmaktadır. AB, bugün yirmi sekiz üyeden oluşan ulus üstü bir kurumdur. AB bütünleşmesinin genişleme ve derinleşme işleyişi tarihsel olarak iç içe ilerlerken, bir taraftan AB ideolojik değerleri ile evrensel normları gelişmiştir. Dünya kalıcı barışının sağlanması, toplumsal refah, özgürlük adalet, insan haklarına ve azınlık haklarına saygı, hukukun üstünlüğü prensipleri AB'nin evrensel normlarıdır. Geliştirilen birçok ortak politika ile pazar ekonomisi ve serbest ticaretin yaygınlaştırılması hedefleri ile AB, dünya düzeninde tarihsel bir blok olmaktadır.

AB'nin bütünleşme sürecinin açıklanabilmesi bakımından yeni işlevselcilik kuramı, birçok uluslararası ilişkiler kuramında kabul görmüştür. Ancak her kuramın bütünleşme sürecine getirdiği eleştiriler ve katkı sağlayan yenilikçi görüşleri gibi Neo-Gramsci'ci ekol, sürecin gelişimine eleştirel yaklaşmıştır. Cox, bütünleşmeye tarihselci ve diyalektik bir bakış açısıyla ele almaktadır. Avrupada yaşanan siyasi dönüşümü, İkinci Dünya Savaşı sonrasında birçok sosyal kuvvetin birlikte etkileşimi ile ortaya çıkardığı tarihsel blok ve sonuçları itibari ile de tarihsel bir yapı olarak açıklamaktadır (Cox, 1993; 261).

Cox'a göre bütünleşme, devletlerarası ilişkilerde değişimin ve diyalektiğin tarihsel süreçler içinde yeni bir dünya düzeninin oluşum deneyimidir. Tarihsel bir blok olarak AB, hegemonya ilişkilerine zemin oluşturan devlet yapıları, kurumlar ve fikirlerin sosyal güçleri oluşturduğu tarihsel bir yapıyı oluşturmaktadır. AB, klasik uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının devlet öğretisinden farklı olarak devletlerin ekonomik, politik ve sosyal alanlarda egemenliğini ulus üstü yapıya devrederek devlet yapılarında değişim yaratmaktadır. Bu anlamda AB'nin oluşturduğu yapı, Cox'un devlet yapılarının diyalektiği yaklaşımı ile örtüşmektedir. AB gerek uluslararası bir kurum olarak gerekse alt kurumları ile hegemonyanın tesisi açısından, tarihsel yapı içinde önemli unsuru oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra AB'nin ekonomik bir birlik olarak başlayan entegrasyon süreci politik ve sosyal alanda da devam ederken hem üyeler hem de üçüncü ülke ilişkilerinde evrensel normları, kültürel ve ideolojik hegemonya oluşumunda diğer bir önemli etkeni oluşturur. Cox, AB'nin dünya

düzeninde hegemonya oluşturmada bakımından maddi yeterliliklerin, kurumların ve fikirlerin AB yapısında mevcut olduğunu ifade etmektedir. AB'nin bünyesinde var olan alt kurumları, fikirleri oluşturan evrensel normları ve özellikle üçüncü ülkeler ile olan ekonomik ve ticari gücüne dayalı maddi yeterlikleri mevcut durum ve yaklaşımı örneklemektedir. AB üye ülkelerin egemenliklerinde yarattığı değişim, Cox'un ifade ettiği klasik devlet yapısında meydana gelen değişiklik yaklaşımına örtüşmektedir. AB devlet yapısında yeniden yapılanma gerçekleştirmesi nedeniyle, düzene etki eden güçlü bir sosyal yapıyı oluşturmuştur. Ayrıca sahip olduğu ekonomik veya maddi yeterliliği ve kültürel ideolojisi ile bütünleşmede Avrupa sosyal kuvvetlerinin hem etkileyeni hem de etkileneni haline gelmiştir. Bu açıdan Cox'un tarihselliğinde AB, devlet yapılarındaki değişim, maddi güce sahip olma ve fikirleri ile tüm aktörleri etkileyebilme kabiliyeti ile hegemonya oluşturma kapasitesine haiz tarihsel bir yapıyı oluşturmuştur (Cox, 2004: 309).

Aynı doğrultuda Neo-Gramsci'ci ekolün diğer yazarları, AB'yi çeşitli açılarda ele alarak hem tarihsel hem de güncel konumu üzerine literatüre katkı sağlamışlardır. Ekolün çalışmaları AB'nin hegemonik konumu üzerine ortak paydada konu farklılıkları ve bölgesel olarak çeşitlenmiştir. AB bütünleşmesine Neo-Gramsci'ci ekolün tarihsel yaklaşımı, Marshall planı ile Avrupa'nın yapılanması, ekonomik, siyasi, sosyal ilişkilerinin, sermaye birikiminin ve üretim ilişkilerinin yeni bir hiyerarşik neoliberal Amerikanlaşma oluşturmalarıdır (Bieler ve Morton, 2001; 209). Kees Van Der Pijl, AB bütünleşmesini Amerikanlaşmanın ilk tipik örneği olarak devam ettiğini söylemektedir. Bu açıdan dünya düzeninde Neoliberal projeler hegemonik olup serbest piyasa gelişimi için sürekli olarak yeniden düzenleme gerçekleştirilerek esnekletirmeye dayalı yapılanmalar oluşmaktadır. AB bütünleşmesi, Neo-Gramsci'ci ekolce bağlı veya sınırlı neoliberal bir hegemonya oluşturmaktadır. AB hegemonyasını iki temel adımda açıklayan Gramsci'ci yaklaşım, ilk adımda Neoliberal ekonomik her yapının hegemonik bir proje olduğunu ikinci adımda ise Avrupa'nın sosyal kuvvetlerinin bu hegemonyayı desteklemeye yönelik olduğunu savunmaktadır. Neo-merkantalist ulus aşırı sermaye ve kurumsallaşmaya dayalı, küresel ekonomiyle bütünleşmiş kendine has özel ekonomik yapısını oluşturan AB, diğer sosyal kuvvetleri ile bir hegemonya projesi olmuştur. Stephen Gill Avrupa Ekonomik Alanının, piyasasının kendi gücü ile işlerliğini

oluşturarak ve devlet kontrolünden çıkarak müdahale ve hesap verirliliğinin ortadan kalktığını ifade etmektedir. Gill böyle bir ortamda pazarın yönetiminin AB üst yapısı sayesinde otonom ve şekilde sağlandığını vurgulamaktadır (Gill, 2001; 52). AB sürecinin Neoliberal hegemonya projesi olduğu ortak paydasında Eleştirel Ekol, aynı şekilde bütünleşme sürecini açık uçlu bir evrim olarak tanımlamaktadır. Eleştirel Ekolün yazarları bütünleşme sürecinin hiçbir zaman tam anlamıyla bitmeyeceği gibi Gramsci'ci temelde pasif devrimsel etki ile üçüncü ülke ilişkilerinde de süreceğini ileri sürmektedirler. Gramsci'ci yaklaşım dünya düzenindeki her yapının ve her sistemin yorumlanabileceğini ve Gramsci veya diğer düşünürlerin fikirlerine ezbere bağlı kalmadan birçok kuramın genişletebilinip uyarlanabileceğini savunmaktadırlar. Dolayısıyla eleştirel kuram ve Neo-Gramsci'ci yazarlarca, Gramsci terimleri ve yaklaşımları bazında AB süreci, yapısı ve küresel konumu eleştirel temelde değerlendirilebilir.

Eleştirel ekolün çok kutuplu kabul ettiği dünya sisteminde, devlet ve devlet dışı aktörlerin hegemonya oluşturabilme kapasiteleri bağlamında devlet dışı aktörlerin potansiyellerinin devletler kadar olduğunu söylenebilir. ABD hegemonyasına rakip devlet bazında muhtemel Çin ve Rusya hegemonyalarının gelecekte yer alma ihtimalinin dışında, OECD, G7 ülkeleri ve diğer devletlerarası ticari kurumlarının hegemonya oluşturabilme kapasiteleri Neo-Gramsci'ci ekolce tartışılmaktadır. Bu doğrultuda ulus üstü karar verici mekanizması, münhasır yetki alanları ile kısmen devlet gibi hareket kabiliyetine haiz, ekonomik, ticari ve politik yetkileri olan küresel bir kurumu hegemonya düzleminde ele almak kaçınılmazdır. Küresel siyasi, ekonomik ilişkilerin merkezinde yer alan ulus üstü bir yapı olarak AB; Neo-Gramsci'ci ekolün çalışma alanında ve dünya düzeninde tarihsel bir blok oluşturmaktadır. AB, bütünleşmenin tüm evrelerinden son haline kadar sürece etki eden sosyal kuvvetleri ile küresel ilişkilerin merkezinde yer almaktadır.

Neo-Gramsci'ci ekole göre AB, ekonomik, ticari, siyasi ve ideolojik alanlara nüfuz ederek dünya sistemi içerisinde genel tutum ve görünüş olarak tarihsel bir yapıyı oluşturmaktadır. Çalışmanın kapsamı dahilinde ele alınan AB üçüncü ülke ilişkileri ise spesifik alanda Neo-Gramsci'ci hegemonya oluşturmakta ve bu ilişkiyi ticari ekonomik

ve kültürel bazda geliştirmektedir. AB'nin üçüncü ülke ilişkilerindeki hegemonya durumu, devlet üstü yapısal bir kurum olarak devlet gibi işleyişi ile uluslararası ilişkilere, tahakkümleri sonunda ortaya çıkmaktadır.

Cox, İkinci Dünya savaşı sonrasında devletlerarası kurumsal yapıların getirdiği barış ortamının sivil topluma yansımaları önemli görmektedir. Batı Avrupa'da başlayan barış ortamının kurumsal, korumacı devletlerarası bir sistem yarattığını ve bu politik otoritenin vatandaşlar biri birine bağlandığını ifade etmektedir. 20. yüzyılda gücün bir yönünü sivil toplum ve toplumsal hareketler ile açıklayıp, bu hareketleri hem devlet hem de ulus ötesi düzeyde görmektedir (Cox, 2004: 308-310). Cox, Avrupa'da yönetici bürokrasinin politik ve ekonomik kurumsallaşmayı yaratmasıyla toplum bazında sivil bir barış ortamının olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca Avrupa vatandaşlığı ve aidiyetinin gelişiminin yeni bir yapı ve alternatif bir dünya düzeni olacağını ifade etmektedir. Cox'a göre AB; ekonominin itici gücü ile başlayan siyasi, yapılanmalar ile devam eden ve sivil, toplumsal sonuçlar veren şahsına münhasır bir tarihsel bloktur. Dolayısıyla AB, Gramsci'ci kuramda ontolojik açıdan bir tarihsel bloktur. AB oluşumu, ekonomik temeli olan ve siyasi uzantılı sivil sonuçlar doğuran, sahip olduğu maddi yeterlikleri, devlet yapılarına etkisi ve kendi ideolojik-fikirselle varoluğu ile hegemonya oluşumunun en görünür özelliğini taşımaktadır. Cox Avrupa'nın dünya sistemi ve düzenindeki pozisyonu ve geleceğine dair şunları ifade etmektedir.

“Avrupa yeni bir dünya biçimi için bir tecrübe sahasıdır. Evrensel medeniyetlerin bir arada varoluşunun tanınması itibariyle hegemonyacılık sonrası; siyasal otoritenin çok- katmanlı bir sistem halinden yeniden yapılandırılışi itibariyle Vestfalya sonrası; beşeri ihtiyaçların doyurululuşunda izlenebilecek farklı izleklerin meşruiyetinin kabulü itibariyle küreselleşme sonrası bir düzen” (Cox ve Sinclair, 2016: 240).

Cox'un Avrupa bütünleşmesini yeni dünya düzeninde tecrübe sahası olarak açıklamaktadır. AB'yi açıklamaya çalışan birçok kuram ve sürece etki eden bir sürü değişken, olsa da bütünleşme yapısını açıklayan yalnız bir yaklaşım öne sürülememektedir. Cox, AB yapısını en iyi şekilde açıklayan kuramın yeni-işlevselcilik olduğunu kabul etmektedir. Söz konusu kuramın en büyük başarısını Avrupa Ekonomik

entegrasyonu açıklamak olarak görmektedir. (Cox ve Sinclair, 2016: 494-534). Cox'un AB bütünleşmesini ve yapısını açıklayan, işlevselci kurama eleştirisi ise, batı kapitalist güçlerinin ideolojisi olduğu düşüncesidir. Amacının, Sovyet ve üçüncü dünya diplomatlarının yaptığı teknik çalışmaların siyasileşmesine karşı çıkmak olduğunu ifade eder. Cox'a göre AB bütünleşmesi gibi diğer uluslararası kurumların yapısını, işleyişini açıklayan işlevselcilik, mevcut olanları veya gelişen oluşumları meşrulaştırmak amacını taşımaktadır. İşlevselciğin yanı sıra Neo-Realizm, Liberal kurumsalcılık gibi kuramları mevcut siyasi ve ekonomik yapıların, sürekliliği ve gelişimi için batı ve ABD güdümlü geliştiği tezine paralel şekilde bütünleşme sürecinde ABD destekli geliştiğini ifade etmektedir. Kapitalizmin ve liberal ekonomik sistemin yayılması, gelişmesi için AB ve ABD'nin paydaşlığını bir görev paylaşımı olarak görmektedir (Cox ve Sinclair, 2016: 238).

Stephen Gill Avrupa entegrasyonunu tüm yönleri ile açıklayabilecek tek bir kuram veya yaklaşımın olmayacağını ifade eder. Gill'in entegrasyon süreci ile ilgili yaptığı en önemli çıkarımın bütünleşmeye dair tüm ekonomik, siyasi ve askeri unsurların devletler ve sivil toplum nezdinde 'komleks' bir yapı oluşturduğudur. Ayrıca söz konusu ekonomik, politik ve askeri unsurları 'kuvvetler ilişkisi' olarak Gramsci'ci perspektifte açıklamaktadır. Bu kompleks yapıyı var eden faktörün kuvvetlerin ilişkisi olarak görmektedir. Gill'in bütünleşme ile ilgili olarak Cox'a yaklaşığı nokta bütünleşmenin devlet ve sivil toplum yapılarında değişime yol açtığı fikridir. Gill Avrupa entegrasyonunu, kapitalist üretim içinde sermaye 'biriktirme' süreci olarak görüp, AB'nin yapısını devlet yapılarının ve sivil toplumun konfigürasyonu olarak açıklamaktadır. Gill aynı zamanda AB bütünleşmesini, Gramsci'ci pasif devrimsel süreç ve Gramsci tarihselciliği ile de açıklamaktadır (Gill, 2000: 15-30) .

Gill özellikle bütünleşme sürecinin ABD hegemonyası etkisinde başladığını savunmaktadır. Liberal ekonomik sistemin gelişimi için ABD, Avrupa'da barışı sağlayarak hem pazara hem de bir ortağa ihtiyaç duymaktaydı. Dolayısıyla Marshall yardımları ile ekonomilerini düzelterip kapitalist ekonomik düzende ABD'nin en büyük yardımcısı olacak Avrupa devletlerinin gelişimi gerekmektedir. Avrupa'nın bütünleşme süreciyle eş zamanlı olarak NATO'nun da kurulması Gill'e göre, siyasi alanda da

ABD'nin Avrupa entegrasyonuna yönelik etkilerini ispatlar niteliğindedir. Gill, Avrupa üzerindeki ABD nüfuzunun sadece bütünleşmenin ilk zamanlarına değil, tüm süreç boyunca hâkim olduğunu vurgulamaktadır (Gill, 2000).

Gill, AB'nin hegemonya oluşumunda baskı ve rıza döngüsünü; eski Sovyet bloğu ülkelerinin Batı Avrupa entegrasyonunun bir parçası olma çabalarında görmektedir. Sovyet ekonomik sisteminin son zamanlarındaki mali durumu nedeniyle Batı Avrupa merkezli yapılanmaya taraf olmanın kendilerine ekonomik, ticari, mali boyutlarda fayda sağlayacağını düşünen Doğu Avrupa ülkeleri, entegrasyon sürecine dâhil olmak istemişlerdir. Gramsci'ci perspektifte Gill, eski Yugoslavya ve Sovyet bloğu devletlerinin bu yönelişlerini pozisyon savaşı kapsamında pasif devrimsel bir tavır olarak yorumlamaktadır. Birliğin reformist, tepeden inme norm ve değerleri ile mali yardımlarının, bu ülkeler üzerinde oluşmuş baskı unsuru olarak ifade eder. Liberal ekonomik sisteme entegre olmanın ekonomik, ticari getirileri ise söz konusu ülkelerinin rızalarının kaynağını oluşturmaktadır. (Gill, 2000: 23).

AB bütünleşme sürecine Gugienna Carchedi'nin yorumu, AB bütünleşmesinin Neoliberal eksenden sapmasının şaşırtıcı olmadığını ve bütünleşmenin yolunda lider ülkeler konumunda olan Fransa ve Almanya'nın ideolojik ve iktisadi dönüşümleri ile paralellik gösterdiği yönündedir. Carchedi AB liberal dönüşümünü piyasa-kapitalizmi (market capitalism), yönetilen kapitalizm (managed-capitalism) ve devlet kapitalizmi (State Capitalism) olarak açıklamaktadır. Avrupa sermayedarlarının çıkarları yönünde elit teknokratların bütünleşmenin ilk zamanlarından itibaren süreci sermayedarlar lehine sürüklediğini vurgulayıp Avrupa liberal dönüşünü bu yönde okumaktadır (Carchedi, 2001: 1-2). Cox'un '*nebuleuse*' olarak isimlendirdiği ulus aşırı veya elit yönetici kesimin devlet üstü mekanizmaları desteklenerek ekonomik liberalleşmenin gelişiminin sağlanmasındaki rolleri büyüktür (Cox ve Schechter, 2000).

AB'nin Maastricht anlaşması ile geleceğinin nasıl şekilleneceği kuramsalalanada çatışma veya uzlaşma temellerinde değerlendirilirken, Cox'un buna dair üç temel öngörüsü bulunmaktadır. Cox'un gerçekleşmesi en muhtemel öngörüsü, AB'nin kendine özgü küresel bir aktör ve güç olacağıdır. Cox AB'nin pazar ekonomisine ile milli ekonomilerin global ekonomiye tamamen dahil oluşunu

entegrasyonun sonu olarak görmektedir. Diğer öngörüsü siyasi otorite, Avrupa bürokrasi ve ekonomik idari sınıf arasında bir yönetim planı çizileceğidir. Son öngörüsü ise, AB'nin demokratikleşme ile sosyal alanda reformist duruş sergileyerek ekonomik alanın yönetimini ya kendi yada üye devletler eliyle gerçekleştireceğidir (Gill, 1993; 280-282).

Cox ABD'nin küresel hegemon konumundan farklı olarak AB'nin konumunu hem bölgesel hem de üçüncü ülke ilişkilerinde kendine has tutumu ile belirleyeceğini ifade etmektedir. AB, ABD mirası ile üçüncü dünya ilişkilerinde liberal sistemin gelişmesini destekleyecektir. Post-hegemonik, evrenselci medeniyetleşmeye dayalı ve çok aşamalı sistemiyle AB, meşruiyetini kabul ettireceği kendine özgü bir yapıyla yeni bir dünya düzeni oluşturacaktır (Gill, 1993; 286). Ayrıca AB'nin tek bir kuramla açıklanamayan kendine has yapısı gibi birçok üçüncü ülke ile oluşturduğu hegemonik konumda kendine has bir statü taşımaktadır.

2.2. AB VE ABD HEGEMONYALARININ BENZERLİK VE FARKLILIKLARI

AB ve ABD'nin hegemonya kuramları bakımından küresel konumlarının kıyaslanması genellikle Realist perspektifte güvenlik ve güç ilişkileri üzerinden yapılmaktadır. Realizmin güvenlik bazlı kıyaslamasında AB'nin NATO oluşumuna alternatif bir yapıyı oluşturamayacağını savunulurken, güç odaklı perspektifinde ise AB'nin küresel ekonomik ve siyasi ilişkilerinde ABD'nin yerini alabilmesini mümkün görülmemektedir. Ayrıca Realist yaklaşımın devlet odaklı yaklaşımı nedeniyle devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları AB gibi yapıların dünya düzeninde hegemonya oluşturması beklenmemektedir.

Liberal perspektifte ise üçüncü ülkelere yönelik AB norm ve değerlerinin ABD politik yaklaşımına paralel görülmesi söz konusudur. Realist yaklaşımın çatışmacı bakışının aksine Liberal yaklaşım AB'nin küresel etkisini, ABD'nin politik, kültürel ve ekonomik tutumuna yakın görmektedir. Özellikle ekonomik alanda AB ve ABD paydaş olarak görüldüğünden, Neoliberal düzenin gelişebilmesi için, AB'nin dünya ekonomisinin merkezinde olması fikrinin desteklenmesi gerektiği savunulmaktadır.

Neo-Gramsci'ci ekolün bu iki küresel aktörün kıyasında her iki yaklaşımı eleştirildiği birtakım hususlar bulunmaktadır. Bu doğrultuda Neo-Gramsci'ci ekol, Realist bakışın devlet merkezli ve güç temelli rekabetçi yaklaşımını eleştirerek, dünya düzeninde liberal ekonomik tutumların eş doğrultuda geliştiğine katılmaktadır. Neo-Gramsci'ci ekol, Realizmin devlet merkezli tutumundan dolayı AB'nin oluşturduğu sosyal ve toplumsal boyuttaki etkisini göz ardı etmesini eleştirmektedir. AB'nin hem üyeler arası hem de üçüncü ülkeler ile geliştirdiği ilişkilerinde yarattığı toplumsal ve sivil alana etkisi, ABD'nin söz konusu alanlara yaptığı etki tarzından farklılığını ortaya koymaktadır. Cox, AB'nin ekonomi-politik duruşunun, bu nedenden dolayı sosyal demokratik ve hiper-liberalizm arasında sıkıştığını ifade etmektedir (Cox, 2002; 88). Cox Avrupa'nın ekonomi politik tutumunu analiz ettiğinde, Britanya devlet kapitalizmi ile Kuzey Avrupa sosyal korumacı devlet arasında diyalektik ve tarihsel dönüşüm geçirilerek hiper liberalizmin tercih edildiğini ileri sürmektedir. Cox, hiper liberalizm yaklaşımının gelecekte ABD hegemonyasına alternatif bir tarihsel blok olacağını öngörmektedir. AB'nin küresel alana ABD'ye alternatif olarak çevre, üretimin örgütlenmesi, refah ve göç gibi konular ile etki edeceğini savunmaktadır (Gill, 1993; 272). Cox, Soğuk Savaş yıllarında gelişen Noliberal ekonomik ideolojinin temelini, dönemin endüstri ilişkileri ile liberal ekonomiyi tercih eden ülkeler arasındaki ileri kapitalizmin uzlaşmış haline dayandırmaktadır (Gill, 1993; 265-267). Neo-Gramscian temelde Cox'un AB ve ABD kıyaslamasında Realizm tarzı bütüncül bir rekabetin yerinin olmadığı görülmektedir. Rekabet temelinde dolara karşılık etki alanını genişleten bir euro alanının oluşması, iki küresel gücün benzer özelliklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca hegemonya kıyaslamasında AB'nin alt kurumu olan Avrupa Yatırım Bankası'nın (AYB) IMF'nin konumuna benzerliğini ve farklılığını da vurgulamak gerekmektedir.

ABD ve AB hegemonyalarının benzerliği açısından Neo-Gramsci'ci ekol, ABD'nin Avrupa kıtasında İkinci Dünya Savaşı sonrasında giriştiği çabaları, liberalizmin tarihsel kökenlerinin oluşumu açısından önemli görmektedir. Cox, ABD'nin Avrupa'nın kalkınması için uygulanan Marshall fonunu ile kıtadaki ülkelerin milli ekonomilerini dışa açtığını, böylece söz konusu ülkelerin çok taraflı, dış dünyaya entegre ve müzakereye dayalı ekonomi işbirliklerini destekler hale gelmiştir. Marshall

fonu, Batı Avrupa'da ticari liberalleşme, kur esnekliği ve dışa açık bir ekonomik alan yaratarak serbest piyasa ekonomisinin geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca Cox, ABD kapitalist ideolojisinin Avrupa kıtası ülkelerince memnuniyetle kabul edildiğini ileri sürmektedir. Cox, ABD tarafından Avrupa bütünleşmesinin, üretimin genel artışı, özel sektörün büyümesi, ticaretin liberalleşmesi gibi liberal ekonominin yayılması için desteklendiğini vurgulamaktadır. Cox, ABD'nin AB bütünleşmesini destekleyerek, AB'nin tercih ettiği ekonomi ideolojisinin ABD'den ihraç edilen bir ideoloji olduğunu ileri sürmektedir. Cox bu durumu ideolojik eş tarafsızlık olarak açıklamaktadır. Cox, Avrupa'da hizmet, ürün ve sermayenin serbest dolaşımını, ortak pazarın kurulmasını, ticaretin liberalleşmesini ve Avrupa ekonomik alanının yaratılması gibi bütünleşme gelişmelerini ABD'den ihraç ekonomi-politik düzenin Avrupa'da kendine has gelişimi olarak açıklamaktadır (Cox, 1987; 214-215).

Cox, Marshall fonu ile savaş sonrası ABD ekonomi ideolojisinin Avrupa'ya ihracını kabul etsede, kapitalist üretim biçimi ve serbest piyasa ekonomisinin kaynağının Avrupa kıtası olduğunu ifade etmektedir. 17. yüzyıl Britanya hegemonyası döneminde başta İngiltere olmak üzere Fransa, Almanya ve Benelüks ülkeleri tarafından ortak paydada aynı ekonomik ideoloji gelişmiştir. Cox, Britanya hegemonyası dönemini liberal ekonomik düzenin merkez dönemi olarak belirlese de düzenin var olmasını sadece Britanya hegemonyasına indirgememektedir. Diğer Batı Avrupa ülkelerinin de düzenin gelişiminde önemli tarihsel bloklar oluşturduğunu savunmaktadır. Cox, Serbest ticaret alanının yaratılması, Merkantalist anlayışın Avrupa'nın genelinde var olmasını ve dönemin tarihsel yapısını analiz etmektedir. Cox 17. yüzyılı saf kapitalizm, 18 ve 19. yüzyılları rekabetçi kapitalizm dönemleri olarak tasnif etmekte ve söz konusu dönemleri günümüz dünya ekonomi-politik düzenin yaratıldığı dönemler olarak okumaktadır. Cox bu yüzyılları, Avrupa merkezli dünya ekonomik düzeninde sosyal güçlerin ve tarihsel blokların belirlendiği gelişmiş kapitalizm dönemi olarak adlandırmaktadır (Cox, 1987; 111-112). Bu doğrultuda Cox, Avrupa kıtası ülkelerinin bir arada sirayet eden hegemonyalarının ABD hegemonyası döneminden daha uzun süreli olduğunu düşünmektedir. Dünya ekonomisinin merkezî ve güç ilişkileri içinde Britanya'nın merkantalist refahının, İspanya'nın dünya ticaretindeki yerinin, Almanya ve Hollanda'nın Avrupa pazarındaki etkisinin ve Fransa hegemonyasının izlerinin derin

olduğu görülmektedir. Temeldeki benzerlik ise ABD hegemonyasının ilkel hali veya devraldığı mirastır. Batı Avrupa lkelerinin ticaret alanını genişletme ideolojisi, merkantalist dönem ve sanayi devrimi ile fabrikalaşmaya dayalı kapitalist üretim biçimi Cox'un düşüncelerinde, ABD ekonomi ideolojisine miras kalan geçmiştir. Cox Birinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin yükselişinin Avrupa'nın dünyadaki dominant gücüne son verdiğini ileri sürmektedir (Cox, 1987:131).

AB ve ABD'nin küresel etkileri ve hegemonyaları arasında tarihsel benzerlikler vardır. Cox'a göre ABD, Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru kurduğu Güney Amerika lkeleri üzerindeki tahakkümü ve pasif devrimsel etkiyi IMF aracılığı ile gerçekleştirmiştir. AB'nin Sovyet sonrası Doğu Avrupa ülkelerine yaklaşımını, ABD tarzı reformist ve tepeden inmece pasif devrimsel etki ile Neoliberal alana dahil edilmelerini ortak benzer özellikler olarak açıklamaktadır (Cox, 1987; 152- 160).

Gill, AB'nin Orta ve Doğu Avrupa lkelerini Neoliberal alana dahil etmesini pasif devrimsel etki yaratarak gerçekleştirdiğini savunmuştur. AB'nin gücünün ulus üstü bir hal alması ile küresel ekonomik gücünün uluslararası alanda sürekli yükselişte olduğu vurgulamaktadır. Ayrıca AB'nin dünyadaki otoritesinin yine ABD tarzı olamayacağını ifade etmektedir (Gill, 1992: 189-190). AB yapısal gücünün ABD'den farklı olduğuna dikkat çekerek AB otoritesinin kaynağını tamamen ekonomik ve ticaret temelli okumaktadır. Gill'in de ortaya koyduğu gibi ABD ve AB yapısal güçleri ve hegemonyaları biri birlerine rakip oluşturmayacağı gibi, Cox'un da vurguladığı şekli ile de bir görev paylaşımı, Neoliberal sisteminin yayılıp gelişmesi için danışıklı bir yöntem çerçevesinde ilerleyeceği ileri sürülebilmektedir.

Cox, AB ve ABD hegemonyalarının benzerliklerinin ideolojik ve kültürel alanda güçlü ve belirgin olduğunu ifade etmektedir. Ekonomik alanın liberal sisteme dayanmasının yanı sıra ABD kültürel hegemonyasına paralel batı medeniyetleri kültürel hegemonyası ve kültürel asimilasyonunu ortaya çıkaran evrensel değerlerin oluşturulduğu ileri sürmektedir. Cox, söz konusu kültürel asimilasyonun dünya sivil toplumu üzerinde evrensel değerler olarak atfedildiğini ortaya koymaktadır (Cox ve Scheger, 2002; 81).

AB'yi küresel ve bölgesel olarak sivil, normatif, yumuşak güç ekseninde açıklayan görüşler, genellikle ABD hegemonyası kıyaslı bir yönelimdedirler. Bu değerlendirmeler, AB'nin ABD'ye rakip yapısal üretim ilişkileri başta olmak üzere askeri ve ideolojik açıdan köklü birtakım yenilikleri hayata geçirmesini beklemektedir. Dolayısıyla söz konusu görüşler, AB'nin dünya düzeninde küresel bir hegemonya oluşturamayacağı kanaatine sahiptir (Gökten, 2013: 197-198). Ancak bu analizlerin en başından itibaren gözden kaçırıldıkları en önemli nokta, liberal ekonomik sistemde AB hegemonyasının dünya düzeninde ABD'nin ekonomi ideolojisine (kapitalist üretim şekli) rakip olmadığı, aksine destekçisi olduğudur. Aynı şekilde askeri bağlamda AB üyeleri ile NATO ortaklığı, söz konusu iki küresel aktörün siyasi militarist bir eş yönlülüğün kanıtlanmaktadır (Gill, 2000: 20-24). Sonuç olarak AB hegemonyasının ABD hegemonyasına rakip olacağı kurgu ve beklentilerinin aksine AB hegemonyasının tamamen kendine has şekilde ABD iktisadi ideolojisini desteklediği ve hatta tümpolitika farklılıklarına rağmen ABD hegemonyasını dengeleyici nitelikte olduğu söylenebilir.

Wallersteinci perspektifte hegemonyanın var oluşunun askeri, ekonomik, kültürel veya ideolojik ve siyasi unsurların ayrı ayrı var olması gerekliliği analizi, ABD ve AB hegemonyalarının kıyaslamasının yapılabileceği başka bir açıdır. Ekonomik ve normatif faktörlerin yanı sıra konuya Realist pencereden bakan anlayışta AB, askeri ve savunma alanında tam bütünleşme sağlamayacağı sürece küresel hegemonyasını gerçekleştiremeyecektir. Ancak bu anlayışın gözden kaçırıldığı en önemli husus AB'nin sivil, normatif etki ile demokrasi ve hukuka dayalı barış ortamı ilkelerini, ekonomik ve ticarifaktörlerle destekleyerek genel vizyonunun oluşturmasıdır. Dolayısıyla AB'nin militarist yapılanmasındaki eksiklikleri gidermesi gerektiğini savunan bu anlayışın karşısında duran diğer yaklaşım ise AB'nin ABD tarzı sert güce dayandığı askeri bir yapılanmasının zaten AB normları ile ters düşeceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle AB, dünya düzeninde üçüncü ülkeler üzerinde mali, finansal tedarikçiliği, ekonomik gücü ve normları ile sivil veya normatif olarak tanımlanabilecek, kendine has bir hegemonyadır.

Neo-Gramsci'ci açıdan AB ve ABD hegemonyaları arasındaki benzerlik veya bir başka ifade ile AB'yi Neo-Gramsci'ci hegemonya perspektifine oturtan bir başka

boyutta uluslararası kurumların işleyişlerindeki paralelliktir. ABD'nin kendi hegemonyası döneminde uluslararası ekonomi etiği geliştirerek birçok ülkeye liberal ekonomik sisteme dâhil olmaları için krediler sağlayan IMF ve Dünya Bankası kurması ile AB'nin kurduğu başta AYB olmak üzere diğer fon ve kurumlarının hedefleri arasındaki benzerlik görülmektedir. AYB ve üçüncü ülkelere mali destek ve hibeler sağlayan AB kurumları, birçok ülke ve bölgenin kalkınarak rekabetçi serbest ekonomiye ve ticaret alanına dahil olmalarını beklemektedir. Aynı zamanda AB belirleyiciliği ile üçüncü ülkelerce kabul edilen normların bölgesel uygulanması ve yerine getirilmesi koşulluğu ile AB değerlerinin benimsenmesi AB'nin ideolojik, kültürel hegemonyasını ortaya koymaktadır. Neo-Gramsci'ci kuramda açıklanan AB hegemonyası; üçüncü ülke ilişkisinde ekonomik ve ticari alanda avantajlı konumundan ve gücünden kaynaklanmaktadır. Hegemonyasını aday veya üçüncü ülkelerin gelişme, kalkınma arzusu kapsamında, baskı unsuru olarak elinde bulundurduğu mali, ekonomik maddi yeterliği ve ideolojik unsurlarla rızalarına dayandırmaktadır.

2.2.1. AB ve ABD Hegemonyalarının Euro ve Dolar Bazında Kıyaslanması

ABD hegemonyasının maddi yeterliliğinin temsili olan doların uluslararası konumu, dünya düzeninde ABD hegemonyasının en temel ögesidir. Doların küresel materyal değeri, İngiltere hegemonyasından devir alınan paranın altına endekslenmesi geleneği ile devam etmiştir. Bretton Woods ile oluşturulan uluslararası finans kurumları sayesinde doların altına dönüştürülmesi, sabit kur ile ayarlanarak dünya sisteminde ABD hegemonyasının Neoliberal düzeninin tesisine kadar sürmesinde etkili olmuştur. Sabit kuru terk ederek dalgalı kura geçen ABD doları, Neoliberal dünya düzende rezerv, yatırım ve değişim parası olma özelliğini günümüzde de devam ettirmektedir.

Ekonomistlerce ulusal paranın uluslararası boyut kazanması, küresel alanda sahip olduğu yatırım, rezerv ve değişim aracı olarak güven kazanmasına bağlıdır. ABD doları dünya çapında kredibilite ve konvertibilite özelliklerine sahip olarak kapitalist üretim ve liberal ticaret bazlı dolaşımı gerçekleştirerek uluslararası etki alanı yaratmış ve hegemonik finansal düzen oluşturmuştur (Olçay, 2006; 137).

1992 yılında Maastricht Anlaşması ile AB, parasal ve ekonomik birliğin sağlanması yolunda bütünleşmenin finansal temsili olan ortak para birimi Euro'ya geçme hedefini gerçekleştirerek küresel alanda siyasi varlığını finansal bütünlüğe ulaştırmıştır. Rezerv, yatırım ve değişim aracı olarak küresel para birimi, hegemonya oluşumunun maddi kriteridir. Euro'nun dünya finansal sistemindeki yeri, AB'nin bölgesel ve küresel alanda üçüncü ülke ilişkilerinde kurduğu ticari ve finansal ilişkilerindeki tahakkümünü ortaya koymaktadır.

Avrupa Merkez Bankası'nın özel sektörün ve ulusal devletlerin resmi paraları olarak tanımladığı Euro, parasal birliğin sağlanmasından sonra küresel çapta dolara benzer konumu ile AB hegemonyasının en büyük ögesini teşkil etmektedir. Euro, dolara benzer şekilde uluslararası yatırım ve finansman aracı rolünde, kur, vergi ve komisyon farkı olmadan üçüncü ülkelerin ulusal paralarını direk dönüştürdüğü, hizmet ve malların satın alınabildiği küresel ödeme aracı konumuna yükselmiştir. Ayrıca hem bölgesel hem de küresel alanda Euro, fiyatlandırma ve kotasyon aracı olmaktadır. Üçüncü ülkelere yönelik rezerv ve müdahale aracı olarak Euro, IMF ve Dünya Bankası'nın açıkladığı beşer yıllık rakamlara göre doların sahip olduğu etkiye yaklaşmaktadır. Çin, Doğu ve Güney Asya ülkelerinin ve çoğu Latin Amerika ülkelerinin dolardan ziyade Euro birikimine yönelmesi, Euro'nun küresel para rekabetini yükseltmiştir (Evlimoğlu ve Bozdağlıoğlu, 2014, 275). Özellikle Batı Avrupa'nın Afrika'da eski koloni ülkeleri ve Akdeniz kıyısı ülkelerinin ABD dolarına alternatif olarak Euro birimi yapmaları AB'nin özellikle üçüncü ülke ilişkilerindeki hegemonya oluşumunun finansal kanaldaki en önemli kanıtı olmaktadır. AB'nin ekonomik, ticari ve finansal ilişki içinde olduğu üçüncü ülkeler ile kurduğu Euro bağı AB hegemonyasının derinliğini sağlarken, küresel rezerv ve yatırım para olma özelliği dolara benzemektedir.

Euro ve Dolar para birimlerinin küresel konumlarına ilişkin ekonomistlerin ve politik -ekonomi yazarlarının görüşlerinde rekabetçi veya muadili yaklaşımlar söz konusudur. Rekabetçi mantıkta Euro'nun geçmişinin doların geçmişine benzememesi sebebiyle hiçbir zaman doların gücünü erişemeyeceği ve bu nedenle doların küresel piyasalarda üstünlüğünü hep koruyacağını ileri sürülmektedir. Katı realist ekolün klasik

ve muhafazakâr aidiyeti ile ABD hegemonyasına odaklanmaları nedeniyle çok kutuplu birden fazla güç ilişkisine dayalı yapısal mantığı etkili görmemektedir. Söz konusu yaklaşım ABD hegemonyasına bağlı bir görüşü temsil edip, güç ve rekabetçi bir yaklaşıma sahiptir. Rekabetçi yaklaşımların ikinci görüşü Euro'nun doların sahip olduğu küresel finansal etki ve nüfuzu yakalayıp hatta geride bırakacağı düşüncesidir. Bu doğrultuda doların hegemonyası fikrinden uzaklaşarak, etkileyerek Euro başta olmak üzere diğer finans temsilcilerini dikkate alırlar

Ulusal paranın uluslararası para olarak ikinci ülkeler tarafından kabulü, ABD dolarının maddi yeterliliği ve ideolojik kültürel nüfuzu ile hegemonyasını kurduğunu ispatlar niteliktedir. ABD dolarının IMF sayesinde oluşturduğu hegemonyasına benzer şekilde AB ve üçüncü ülke ticari ve ekonomik ilişkilerinde Euro'nun rezerv, yatırım ve dolaşım para birimi olarak kabul edilmesi söz konusudur. Dolayısıyla ABD, IMF ve dolar üçlüsü temelinde ikinci ülke ilişki ağı, AB, AYB ve Euro üçlüsü üçüncü ülke ilişkilerinde de mevcuttur.

Neo-Gramscian perspektifin AB'nin tarihsel bir blok oluşturarak dünya düzenine ekonomik, finansal ve politik alanda yeni bir hegemonya oluşturmasına yönelik açıklamaları AB'nin parasal birliğini kurması üzerinde gelişmiştir. Gill, AB'nin parasal birliğini kurup Euro'yu dünya düzenine geçirmesini AB'nin kendisinden, AYB gibi alt kurumlarından ve OECD, G8 ülkelerinden oluşan düzende hegemonyayı oluşturduğunu ifade etmektedir. AB'yi sınırlandırılmış, çok aşamalı yönetime dayalı yeni bir Neoliberal hegemonyanın kuruluşu olarak açıklamaktadır. Neoliberal düzen Avrupa'da yapılanarak, kurumsallaşma sayesinde piyasanın, pazarın, yatırımcının ve sermayenin güvence altına alınması için parasal birliği ve mali düzeni oluşturmuştur. Gill, ekonomik kurumsallaşmasının Neoliberal düzende devletlerin piyasanın işleyişine daha az müdahale edebilmesi ve piyasanın devletlere daha az hesap verebilirliğinin sağlanması için geliştiğini vurgulamaktadır. Neo-Gramsci'ci yaklaşıma göre ekonomik ve parasal birlikle gelen Euro, yeni hegemonik dünya düzeni içinde geniş çok aşamalı bir sistemdir (Bieler and Morton, 2001; 47-52)

2.3. AB’NİN ÜÇÜNCÜ ÜLKE AÇISINDAN HEGEMON KONUMU VE TARİHSEL HEGEMONYA DÖNÜŞÜMÜ

Çalışmanın bu aşamasında AB’nin küresel sistemde, aday ve üçüncü ülke ilişkilerinde gözlemlenen hegemonyası detaylandırılacaktır. Dünya ekonomik düzeninde AB’nin üye ülkeleri ile olan içyapı ve işleyişine ek olarak aday ülke ve üçüncü ülkeler ile kurduğu ekonomik ve ideolojik norm temelli ilişkilerinde de AB hegemonyasının var olduğu görülmektedir. Çalışmada, AB hegemonyasının üçüncü ülke ilişkisi temelinde incelenirken, önce ilişkinin kuramsal boyutu olan pasif devrimsel etki ve yumuşak güç-pasif devrim ilişkisine yer verilecektir. Devamında hegemonyanın kaynak kurumları ve son olarak pratik etkisi olan AB üçüncü ülke ekonomik anlaşmalarının hegemonik boyutu incelenecektir.

2.3.1. Yumuşak Güç - Pasif Devrim İlişkisi ve AB’nin Üçüncü Ülkeler Üzerindeki Etkisi

ABD’nin, dünya düzeninde kapitalist üretime dayalı Neoliberal ekonomik uygulamaları, kültürel ve militarist baskı unsurları ile sahip olduğu zora dayalı gücü sert güç(*hard power*) terimi ile açıklanmaktadır. AB’nin ise uygulama alanlarının özellikle sivil sonuçlar doğurması, bir devlet gibi işleyen yapısı ve sivil yaşama müdahalesinin boyutları, ABD’nin zora dayalı güç ile baskıya dayalı tahakkümünden farklıdır. AB’nin yaptırım gücü rıza faktörüne dayanıp (Cox’un ifadesi ile) rızaya duyduğu muhtaçlık, yumuşak bir güç (*soft power*) olarak sivil bir hegemonyayı oluşturmaktadır.

1990’da Joseph Nye tarafından ABD gücünün niteliğindeki değişimi inceleyen çalışmada ortaya attığı yumuşak güç kavramı, birçok yazar tarafından AB için uyarlanmış ve çalışılmıştır. Nye tarafından uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırılan sert ve yumuşak güç terimleri, devletlerin politika üretim şekillerinin ve düzene etki etme kabiliyetlerinin bir çeşit ifadeleridir (Nye, 1990: 153-171). Sert gücü; askeri-politik zorlamaya dayalı yaptırım kabiliyeti olarak sınıflandıran Nye, yumuşak gücü kültürel, siyasi değerler ve dış politikada yönlendirme yeteneği olarak tanımlamıştır. Yumuşak güçte yaptırım yeteneği zorlamadan ziyade gerçekleşmesi istenen şeyin cazip hale getirilmesi ile olmaktadır (Nye, 2002). Yumuşak güç bir devlet veya kurumun

yöntemini askeri-politik zorlama ile ikna yöntemine ihtiyaç duymadan kültürel nüfuz, mali destek, ideolojik baskı, evrensel değer ve normlar geliştirerek karşı tarafta aidiyet gerekliliği oluşturmaya dayandırmasıdır.

AB'nin birçok konudaki işleyişi gibi yumuşak güç oluşturmasında kendine özgüdür. AB'nin üye ülkelerin kamu diplomasisi faaliyetleri veya sivil alanlarındaki etki gücü ve üçüncü ülke ilişkilerinde sivil alana erişebilmesi Duchane tarafından 'sivil güç' olarak tanımlanmıştır. AB Manners ve Sjursen gibi yazarlar tarafından, geliştirdiği normatif ideolojik söylem ve etki kabiliyeti gereği 'normatif güç' olarak yorumlanmıştır. AB'nin uluslararası barışı sağlama, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne bağlı normlar ile geliştirdiği yumuşak, sivil ve normatif güç tanımlarında ideolojik normatif etki olarak yer almaktadır. İnsan hakları, barış ve demokrasi AB'nin kuruluşundan bu yana genişleme politikalarında kullandığı araçlarıdır. Genişleme ile insan haklarına saygı, demokrasinin teşvik edilmesi ve barışın korunması için bu araçların kullanılması AB'nin dış politikadaki en öncelikli hedefleri haline getirilmiş ve AB, barışı korumakta ve kural koymakta kararlı bir küresel güç olarak belirmeye başlamıştır (Ferreira'dan aktaran Yılmaz ve Kılıçoğlu, 2017: 84-85).

Roma Antlaşması'nın önsözünde AB'nin etki gücünün niteliği belirlenmiş olup, normatif temelde ifade edilmiştir. "Avrupa'daki ülkelerin kaynaklarının bir araya getirilmesi ile barışın korunması ve güçlendirilmesi" prensibi (Yılmaz ve Kılıçoğlu 2017: 84) ile yumuşak güç temeli oluşmuştur. Avrupa kıtasında toplumsal sivil yaşama etki ederek başlayan oluşumun, demokratik ve barışçıl ortamın sağlanması hedefi ile en başından itibaren yumuşak, normatif ve sivil güçten alınacağı belirtilmiştir. Sivil ve normatif güç olarak AB'nin sahip olduğu prestijin kaynağı ve üçüncü ülke için cazip olmasının nedeni hem yarattığı bölgesel topluluk hem de güçlü bir uluslararası ekonomik aktör olması sayesinde sosyo-ekonomik bir çekim gücü olmasıdır (Ferreira'dan aktaran Yılmaz ve Kılıçoğlu, 2017: 84-85). AB, üçüncü ülke ile ekonomik ve siyasi ilişkiler üzerinden iletişim kurarak mali ve finansal destek vermesi, AB'nin vaatlerinin içini doldurabilen bir küresel aktör olmasını sağlamaktadır. Ticari ve ekonomik çekim gücünün yanı sıra AB norm ve evrensel prensiplerinin ideolojik veya kültürel çekim gücü oluşturması, AB'nin sivil-normatif bir güç olmasında çok önemli

bir yere sahiptir. AB değerlerinin kültürel çekim ve cazibe oluşturmaları ise AB ideolojik hegemonyasının kaynağında oluşturmaktadır. Üçüncü ülkeler için AB normlarına (barışın korunması, demokrasi ve hukuk üstünlüğü, insan ve azınlık haklarına saygı v.s) uyum ile dünya evrensel değerlerinin gelişimine yetişme yakalama kaygısı, AB kültürel hegemonyasının fikirsel temelini yaratmaktadır.

AB yumuşak gücünün ekonomik ve ticari boyutu dışında, ideolojik ve kültürel alanda normlarının dünya çapında benimsenmesi, uluslararası riskleri yöneten, barışı koruyan ve güvenliği sağlayan bir aktör kimliğini ile etki etmesi söz konusudur. Bu durum Avrupa toplumları için gurur duygusu uyandırırken, üçüncü ülkeler nezdinde AB'yi hayranlık duyulan ve cazibe merkezi olan bir konuma yükseltmektedir. AB hem söylemlerinde hem de mevzuatında yumuşak güç kavramına 1999 yılından beri yer vermekte olup, söz konusu kavram Birliğin kendine özgü niteliklerini ve uluslararası ilişkilerdeki rolünü yansıtmaktadır. AB'nin yumuşak gücü, sosyo-ekonomik yapısının ve dış politikada izlediği yapıcı politikasının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. AB'nin yumuşak güç anlayışı, söz konusu gücü uygularken uluslararası sorunları diplomasi, ticaret ve kalkınma yardımları vasıtasıyla çözebilmek adına sosyal eylem programları, sosyal süreçler ve sosyal sistemler gibi sosyal uygulamaları gerçekleştirilmesine dayanmaktadır (Kavaliunaite'den aktaran Yılmaz ve Kılıçoğlu 2017: 88-91).

Yumuşak güç, sivil güç, Neo-Gramsci'ci hegemonya ve hatta pasif devrim kavramı arasında aslında sıkı bir ilişki ve bağ vardır. Öncelikle Nye'nin kazandırdığı yumuşak güç yaklaşımında bir aktörün hedef ülke, toplum veya kitlesi üzerindeki etki etme kabiliyetinin araçları olarak, ideoloji, kültür ve uluslararası kurumlar yer almaktadır. Bir uluslararası aktörün yumuşak güç olabilmek için uluslararası kurumları araçsallaştırması ile bir aktörün hegemonya oluşturabilmesi için uluslararası kurumları araçsallaştırması benzer niteliktedir. Özellikle rıza unsurunu oluşturma adına insani, demokratik ve ekonomik değerler ile geliştirdikleri söylem, yumuşak gücün oluşumundaki söylemsel alt yapının gelişimi ile paraleldir. ABD'nin 21 yüzyılda belirginleşen sert güce dayalı politikalarından yumuşak gücün kullanımına dayanan küresel uygulamaların IMF ve DB gibi küresel kurumlar aracılığı ile normatif tutumlarının ağırlık kazanması söz konusudur. Küresel finansal ilişkilerde, çok taraflılık

karşılıklı bağımlılık temelli Neoliberal ekonomi politik söylemler ile hem bu kurumların hem de ABD söylemi gelişmiş ve uluslararası rızanın kazanımına daha büyük oranda ağırlık verilmiştir. Bu doğrultuda Avrupa Topluluğu'nun entegrasyonun ilk dönemlerinden itibaren hem söylemsel hem de uygulama olarak yumuşak gücün ifasına dayalı geliştirdiği ilişki pratiği, AB'nin uluslararası bir örgüt olarak üçüncü ülke ilişkilerinde Gramsci'ci hegemonya konumunun var olduğunu göstermektedir.

AB'nin normatif söylem ve yaklaşımına alt yapı oluşturan maddi yeterlilikler olan finansal mali desteği, söz konusu söylem ve yaklaşımın içini doldurmaktadır. Dünya çapında demokrasinin gelişimi, hukuk ve eşitliğe dayalı siyaset, sivil toplumun gelişmesi, insan ve azınlık haklarına saygı, küresel çevre ve göç konuları gibi birçok alan AB üretimidir. AB ideolojik hegemonyasını oluşturan normatif etkisi dışında üyelik ve üçüncü ülke ilişkilerinde ekonomik ve ticari ilişkiler geliştirmektedir. Sahip olduğu malî, finansal ekonomik üstünlüğü sayesinde kural koyucu statüde olması, AB'yi bu ilişki sarmalında hegemon konuma taşımaktadır. Sivil, yumuşak veya normatif bir güce dayalı AB hegemonyasının uluslararası kurum olarak üçüncü ülkeler üzerindeki tahakkümü, Gramsci'ci hegemonya baskı ve rıza ilişkisine oturtmaktadır. Özellikle AB üçüncü ülke ve üyelik ilişkilerinde görünür olan yapı, kural koyucu olarak kriterlerin belirlemesi ile açığa çıkmaktadır. Ekonomik ve ticari ilişkiler ile sağladığı mali destekleri, AB hegemonyasının maddi yeterliliğe dayalı baskı unsurunu ortaya koymaktadır. Prestijli evrensel normları sayesinde ideolojik rızayı üçüncü ülke için malî, finansal getirinin cazibesine dayandırarak oldukça materyalist ve rasyonel şekile elde etmektedir.

Gramsci'ci baskı ve rıza ilişkisinin yanı sıra AB ve üçüncü ülke ilişkisine oturan diğer kavram Gramsci'ci pasif devrim kavramı olup, ilişki yapısı pasif devrimsel süreç ile açıklanabilmektedir. Sivil toplum, devlet ve siyasal alan arasında toplumsal üretim ilişkilerinin farklılaşmasında yaşanan devrimsel etki pasif devrimdir. Pasif devrim, sivil toplum ve siyasal alan arasındaki ilişkilerin dönüşümünün, uzun zaman dilimlerinde tabanda yani toplumda yaşanan büyük değişimler ile gerçekleşmesidir. Gramsci'nin toplumdaki değişimleri yönetsel olarak açıkladığı 'pozisyon' ve 'manevra' savaşı terimlerinden pozisyon savaşı kavramı, tabandan yaratılan uzun

vadeli, kalıcılığı sağlayan ve derinden etkiyi yaratan bir savaşı tarif etmektedir. Manevra savaşının aksine uzun zamanlı dönüşümü gerektiren pozisyon savaşı, sürekli ilerleyen ve nispeten sakin dönüşüm harekete dayalı bir olgudur (Sasson, 2012). Neo-Gramsci'ci perspektifte ise pasif devrimsel süreç, hegemonyanın dünya ekonomi-politiğini yönettiği, araç olarak kullandığı uluslararası kurumlar ve gerçekleşmektedir. Dünya ekonomi etiği geliştiren kurumlar, liberal sistemin dünya çapında sorunsuz işlemesi ve karşı hegemonyanın oluşmasını engelleme gibi amaçlıları ile dünya düzenine pasif devrimsel etkide bulunurlar. Bu doğrultuda AB değerleri küresel anlamda pasif devrimsel etkiye sahiptir. AB'nin sahip olduklarının cazibesi ile üçünü ülke üzerinde yaratmış olduğu uzun vadeli, derinden etki ise pasif devrimsel bir dönüşümdür. Başka toplumların sivil alanlarına etkisi mali ve sosyal desteği ile doğrudan görünür etki yaratmıştır. Bu etkinin karşılığı olarak etki ettiği toplumlar üzerinde ilişkilerin daha fazla gelişmesine yönelik artan bir sürekli iletişim söz konusudur. Toplumlar üzerindeki etkisinin toplumun kendisinden yani tabandan hareketle yavaş ve yerleşik şekilde ilerlemesi boyutu nedeniyle AB ve üçüncü ülkeler arasında pasif devrimsel bir ilişki vardır. AB hegemonyasının baskı unsurları olan normları ile kültürel, maddi yeterliliği ile materyal etkide bulunduğu üçünü ülkeye reformist tepeden inmece ancak doğrudan tabana yönelik pasif devrimsel etkisi söz konusudur.

AB üye ülkeleri ile olan sürecinde derinleşme ve bütünleşme temelinde üyelerin siyasi ve idari alanlarına müdahale etse de sıkı görüşmelere, pazarlıklara, reddedişlere ve tekliflere dayalı işleyişte baskı-rıza unsurunun görünürlüğü net değildir. Her ne kadar AB merkez otoritesi ulus üstü ilerlese de nihai kararın onaylanmasında veya reddinde üye devletotoritelerinin baskınlığı nedeniyle Neo-Gramsci'ci hegemonyanın var oluşu net değildir. Dolayısıyla AB hegemonyası iç mekanizmasal işleyişinden ziyade üçüncü ülke ilişkilerinde netlik kazanmaktadır.

Cox'un merkez çevre analizinde AB entegrasyonu ve yapısı yer almaktadır. Cox, merkez ülkeleri gelişmiş kapitalist batılı ülkeleri, çevre ülkeleri ise üçüncü dünya ülkeleri olarak tanımlamaktadır. Cox, başta IMF ve Dünya Bankası gibi birçok uluslararası ekonomik kurumun çevre ülkeleri açık ekonomik sisteme zorladığını

savunmaktadır. Bunun amacı ise çevre ekonomisinin dışı yönelik açılmasını sağlamaktır. Merkez ülkelerin uluslararası organizasyonlar vasıtasıyla sağladığı teknik, mali yardım ve destek ile çevre ülkelerin içyapısı dünya ekonomisine uygun şekilde yapılanmaktadır (Cox ve Sinclair, 2016: 511). Cox, AB üyelerini merkez, üçüncü ülkeleri çevre ülkeler olarak ifade etmektedir. Cox'un merkez-çevre analizi, AB'nin üçüncü ülkeler ile geliştirdiği ticari, finansal ilişkilerinde görünür durumdadır. Özellikle AB'nin üçüncü ülkeler ile ticari anlaşmalar imzalamasındaki hedefin üçüncü ülkelerin küresel ekonomik sisteme eklenmesini sağlamaktır. AB ile serbest ticaretlerinin gerçekleşip, ithalat ve ihracat kısıtlamalarının ortadan kalkması gibi diğer düzenlenmelerin, Cox'un değindiği gibi üçüncü ülke ekonomilerinin açık hale getirilmesi amacını taşımaktadır. Üçüncü ülkeler ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerinde hegemonyasının niteliğini, sahip oldu finansal, parasal hakimiyetin üçüncü ülkeler üzerinde maddi gücü ile sağlanmaktadır. Üçüncü ülkeler için AB'nin ekonomik ve finansal tedarikçi olmasımaddi gücünü veya baskı unsurunu ortaya koymaktadır. İdeolojik anlamda ise AB'nin hegemonyası, üçüncü ülkeler ile yaptığı ekonomik ve ticari anlaşmalar dışında bu ülkelerin siyasi yapılarının, AB norm ve değerleri kapsamında gelişimine yönelik değişimin sağlanması ile gerçekleşmektedir. AB'nin üçüncü ülkeler ile yaptığı serbest ticaret, ortaklık, GB veya ikili anlaşmalar kapsamında bu ülkelere sağlamış olduğu kredi, mali yardım ve hibeler, söz konusu ülkelerin gelişimlerini desteklemektedir.

Gramsci'ci hegemonyanın baskı-rıza unsurlarının bir arada gerçekleşmesi gerekliliği bağlamında hegemonya, maddi ve ideolojik güç unsurlarını kullanırken sahip olduğu hakimiyeti tehlikeye atmamak için etki ettiği grupların çıkarlarını dikkate almakta ve tatmin etmektedir. Cox hegemonyanın kendi çıkarlarını ortak ve evrensel çıkarlar olarak küresel kabule dayandırıp, bağlı grubun çıkarlarını makul seviye tatmin ederek bu grupların çıkarlarını da ortak çıkar algısına eklemektedir. Ayrıca Cox, hegemonya ve etki grupları arasındaki mevcut ilişkilerde menfaatlerin tatmininin eşitsizliğine daima vurgu yapmaktadır(Cox ve Sinclair, 2016: 364). Bu kapsamda AB'nin üçüncü ülkeler ile geliştirilen ekonomik ve siyasi ilişkilerde yapılan anlaşmaların amaçları arasında bu ülkelerin kalkınma ve gelişimlerinin olması, Cox'un yer verdiği üzere etki edilen grubunun çıkarların dikkate alınıp, tahmin edilmesi üzerinedir. Aynı

şekilde evrensel nitelik kazanmış olan AB değerlerinin üçüncü ülkelerde siyasi ve ekonomik alanlarda da uygulanması, AB'yi ideolojik ve kültürel hegemon konuma taşımaktadır. Üçüncü ülkeler ile yapılan ticarete AB'nin ithalatına karşılık AB'nin ihracatının daha fazla olması, Cox'un eşitsiz tahmin analizini desteklemektedir. Bu ülkeler ile yapılan anlaşmalar gereği gümrüksüz, serbest ticaret koşulları sağlansa dahi AB'nin kârı net bir şekilde gözükmemektedir. AB'nin bu ülkelerden ithal ettikleri AB için hayati önem taşımasının karşılığında AB karşısında ticari rekabet gücü zayıf olan bu ülkelerin aldığı kredi ve hibeler, AB bütçesinde büyük gider kalemleri değildir. AB bütçesinde dış yardımların oranı sadece yüzde beş ile on arasında değişmektedir. AB'nin ticari ve ekonomik ilişki içinde olduğu bu ülkelerde yıllarca yapılan ekonomik desteğe rağmen, istenilen gelişmişlik seviyelere gilememesi ve hatta ekonomilerinde dönem dönem gerilemeler yaşanması da eşitsiz tatminin olduğunu gösterir.

Bir uluslararası kurum olarak AB, üçüncü ülke ilişkilerinde 'Birlik' nezninde küresel siyasi, mali, ekonomik uygulamalar gerçekleştirirken aynı zamanda söz konusu mevcut ilişkileri özellikle kendi alt mali yapılanmaları aracılığı ile gerçekleştirmektedir. Neo-Gramsci'ci yaklaşımda uluslararası kurumların ekonomik hedefler doğrultusunda üst yapısal ve ilkesel duruşları ile hegemon olan erkin amaçlarına hizmet etmesi, AB ve üçüncü ülke ilişkilerinde de görünür bir durumdur. Bu kapsamda halihazırda topluluk üyelerinin ekonomik ticari ilişkilerinin olduğu üçüncü ülkeler ile AB ve AB'nin alt kurumları arasında ekonomik, ticari işbirliğine dayanan ilişkiler geliştirilmiştir. Bu ilişki AB'nin belirleyiciliği ile AYB başta olmak üzere AB'nin alt finansal yapıları sayesinde geçleşir. Genel olarak AB mali desteğine karşılık serbest ticaret alanı yaratımı, ithalat ve ihracın rahat sağlanması, serbest piyasa ekonomisine geçişlerinin sağlanması veya piyasa ekonomisi işleyişinin önündeki engellerin kaldırılması AB'nin üçüncü ülkelerden beklediği gelişmelerdir.

2.3.2. AB'nin Finansal Kuruluşlarının Hegemonya İlişkisindeki Konumu

Neo-Gramsci'ci hegemonyanın oluşmasında başat rol oynayan küresel finansal kurumlar unsurunu, AB yapısı içinde Avrupa Merkez Bankası (AYB) ve diğer finans kurumları oluşturmaktadır. AYB ve alt kurumların sağladığı kredi ve hibe gibi yardımlar, baskı desteğini oransal olarak çoktan aza doğru üç gruba ayırmaktadır. Bu

mali desteğin yüzde doksanı üye ülkelere; geriye kalan miktarı ise aday ve üçüncü ülkeler arasında dağıtılmaktadır (Bilici, 1997: 27). AB'nin mali yardımlarının ilk kaynağı AYB iken ikincil olarak; Avrupa Toplulukları genel bütçe harcamaları yer almaktadır. AYB, 1957 Roma Antlaşması gereği üyeler arasındaki ekonomik, finansal farklılıkların giderilmesi maksadı ile birçok alanda uzun vadeli yatırımların sağlanmasını hedefleyen bankacılık sistemi esasıyla çalışan bir kurumdur. AYB üye ülkelerin bütünleşme yolunda dengeli kalkınma, ekonomik ve sosyal uyumlarının sağlanmalarına hizmet etmektedir. AYB; kaynağını sermaye piyasalarından finanse eden, projelerin değerlendirilip finanse edildiği, üye veya aday ülke bankaları ile işbirliği içinde çalışma prosedürüne sahiptir. AYB kredilerinin faydalanıcıları hem üye ülkeler hem de üçüncü ülkelerdir. Ülke içindeki kullanıcılar ise kamu, özel sektör, belediyeler, sivil toplum kuruluşları ve dernekleridir. (Karabacak, 2004: 11) AYB, AB'nin finansal ve mali alt kurumları arasında AB ve üçüncü ülke mali ilişkilerinde esas kurumdur.

Neo-Gramsci'ci açıdan AYB, mali desteğini üçüncü ülkelere koşulluluk temelinde verdiği krediler ile sağlayarak baskı unsurunu oluşturan hegemonya kurumudur. AYB, AB norm ve değerlerine uygun, belirlenen alanlarda ülke içi kuruluşlara projeler karşılığında kredi sağlamaktadır. Bu durum ise, AB ve söz konusu üçüncü ülkeler arasındaki ilişkinin hegemon bir konuma taşınmasına neden olmaktadır. ABD hegemonyasında IMF ve Dünya Bankası'nın birçok ülkeye kredi sağlayan konumu, AB hegemonyasında AYB tarafından üstlenilmiştir. Hegemonyanın kurulmasındaki en önmeli faktör, maddi yeterliklerin baskı unsuru olamasından öte ülkelerin kendi gelişim ve kalkınmaları adına gösterdikleri rızaları ve talepleridir. AB finansal alt kurumları sayesinde üçüncü ülkelerce AB değerlerinin sağlanması koşulu ile geliştirdiği ekonomik ve mali ilişkiler, Neo-Gramsci'ci hegemonya ile açıklanabilmektedir. ABD dolarına benzer şekilde AYB ve AB finansal kuruluşlarının kredi ve yardımlarını Euro üzerinden sağlaması Birliğin hegemonyasını belirginleştirmektedir. ABD hegemonyası gibi AB'nin ve alt kurumlarının üçüncü ülkeler ile arasında rızalarına dayalı Gramsci'ci hegemonya ilişkisi görülmektedir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu döneminde entegrasyonun derinleşmesi için sadece Topluluk üye sayısının artmasına değil, aynı zamanda üçüncü ülkeler ile geliştirilen siyasi ve ekonomik ilişkilere de büyük önem verilmiştir. AT mevzuatında üçüncü ülkeler ile gerçekleştirilen ekonomik, ticari ilişkilere, AT'nin kurucu anlaşması olan Roma Antlaşması'nda da yer verilmiştir. Tüm üyelerin diğer ülkeler ile gerçekleştirdiği mevcut tüm ticari ve siyasi anlaşmaları, Topluluğun gündemine de girmiş ve bu doğrultuda Topluluk nezninde yeni uygulama ve anlaşmalara gidilmiştir. Başta Fransa, Hollanda ve İngiltere olmak üzere tüm üyeler, koloni ülkeleri ile mevcut ekonomik ve ticari anlaşmalarını Topluluk gündemine taşımış ve yeni anlaşmalar artık Topluluk adına gerçekleşmiştir. Roma Antlaşmasında koloni ülkeleri ve diğer birçok ülke ile ekonomik ve ticari ilişkinin zedelenmemesi için bu ülkelere yönelik 'ortak üyelik' statüsü gibi düzenlemeler öngörülmüştür. Bu düzenlemelere göre sömürgelerden ihraç edilen mallar üzerinde gümrük tarifeleri kaldırılıp, ayrıca mali ve teknik yardımlar yapılması planlanmıştır (Dura, 1997: 23). Entegrasyon sürecinde derinleşmenin sonucu olarak; serbest ya da gümrüksüz ticaret ve ortak Pazar gibi alanlarda üçüncü ülkelerin zarar görmemesi için AT ülkeleri ile üçüncü ülkeler arasında işbirliği anlaşmaları ve programları yapılmıştır. Bu anlaşmalar ile üçüncü ülkelere ihraç edilen malların ortak alanda dolaşımının dejavantajlı duruma düşmemesi için gümrüksüz girişleri sağlanırken, AT ülke malları dasöz konusu ülkelere engelsiz giriş yapmıştır. Anlaşmalar ile üçüncü ülkelerin ekonomik ve ticari kalkınmalarını desteklenmiş, mali yardım ve hibeler ile dünya serbest piyasa ekonomisine katılımları hedeflenmiştir.

2.3.3. AB ve Üçüncü Ülke - Bölgesel Ekonomik Ticari Anlaşmalarının Hegemonik Boyutu

AB'nin finansal tedarikçi olma gücünün AYB dışındaki diğer bir kaynağı ise Avrupa Toplulukları Bütçesi'dir. Bu bütçe programı, ülkelerin ortak üstlendiği hibe ve mali yardımlar kapsamında doğrudan parasal desteği sağlamaktadır. Bunlar 'dış faaliyetlere yönelik harcamalar' ve 'katılım öncesi yardımlar' olarak iki grupta kategorize edilmektedir. Yardım kapsamında yer alan üçüncü ülkeler, Doğu Avrupa ülkeleri, Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri, Orta ve Güney Asya ülkeleri, Latin Amerika ve Akdeniz ülkeleridir.

AB'nin ekonomik ve siyasi çapta ilişkilerinin geliştirildiği alanlar olarak sıralanabilecek bölgelerin başında coğrafi olarak da en yakınında yer alan ve aralarında üyelik ilişkilerinin de olduğu Doğu Avrupa ülkeleri bulunmaktadır. Gill'in ifade ettiği üzere AB pasif devrimsel etkisinin yoğun olduğu Sovyet sonrası ve Eski Yugoslavya ülkeleri ile Türkiye gibi AB üyelik sürecinde olan ülkeler bu listede yer almaktadırlar. Eski Sovyetbloğu ülkeleri hem siyasi hem de ekonomik değişiklik yaşamış, kalkınmaları ve siyasi demokratikleşmeleri için AB'den büyük oranda finansal destek ve krediler temin etmişlerdir. Bu ülkelerin coğrafi yakınlığı nedeniyle AB üye ülkeleri ile organik bağları bulunmaktadır. AB penceresinden bu ülkeler ile yoğun ilişkiler içine girilerek ekonomik kalkınma ve gelişmeleri için, serbest piyasa ekonomisine ve serbest ticaret alanına dâhil olmaları gerekmektedir. AB ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında 'Avrupa Anlaşmaları' olarak geçen ve her biri ile üyelik yolunda 'ikili ortaklık' oluşturan anlaşmalar yapılmıştır. Anlaşmalar ile ticari ve piyasa liberalleşmeleri başlatılıp, sürekli politik diyalog ile bu ülkelerin eski komünist rejim pratiklerinden koparılması ve liberal piyasa sistemine dâhil olmalarının sağlanması amaçlanmıştır. Dolayısıyla AB'nin sahip olduğu büyük ekonomik güç ve siyasi prestij ile bu ülkelerin üyelik veya ortaklık ilişkisi içine girmek için rıza göstermesi sağlanmıştır. Gill, AB'nin entegrasyon sürecinde Doğu Avrupa ülkelerinin kendi rızaları ile aktardıkları bu taleplerini pasif devrimsel bir dönüşüm olarak açıklamaktadır. (Gill, 2000: 23). AB'nin işleyişine ve yapısına dâhil olma adına en yoğun talebi gösteren söz konusu ülkeler ile AB arasında, AB'nin hegemonyasına dayanan bir ilişki mevcuttur. Coğrafi ve kültürel yakınlıkları sayesinde Doğu Avrupa ülkelerinin üyelik başvuruları, AB hegemonyasını güçlendiren dinamiklerden birisi olmuştur. Katılım ve müzakere sürecinde elde edecekleri mali fon ve finansal yardımların üyelilik dışı ilişkide olan üçüncü ülke yardımlarına kıyasla daha fazla olması, AB hegemonyasının aday ülkeler üzerinde daha baskın olduğunu göstermektedir. AB'nin Doğu Avrupa ülkelerine yönelik sağladığı katılım öncesi yardım olan PHARE(Coordinated Support for the Restructuring of Economies of Poland and Hungary) programı, AB tarafından söz konusu ülkelere 2004 genişleme sürecinde verilmiştir. Bu program başlangıçta Macaristan ve Polonya'nın üyeliği kapsamında uygulanırken, sonrasında Bulgaristan, Çekoslovakya, Slovenya Romanya Arnavutluk, Estonya, Letonya ve Litvanya'yayönelik olarak da genişletilmiştir. Ayrıca yine bu ülkelerin AB'ye katılım öncesi ekonomik

gelişmişliklerini artırmak amaçlı ISPA(Instrument for Structural Policies for Pre-accession) ve SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development) programları hayata geçirilmiştir (Bilici, 1997: 37). AB hegemonyasının üçüncü ülke üzerindeki gücünün nihayi noktası olan üyelik başvuruları, mevzuatın, ekonomik ve siyasi kriterlerinin uygulanıp içselleştirilmesiyle AB'ye katılma arzusu olarak tanımlanabilir. Bu durum ise AB hegemonyasının söz konusu ülke üzerindeki en net görünür şeklidir.

AB'nin gerek ekonomik gerekse siyasi ilişkiler geliştirdiği ve üyelik kapsamında olmayan bölgelerin başında, bizzat Roma Antlaşması kapsamında yer verilen Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri ver almaktadır. Roma Antlaşması'nın dördüncü bölümünde, söz konusu ülkeler ile ilişkiler "Deniz aşırı Ülkeler ve Topraklarla İşbirliği" kapsamına dâhil edilmiş olup, bu ülkelere yönelik mali yardımlar yapılabilmesi adına Avrupa Kalkınma Fonu kurulmuştur. Avrupa Kalkınma Fonu yardımlarının hibe ve kredilerle parasal yardımlar sağladığı Afrika, Karayip ve Pasifik bölgesi, AB'nin ilişki kurduğu bölgeler arasında yer almaktadır (Karabacak, 2004: 21). AB; Afrika, Karayip ve Pasifik ülkelerine yönelik Younde, Lome ve Cotonou Anlaşmaları ile yaptığı mali yardım ve krediler, bu ülkelerin kalkınmalarını sağlayarak dünya ekonomik ve ticari sistemine girmelerini desteklemektedir. Bu programların yanı sıra söz konusu ülkelerin ticaretlerinin ve ihracatlarının gelişmesi amacıyla Stabex ve Sysmin gibi programlar da oluşturulmuştur (DTM, 2002: 165). AB'nin yumuşak gücünü oluşturan söz konusu ekonomik ve ticari anlaşmalar ile verdiği krediler ve mali yardımlar, hegemonyasının baskı ögesini oluşturmaktadır. Ticari anlaşmalar ile serbestleşen ticaret anlayış, bir yandan Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu ve ithal ettiği malların teminini kolaylaştırırken, diğer yandan da bu ülkelerin Avrupa için pazar haline gelmesine yol açmaktadır. Serbest ticaretin oluşturulmasına yönelik yapılan mali yardım ve hibelerle bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarının gerçekleşmesi sağlanırken, söz konusu bölgenin liberal serbest piyasa ekonomisine geçmeleri kolaylaştırılmaktadır. Üçüncü ülkelerin kalkınmaları ile dünya ekonomik sistemine geçişleri sağlanmakta ve liberal sistemin alanı genişlemiş olmaktadır. Bir diğer taraftan ise AB evrensel normlarının siyasi ve sivil hayata geçirilip benimsenmesi koşulu, AB hegemonyasının kendine has baskı unsurlarını öne çıkarmaktadır.

AB, kendi ekonomik ve ticari iletişimini ortaklık, ikili ticaret anlaşmaları, bölge politikaları, işbirliği plan ve programları, strateji çerçeveleri ve mali, teknik programlar ile oluşturmaktadır. AB hegemonyasının üçüncü ülkeler ile kurulan ekonomik ve ticari ilişkilerde etki ettiği bir diğer bölge, Bağımsız Devletler topluluğu olarak da isimlendirilen ve eski Sovyet ülkelerinin bulunduğu Orta Asya, Kafkasya bölgesi ve Rusya'dır. Bu bölgedeki ülkelere yönelik AB mali, ekonomik desteğinin en kapsamlı ve en görünür şekli TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States) programıdır. TACIS programı kapsamında tutulan devletler; Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan, Rusya, Beyaz Rusya, Moğolistan, Moldovya, Ukrayna'dır. Programın amacı; bu ülkelerin piyasa ekonomisine geçişleri olup ve her düzeyde ortaklık ve etkili ilişkilerin geliştirilerek söz konusu ülkelerindünya ekonomisine entegrasyonudur. Bu program dahilinde verilen mali, teknik ve bilgi desteğinin amacı kamu düzeninde reform ve devlet işletmelerinin yeniden yapılandırılması, özel sektörün geliştirilmesi, özelleştirme, ulaşım, sanayi, telekomünikasyon, enerji gibi alanlarda gelişimin sağlanması için olup, program AYB kredileri ile başlatılmıştır.

TACIS programının yanı sıra AB, Güney Asya ülkeleriyle işbirliği çerçevesinde söz konusu bölgeye de benzer şekilde kapsamlı ekonomik yardımda bulunmaktadır. "Avrupa ve Asya Güçlendirilmiş Ortaklar için Stratejik Çerçevesi" sayesinde AB, Güney Asya ülkeleri ile bölgedeki güvenlik, ortak ticaret, yatırım, fakir ülkelerin kalkınması, insan hakları ve demokrasi, küresel ortaklık olmak üzere birçok alanda işbirliğini amaçlamıştır(Dinçer, 2013:5). Neo-Gramsci'ci açıdan AB'nin bu ülkeler ile işbirliği çerçevesinde yaptığı serbest ticaret anlaşmaları ve bölgeye yönelik sağladığı hibe, kredi, mali yardım ve destekler yine bu ülkeler üzerindeki baskı aygıtı olup, AB'nin ideolojikalanda daevrensel ve kültürel normlara dayandırdığı hegemonyasını ortaya koymaktadır.

AB'nin üçüncü ülke ve bölge ilişkileri kapsamında çalışmada yer verilecek diğer bir bölge, Latin Amerika ülkeleridir. AB'nin bu bölgedeki ülkeler ile olan ikili ticaret anlaşmalarının yanı sıra bölgesel örgütler ile olan işbirliği anlaşmaları da vardır. Bunlardan en temel olanları MERCOSUR ve Bolivya, Kolombiya, Ekvador, Peru,

Venezuela'nın oluşturduğu Andean Paketi ülkeleridir. Latin Amerika ülkelerinin ihracatının %20'si Avrupa'ya yönelik yapılırken, ithalatlarının %20'si ise AB üyesi ülkelere yapılır. Bu ticari rakamlardan anlaşılacağı üzere Birlik olarak bölge ile sıkı ilişkiler kurulup geliştirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ticari hacmin büyüklüğü, sıkı ekonomik diyalog ile birlikte politik ve siyasi işbirliğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda bölge ile AB arasında stratejik politik konsepti açıklayan iki adet diyalog forumu oluşturulmuştur. Bunlar AB-Latin Amerika Zirveleri, Stratejik Ortaklık ve Politik Diyalog formlarıdır. Ayrıca AB-Latin Amerika ilişkilerinin güçlendirildiği ve gelecek perspektifinin oluşturulduğu AB-Rio grubu, diğer bir ekonomi-politik platformdur (Dinçer, 2013: 5-6). Bunu yanı sıra bölgeye mali yardım ve kredi bazlı birçok proje finanse edilmiştir. Proje kapsamı, bölgenin tarımsal ticari, sanayi, teknoloji alanlarında kalkınmalarını araçsallaştırarak, bölgenin küresel rekabetçi piyasa ekonomisindeki konumlarının gelişmesini amaçlamaktadır (Karabacak 2004: 23).

AB'nin Ortadoğu ve Akdeniz ülkelerini ilgilendiren mali yardım ve programları kapsamında Akdeniz kalkınma yardımları anlamına gelen MEDA programından söz edilebilir. Program, Akdeniz havzasında bir serbest ticaret alanı kurmak ve bölgedeki ülke ekonomilerinin desteklenmeleri için verilecek mali yardımların koordineli uygulanması gereğinden doğmuştur. Bu program kapsamında yer alan ülkeler Cezayir, Fas, Kıbrıs, Ürdün, Mısır, Malta, Tunus Lübnan, İsrail Suriye, Batı Şeria, Gazze ve Türkiye'dir. MEDA I ve MEDA II programlarının ortak amacı, Avrupa-Akdeniz serbest ticaret alanının yaratılmasına dayalı, ülke ekonomilerinin kalkınmaları ve ticari, ekonomik durumlarını geliştirerek Avrupa için güçlü ticari ortak konumuna gelmeleridir. MEDA programları kapsamında AB'nin maddi baskı aracını oluşturulan mali protokoller, düzenlenen kredi ve hibeler AB hegemonyasının materyal etkisini oluşturmaktadır. (Karabacak, 2004: 32-33). Üst söylem olarak AB etik ve normları çerçevesinde kültürel ilişkiler geliştirilerek günümüz post-modern dünyasında ABD hegemonyasına kıyasla daha sofistike ve şahsına münhasır bir hegemonya geliştirmiştir.

AB ve Türkiye arasında mali ilişkilerin Türkiye'nin üyelik sürecinin ötesinde üçüncü ülke ilişkisi kapsamında da yer aldığı MEDA programları gibi çeşitli mali, ekonomik programlar da söz konusudur. GB öncesinde Türkiye'nin genel olarak AB mali programları dahilinde dört mali protokol kapsamında aldığı hibe ve krediler mevcuttur. Türkiye, GB nedeniyle ekonomisini güçlendirme amaçlı beş dönemlik hibe ve kredilerden kullanması planlanmış ve büyük bir kısmı Türkiye'ye sağlanmıştır. Türkiye'nin aday ülke ilanı sonrasında yapılan mali yardımların genel çerçevesi IPA olmak üzere katılım öncesi mali işbirliği aracı olarak değişmiştir. Türkiye IPA, GB yardımları ve diğer aday ülkeler ile benzer kulvarda yardımların kullandırıldığı PHARE programlarından hibe ve krediler edinmiştir (Efe, 2017: 228). Küresel bir aktör olarak AB, uluslararası geliştirdiği ilişkiler açısından değerlendirildiğinde baskı ve rızaya dayanan pasif devrimsel reformist tutumu ile özellikle Türkiye gibi yakın ve sıcak ilişkiler geliştirdiği üçüncü ülkeler ile hegemonik bir ilişki yapısına sahiptir.

3. BÖLÜM: TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE AB HEGEMONYASININ OLUŞUMU VE GÜMRÜK BİRLİĞİNİN HEGEMONİK KONUMU

Çalışmanın bu aşamasında Neo-Gramsci'ci hegemonya ile Türkiye-AB arasında kurulan GB ilişki süreci açıklanacaktır. Öncelikle Türkiye – AB ilişkileri kısaca hatırlatılarak Ankara Anlaşması devamında sağlanan GB'nin Türkiye ekonomisine etkileri ele alınacaktır. Kopenhag ekonomik kriterlerinin hegemonya ilişkisindeki konumu ve GB'nin modernizasyonu meselesi de konunun anlaşılmasında önem arz ettiği için bu bölüm altında yer bulacaktır.

3.1. TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİNİN SİYASİ VE EKONOMİK GEÇMİŞİ

Türkiye ve AB ilişkileri, siyasi ve ekonomik ilişkiler olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenebilmektedir. Ankara Anlaşması ile hem siyasi hem de ekonomik alanda başlayan ilişkilerin bir yandan GB hedefinin gerçekleşme sürecinde ekonomi yoğun bir hal aldığı, diğer yandan da Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesi ile siyasi yoğun bir yapıya ulaştığı iddia edilebilir. Türkiye'nin üyelik başvurusu ve aday ülke ilan sonrasında başlayan müzakereler sürecinde ilişkilerin siyasi yoğun boyutu öne çıkmıştır. Ancak güncel olarak Türkiye-AB ilişkilerinde üyelik hedefi ön plana çıksa da, Ankara Anlaşması ile başlayan ve bu anlamda oldukça köklü ve uzun geçmişe dayanan ekonomik ilişkiler ayrı bir ehemmiyeti haizdir. Dolayısıyla Türkiye-AB ekonomik ve ticari ilişkileri açısından GB, söz konusu ekonomik ilişkilerin en açık uygulamalarındandır. Nihai olarak üyelik (bir başka ifade ile siyasi alan) hedeflense de Ankara Anlaşması'ndan bugüne Türkiye-AB ilişkilerindeki ekonomik pratiğin siyasi ilişkilere kıyasla daha köklü olduğu görülmektedir. Dönemin Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasında bir ortalık ilişkisi kurulmasını sağlayan Ankara Anlaşması, GB'nin oluşturulmasını sağlayan ve ilişkilerdeki genel hatların çiziliği bir çerçeve anlaşması niteliğindedir. Ankara Anlaşması, tam üyeliği hedefleyen siyasi kimliğinin yanı sıra ekonomik boyutunun, yani GB hedefinin 1996 yılı itibarıyla tamamlanmanı hedeflemesi açısından somut bir nitelik taşımaktadır. Bu açıdan bir uluslararası kurum olarak AT/AB-Türkiye ilişkilerinin analizinde siyasi ve soyut niteliğe sahip boyutunun

incelenmesinden ziyade ekonomik, somut ve tamamlanmış bir GB yapısının ele alınması, değerlendirmeyi daha anlaşılır kılacaktır. Çalışmanın kuramsal kapsamında AB-Türkiye siyasi (üyelik) ilişkileri, Neo-Gramsci'ci hegemonya kavramsallaşması içindeki materyal temelden ziyade ikili müzakere ve teknik zemine oturması nedeniyle çalışmaya dâhil edilmemiştir. Ayrıca AB'nin üçüncü ülkeler üzerinde oluşturduğu hegemonyası içerisinde geliştirdiği ticari ve ekonomik ilişkiler (GB, Serbest Ticaret Anlaşmaları vb.) Neo-Gramsci'ci hegemonya kavramsallaştırmasına uygun olması nedeniyle söz konusu süreç çalışmanın kapsamına alınırken, siyasi süreç ise konunun dışında bırakılmıştır.

AB ve Türkiye arasında hukuki bağlayıcılığı güçlü ve tarihsel olarak köklü olan GB'nin Neo-Gramsian hegemonya ilişkisi yapısına uygunluğu gözlemlenebilir boyuttur. GB'nin Ankara Anlaşması'na dayanarak otuz yılı aşkın bir sürede tamamlanması ve bu denli uzun soluklu oluşu nedeniyle ilişki, Gramsci'ci hegemonyadaki baskı-rıza kavramları ile açıklanabilmektedir. GB sürecinde planlanan uygulamaların uzun yılları kapsamasına karşın Türkiye'nin kendi rızası ile istikrarlı şekilde şartları yerine getirme arzusu, mevcut ilişki yapısının hegemonik boyutunu ortaya koymaktadır. AB'nin hegemonya yapısında var olan ticari ve ekonomik hedefleri ile bu doğrultuda geliştirdiği normları, Neo-Gramsci'ci hegemonya kapsamında bir uluslararası kurumun hegemonyayı oluşturan ve geliştiren ideolojik normları haiz olma şartını karşılamaktadır. AB'nin serbest ticaret alanı, ortak gümrük politikası vb. gibi ulus üstü değerler bütünü ve uygulamaları hegemon olmasında sahip olduğu maddi yeterlilikleri ile baskı unsurlarını oluşturmaktadır. AB'nin baskı unsurunu oluşturan söz konusu ekonomik alanı ve değerleri ile üçüncü ülke olan Türkiye'yi bu alana dahil etmiştir. Türkiye açısından ise söz konusu ekonomik alana girilerek kendi çıkarlarının sağlanması ve değerleri sahiplenerek uygulaması ile rızasının araçsallaştığı GB ilişkisi ile aradaki yapı hegemonik gelişmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde AB-Türkiye arasındaki hegemonik ilişki yapısı GB özelinde daha detaylı incelenecektir. Çalışma, AB-Türkiye ilişkilerinin tarihine kısaca değinerek, Ankara Anlaşması'ndan günümüze GB kararının nasıl ortaya çıktığına ve ilişkilerin son durumuna yer verecektir. Bu kronolojik süreç Ankara Anlaşması'nda da

geçtiği haliyle hazırlık, geçiş aşaması (Katma Protokol) ve son dönem sıralamasıyla incelenecektir. Mali yardımların ve Kopenhag ekonomik kriterlerinin hegemonya ilişkisi içindeki konumlarına değinilerek GB modernizasyon sürecine yer verilecektir. Ayrıca bu bölümde GB'nin içeriğinden de söz edilerek GB kararının kapsamına verilmeye çalışılacaktır. GB'nin AB-Türkiye ilişkilerindeki getirileri ve olumsuz tarafları, ilişkilerin hegemonik boyutunu belirgin hale getiren çıktılar ve sonuçlar olarak ele alınacaktır.

Coğrafi yakınlığından dolayı Anadolu toprakları üzerinde var olan birçok medeniyet gibi Türkiye devleti de kuruluşu tarihten bugüne, Avrupa ülkeleri ile yoğun ekonomik ve siyasi ilişkiler geliştirmiştir. Geliştirilen ilişkiler, 1957 Roma Antlaşması ile başka bir boyuta taşınmıştır. 1963 yılında Türkiye ve AT arasında yapılan Ankara Antlaşması ile ilişkiler, resmî olarak yeni bir boyuta taşınmıştır. Türkiye devletinin muasır medeniyetler seviyesine ulaşma ve 'batıya' uyum sağlama hedefleri, günümüzde AB'ye siyasi ve ekonomik uyum süreci halini almıştır (Reçber, 2009).

Türkiye, 'batılılaşma' mirası ile liberal ekonomik sistemin temsilcisi olan devletlerle ilişkiler içine girerek, bu devletlerin öncülüğünü yaptığı uluslararası kurumlarla iletişime geçmiştir. Türkiye ekonomi idejosini, ekonomik kaygılarının giderilmesi ve beklentileri nedeniyle 1960'da AT' ye başvuru yaparak ortaya koymuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin şundaki AB ile hegemonik ilişki yapısını anlayabilmek adına, geçmişte yürüttüğü politikaların altındaki kaygıları ve bu yapılarâ dâhil olma nedenlerini incelemek faydalı olacaktır. Türkiye'nin yapmış olduğı ortaklık başvurusu ile başlayan ekonomik temelli ve siyasi hedefli ilişkilerdeki hegemonik durum, bir uluslararası kurum ve bir devlet arasındaki baskı-rıza döngüsünün anlaşılması bakımından doğru incelenmelidir. Dolayısıyla Türkiye'nin başvuru nedenlerine yer vermek bu aşamada gerekli olmaktadır.

Türkiye'nin AET'ye dâhil olmak için yaptığı başvuru nedenleri konusunda birçok yazar, tarihçi ve hukukçu hem fikirdir. Bu nedenleri ise siyasi, ekonomik ve kültürel nedenler olarak sınıflandırmışlardır (Can ve Özen, 2005: 1). Bunun yanı sıra Türkiye'nin başvurusunun altında yatan nedenleri, Türkiye özelinde iç ve dış siyasi-ekonomik nedenler olarak da gruplayabilmek mümkündür. Türkiye'nin AET'ye

başvurusu akabinde imzalanan Ankara Anlaşması, çoğu kaynakta bir tercih olarak atfedilmektedir. Bazı yazarlarca söz konusu dönemde var olan koşullarda Türkiye'nin bir taraf seçmesi gerektiği için AET'ye başvuru yaptığı ifade edilmektedir. Bu koşullar ise Soğuk Savaş'ın siyasi atmosferidir. ABD ve SSCB'nin arasındaki siyasi gerilim ortamında diğer birçok devlet taraf belirlemek durumunda kalmıştır. Böyle bir ortamda Türkiye'nin siyasi ve ekonomik çıkarları adına da bir pozisyon belirlemesi gerekmektedir. Genel olarak Sovyetlerin Türkiye tarafına kabul görmeyecek nitelikteki bir takım isteklerde bulunması nedeniyle Türkiye, Sovyetlerin karşısında pozisyon almıştır (Armaoğlu, 1991: 405). İkinci Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla başlayan Soğuk Savaş döneminde Türkiye-SSCB arasındaki söz konusu siyasi gerilimlere ek olarak Sovyetlerin Marxist ideolojik duruşa ve komünist sisteme sahip olması da Türkiye'nin tercih etmediği yapıdır. Türkiye Soğuk Savaş koşullarının etkisiyle siyasi tercihini kapitalizmin merkezi olan ABD ve kapitalist sistemi benimseyen Batı Avrupa'dan yana kullanmıştır. Liberal ekonomik sistemin Türkiye için ekonomik refahı ve gelişmeyi sağlayacağına olan ideolojik ve tarihsel inanç bu tercihin en önemli unsurlarındandır. Batılılaşma ve çağdaşlaşmaya olan inançla yönünü Avrupa modernizmine çeviren Türkiye, bu doğrultuda liberal ekonomik sistemi benimsemiş ve doğal olarak liberal sistemin karşısında yer alan SSCB'yi bir tehdit unsuru olarak görmüştür.

Türkiye'yi AT'ye yakınlaştıran bir diğer siyasi sebep ise Yunanistan faktörüdür. Yunanistan'ın Türkiye'nin Ege'deki rakibi olması ve taraflar arasındaki siyasi anlaşmazlıkların etkisi, Türkiye'nin AET'ye başvuruda bulunmak üzere olan rakibini herhangi bir oluşum içerisinde yalnız bırakmama politikasını takip etmesine yol açmıştır. Dolayısıyla Yunanistan'ın AT'ye başvurusunu takip eden yaklaşık iki ay içinde, yani 11 Temmuz 1959 tarihinde Türkiye, AT'ye başvurusu gerçekleştirmiştir (Çakır, 2016).

AET'ye ortaklık başvurusu yapılan dönemin ekonomik koşulları incelendiğinde Türkiye'nin ekonomik sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. 1950'lilerin iktidar partisi (Demokrat Parti), liberal ekonomik sistemi benimsemiştir. Türkiye, kapalı ekonomi politikalarını gevşeterek ithalatı serbest bırakınca, Demokrat Parti iktidarının

ilk döneminde söz konusu ekonomik uygulamaların faydalarını görmüştür. Türkiye, aynı iktidar döneminde ABD ile yoğun ilişkiler geliştirmiştir. 1950lerin ortalarında yapısal ekonomik sıkıntılar yaşayan Türkiye, ABD merkezli IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlardan kredi ve borçlar almıştır. Türkiye içinde olduğu dönemde aldığı dış borç ve kredilerin ödenmesi adına sıkı reçetelerin uygulandığı zor bir zaman diliminden geçerken geri dönüşü olmayan ekonomik kutupa dâhil olmuş ve AET'ye yaptığı başvuru ile de ekonomik durumunu iyileştirme fırsatını yakalayacağını düşünmüştür. Ayrıca bu yaklaşımın amacı, yeni kredi ve ekonomik destek için IMF gibi kurumlara alternatif edinmektir. Türkiye'nin içine bulunduğu ekonomik yükselme ve düşüş dönemlerinin yaşanmasının yanı sıra ortaklık başvurusunun yapıldığı dönemde altı AT üyesi ülke ile dış ticaret hacmi %35 oranında olup, bu pazar payı bakımından öncelikli dış ticaret partneri olma özelliğini kazanmıştır (Can ve Özen, 2005: 6). Ayrıca Türkiye'nin ihraç ürünleri ve ticaret kapasitesi tarıma dayalı olup, bu kapasitenin çok büyük oranının Avrupa kıtası ülkeleri ile gerçekleşmesi söz konusudur.

Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve ideolojik alanlarda modernleşmesi, Atatürk'ün 'batılı devlet modeli' örnek alınarak, Avrupa uluslarına bağlanma amacıyla aynı zamanda bir 'dış politika hedefi' olarak da benimsenmiştir (Karluk, 1997: 6). Atatürk'ün çağdaşlaşma adına Avrupa siyasi ve hukuki düzenlemelerini Türkiye için model olarak uygulanması, kültürel temelli nedenlerdir. Türkiye yakın dönem tarihi boyunca bu doğrultudaki hedeflerden taviz verilmediği görülmüştür. Dolayısıyla Atatürk'ün bu anlamdaki ideolojik mirası, doğal olarak Atatürk döneminden sonra da Avrupa ekonomik ve ticari sistemine dahil ve entegre olma şeklinde devam etmiştir.

Türkiye'nin AT'ye ortaklık başvurusu nedenlerinin alt yapısında yukarıda sözü edilen tarihsel boyuttaki siyasi, ekonomik ve kültürel nedenleri, Türkiye ve AT/AB ilişki geçmişinde hegemonya gelişiminin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

3.1.1. Ankara Anlaşması ve Ortaklık İlişkisi

Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında 1963 yılında imzalanan ve 1 Aralık 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşması, GB'nin kurulmasına dayalı bir anlaşmadır. Ankara Anlaşması, Roma Antlaşması'nın 238. Maddesine dayanan ve

Türkiye-Topluluk ortaklığının temel ilkelerini belirleyen bir çerçeve anlaşmadır. Anlaşma, Türkiye'nin ekonomik gelişime bağlı olarak GB'nin kurulup ve nihai hedefin üyelik olduğu, uzun vadeli bir çizelge şeklinde yıllarca sürecektir olan geniş kapsamlı bir ortaklık anlaşmasıdır. Taraflar arasında bir ortaklığa dayalı Ankara Anlaşması'nın amacı ise 2/1 Maddesinde şöyle ifade edilmektedir (Can ve Özen, 2):

“Anlaşmanın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama standartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflara arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi etmektir.”

Madde 2/2'de ise “Belirtilen amaçların gerçekleşmesi için taraflar arasında bir GB nin gittikçe gelişen şekilde kurulması öngörülmüştür.” ifadesi yer almaktadır.

Ankara Anlaşmasının 2. maddesinin 3.fıkrasında ise ortaklığın veya GB'nin uzun vadede çizelgesinin hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem olmak üzere üç başlık üzerinde gerçekleşeceği yer almıştır. Anlaşmada ve ek protokollerde taraflara birçok görevler ve sorumluluklar yüklenmiştir. Bu sorumluluk ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi için bazı organların oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu organlar Ortaklık konseyi, Ortaklık komitesi, Karma parlamento komisyonu ve Gümrük işbirliği komiteleridir (Karluk, 1997).

Ankara Anlaşması'nın kapsamı, genel olarak ilkeler, geçiş dönemi uygulamaları, genel, son hükümler ve ekler(geçici protokol ve mali yardımlar) olarak sınıflandırılabilir. Anlaşmanın ilk bölümünde anlaşmanın ilkelerini, hedeflerini, amaçlarını belirten bir giriş bölümü vardır. Bu bölümde yer verilen konular; hızlandırılmış bir ekonomik kalkınma, uyumlu bir biçimde ticaretin artırılması ile Türk ekonomisi ve Topluluk üyesi devletlerin ekonomileri arasındaki açığı kapatmaktır. Anlaşmanın giriş bölümünde Türk halkı ve AET üyesi ülke vatandaşları arasında sıkı bağlar kurulması, yaşam seviyesinin yükseltilmesi ibareleri mevcuttur (Can ve Özen, 2005).Ankara Anlaşması ile ana hatları çizilen Türkiye-AT ilişkilerinin ilerleyişi, GB'nin oluşturulması amacıyla nasıl bir yol izleneceğini ve nasıl aşamalardan geçileceğini de

göstermektedir. Bu aşamalar; hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve de son dönem olarak planlanmıştır.

Ankara Anlaşması'nda hazırlık döneminin beş yıllık bir süre içinde tamamlanması öngörülmüşse de süreç uygulamada dokuz yıl sürmüştür. Hazırlık dönemi Türkiye'nin herhangi bir yükümlülük üstlenmediği bir dönemdir. Çünkü bu dönemde Türkiye'nin geçiş ve son dönemdeki sorumluluklarını yerine getirebilmesi için Topluluk yardımları ile ekonomisini güçlendirmesi planlanmıştır (Çam, 1989: 163-164). Bu kapsamda Ankara Anlaşması'na ek olarak tesis edilen ve on bir maddeden oluşan Geçici Protokol ile dokuz maddeden oluşan bir Mali Protokol Ankara Anlaşması'nın 3. maddesine istinaden düzenlenmiştir (Reçber, 2009: 13). 1964'de Ankara Anlaşması ile başlayıp 1973 Katma Protokolün imzalanması ile sona eren bu dönemde, Türk ekonomisinin Topluluğun ekonomisine yakınlaştırılması hedefi ile AB tarafından çeşitli sektörlerde (tütün, kuru üzüm, kuru incir, fındık, vb.) gümrük indirimine gidilmiştir. Ayrıca Türkiye'ye yüz yetmiş milyon ECU tutarında proje kredisi yardımı yapılmıştır (Reçber, 2009).

3.1.2. Katma Protokol ve Geçiş Dönemi

Ankara Anlaşması'nın 4. maddesine ve Geçici Protokolün 1.maddesine göre Türkiye ve AT arasında geçiş dönemini başlatacak olan Katma Protokol, 1970 imzalanarak 1973 yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Katma Protokolün onay işlemlerinin gecikebileceği düşünülerek, yükümlüklerin işlerliği için 1970-73 yılları arasında bir ara protokol yürürlüğe sokulmuştur. Başlangıç kısmı ve 64 maddeden oluşan Katma Protokol; malların, sermayenin, hizmetlerin ve kişilerin serbest dolaşımına ek olarak ulaştırma, rekabet, vergilendirme, ekonomi ve ticaret politikalarına ve GB nin gerçekleştirilmesine yönelik düzenlemeleri de içermektedir. Protokolün ilkelerine göre akit taraflar arasında karşılıklı ve dengeli yükümlülüklerin esas alınması, Türkiye-Topluluk arasındaki GB nin giderek yerleştirilmesi ve ortaklığın iyi işlenmesi amacıyla tarafların ekonomi politikalarını yakınlaştırması ve ortak faaliyetler alanlarının geliştirilmesini sağlayacaktır. Protokolde, malların serbest dolaşımı kapsamında ele alınan konular şunlar olmuştur: Türkiye-Topluluk arasında gümrük vergilerinin kaldırılması, ortak gümrük tarifesinin Türkiye tarafından kabulü, taraflar arasındaki

miktar kısıtlamasının kaldırılması ve ortak tarım politikasının uygulama alanına konulmasıdır. Kişilerin serbest dolaşımı yerleşme hakkı, hizmetler ve ulaştırma konularına yer verilirken, ekonomi politikalarının yaklaştırılması hususunda ise rekabet, vergilendirme ve mevzuat konuları kapsam dâhiline alınmıştır. Katma Protokole göre Topluluk, Türkiye’den ithal ettiği sanayi mamullerine uyguladığı gümrük vergi ve miktar kısıtlamalarını protokolün yürürlüğe girdiği tarihte sıfıra indirmiştir. Topluluk açısından gümrük vergilerinin kaldırılması konusuna yalnızca dört konuda istisna getirilmiştir. Türkiye ise Topluluk çıkışlı sanayi malları kapsamına girenler hariç olmak üzere uyguladığı gümrükleri, 1973 yılından başlamak üzere, dış rekabet gücü kazanacağı düşünülen üretim dallarında 12 yıl, daha uzun sürede dış rekabete açılacak sektörlerde ise 22 yıl olmak üzere ortak gümrük tarifesi ile aynı düzeye indirmekle yükümlü olmuştur. Bu doğrultuda iki liste hazırlanmış ve bu listeler 12 ve 22 yıllık listelerde yer alan ürünler olarak tanımlanmıştır (Arı der, 2001: 86).

Katma Protokolün 62. maddesi gereği, söz konusu protokol Ankara Anlaşması’nın ayrılmaz bir parçası olup, ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan esas itibariyle Ankara Anlaşması ile paralellik göstermektedir. Aynı şekilde Katma Protokol, Ankara Anlaşması’nın çizdiği çerçevenin içeriğini dolduran ve Türkiye’nin ekonomik durumuna uygun bir şekilde yürürlüğe konan bir uygulama anlaşması niteliğindedir. Katma Protokol esas itibariyle malların serbest dolaşımını gerçekleştirmeye yönelik bir uygulama olsada, Türkiye ile Topluluğun Ortak Tarım politikası ilişkisine, işçilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımına yönelik işleyişe de değinmiştir (Karluk, 2013).

Çalışmanın bu kısmında Türkiye ve AB ekonomik ilişkilerinde AT/AB tarafından Türkiye’ye verilen mali yardımların ve kredilerin hegemonya ilişkisi içerisinde önemli bir yere sahip olması sebebiyle, bu mali yardımlara değinilecektir.

3.1.3. AB’nin Türkiye’ye Mali Yardımları ve Yardımların Hegemonik Konumu

Avrupa Ekonomik Topluluğu tarafından Türkiye ekonomisinin kalkınması, Avrupa ile Türkiye arasında GB’nin tamamen uygulanacak konuma gelebilecek kadar iyi ve rekabetçi bir ekonomiye geçişin sağlanması ve Türkiye’nin ticari, sanayi ve

hizmet sektöründe gelişmişlik düzeyini artırmak için bir takım mali yardımlar, krediler ve destekler verilmiştir. Kredi ve yardımların miktarları, şartları mali protokoller ile tespit edilmiş olup Avrupa Yatırım Bankası kanalıyla yatırım projelerine tahsis edilmişlerdir. Türkiye'ye sağlanan mali yardımlardan kredilerin tahsisinde projelerin ekonomik özellikleri göz önünde tutulmaktadır. Kârlılığı uzun süren veya uzun vadeli yatırımlara ilişkin krediler, düşük faiz haddi, uzatılmış geri ödeme süresi ve ödemesiz dönem gibi özel şartlara tabî tutulmaktadır. Normal kârlılıktaki projeler için ise borçların ödenmesini kolaylaştıracak şartlara göre tespit edilen bir vade ve ödemesiz dönem uygulanmakta ve normal faiz haddi uygulanmaktadır. Ankara Anlaşması ile başlayan AT-Türkiye ilişkileri aynı zamanda Türkiye için, AT ile mali ilişkilerin başlaması anlamına da gelmektedir. Bu kapsamda Ankara Anlaşması'na ek olan ilk mali protokolle 1964-1969 önemi için Türkiye'ye 175 milyon ECU tutarında kredi sağlanmıştır. Kredilerin büyük bir bölümü Türkiye'nin kalkınmansa hizmet edecek nitelikteki altyapı projeleri için ayrılıp, geri kalanı ise diğer yatırım projelerine ayrılmıştır. Alt yapı projelerinin yine önemli bölümü enerji sektörünün ve ulaşımın gelişimi için kullanılırken, kırk dört projenin yedisi alt yapı, kalan otuz yedisi ise sanayi projesidir. Yine projelerin 11'i kamu sektöründe gerçekleşmiş, 33'ü ise özel sektör projeleri için kullanılmıştır (Dış Tic. Müs. 1999: 335-336).

1970'de Katma Protokol ile imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren İkinci mali protokol, 1971-1977 dönemini kapsamaktadır. Türkiye, bu mali destek ile sadece AT bütçesinden değil, AYB öz kaynaklarından da yardım kullanmıştır. Ayrıca AT'ye yeni katılan üç ülkenin de (İngiltere, Danimarka ve İrlanda) mali yardımlara katılımını sağlamak amacıyla Ortaklık Anlaşması'nın yeni ülkelere kabulünü düzenleyen tamamlayıcı protokole bir hüküm eklenmiş ve Türkiye'ye ek krediler sağlanmıştır. İkinci mali protokol, ilki gibi ağırlıklı olarak alt yapı projeleri için kullanılmış ve özel sektör projelerine sağlanmıştır. Projelerin dağılımı ise enerji, ulaşım ve sanayi sektörleridir.

1979 yılında yürürlüğe giren üçüncü mali protokolün 1981'de başlatılması öngörülse de uygulanması bir süre uzatılmıştır. Program, AYB öz kaynaklarından Türkiye'ye kredi ile sağlanmıştır. 1982 yılında kredilerin bir kısmı özel şartlı alt yapı

projeleri üzerine yoğunlaştırılırken, yine büyük bir kısmı ise özel sektör sanayi yatırım projelerine ayrılmıştır.

AT-Türkiye arasındaki birinci, ikinci ve üçüncü mali protokollerden isim olarak ve kısmen içerik farklılığı olan finansal destek ise Özel İşbirliği Fonu'dur. Özel İşbirliği Fonu adı altında 1980 yılında ekonomik ve teknik işbirliği gelişiminin artması için Ortaklık Konseyi kararı gereğince Topluluk tarafından Türkiye'ye hibe olarak mali desteğin verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda oluşturulacak projelerin tümü AT Komisyonuna sunulup, kabul görenler için gerekli ödemeler, AT bütçesi adına Komisyon tarafından yapılmıştır (Dış Tic. Müs. 1999: 339).

Beş yıllık bir dönem için AT tarafından Türkiye'ye sağlanacak olan dördüncü mali protokolün AT bütçesi ve AYB arasında rakamsal bölüşümü ve planı yapılmış ancak siyasi nedenlerden dolayı bu protokol hayata geçirilememiştir (Efe, 2017: 224).

AB'nin üçüncü ülke olarak Türkiye'ye sağladığı mali yardımlar, hegemonya ilişkisinde baskı unsurunu oluşturup, üçüncü ülkeler ile geliştirdiği ekonomik ve ticari anlaşmaların içini dolduran boyuttur. Baskı unsuru olarak AB kredi, teşvik, karşılıksız hibe ve mali yardımların üçüncü ülkelere geri çevrilmesi, hâli hazırda kabul ettikleri Neoliberal dünya ekonomik düzeni içinde yer alma isteği göz önünde bulundurulduğunda mümkün gözükmemektedir. AB ekonomik desteği ve ticari liberalleşme eğiliminin üçüncü ülke için cazip olması nedeni, dünya ekonomi etiğine ve sistemine dâhil olunma isteğidir. Üçüncü ülke için gelişme, kalkınma, ilerleme mantığının benimsenip, içselleşmesi hegemonyasının kültürel boyutuna ilişkindir. Bu noktada Avrupa ve dünya ekonomi etiği dışında AB ekonomik ve ticari etiği ve AB evrensel kültürel ve politik norm ve değerlerinin benimsenip kabullenmesi konusu kültürel ve ideolojik hegemonyasının tamamlandığı gösterir. AYB'nin ve diğer alt finansal kurumların mali programlarının Türkiye'ye sağladığı kamu (alt yapı, ulaşım, v.s) ve özel sektör (hizmet, sanayi, enerji) yatırımları ve finansal desteği, Türkiye'de serbest piyasa ekonomisini geliştirip, yüksek oranda bağımlılığı getiren AB hegemonyasının baskı unsurlarıdır. Gramsci'ci hegemonyada hegemon gücünü rıza ile meşrulaştırdığı için, Türkiye gibi üçüncü ülkelerin gönüllüğü AB hegemonya düzenini

güçlendirmiştir. Dolayısıyla AB ekonomik ve ticari anlaşmaları üçüncü ülkeler için rızanın araçsallaştığı baskı unsurlarını içeren mekanizmalardır.

3.2. AB- TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE AB HEGEMONYASI VE GÜMRÜK BİRLİĞİ

AB-Türkiye arasındaki ekonomik ilişkinin hegemonya temelinde detaylı incelenebilmesi için ilişkilerin kaynağı olan Ankara Anlaşması'na ve dolayısıyla hazırlık, geçiş ve son dönem aşamalarına yukarıdaki bölümde yer verilmişti. GB'nin tahsisine dayalı mali, finansal programlarla tedarik edilen yardımlar konusu, hegemonyanın net bir örneğini teşkil etmesi sebebiyle detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmanın bu kısmında AB için üçüncü ülke konumunda olan Türkiye ile AB ilişkileri Neo-Gramsci'ci hegemonya perspektifinde incelenirken, AB hegemonyasının ekonomi etiğini oluşturan Kopenhag ekonomik kriterlerine hegemonik ilişki yapısını desteklemesi bakımından yer verilecektir. Devamında GB'nin Türkiye ekonomisindeki payına değinilerek, GB modernizasyon meselesinin hegemonya ilişkisindeki yeri incelenecektir.

3.2.1. Kopenhag Ekonomik Kriterlerinin Neo-Gramsci'ci Hegemonik Boyutu

Türkiye ve AB ilişkilerinin üyelik başvurusu ile yeni bir dönemin başladığı ifade edilebilmektedir. Aday ülke kimliği ile Türkiye'nin üslendiği sorumluklara bakıldığında, söz konusu yeni ilişki modelinde Gramsci'ci hegemonya yapısının korunduğu görülmektedir. Gramsci'ci perspektifte, AB ile aday ülkeler arasındaki ilişkilerde en görünür boyutlardan biri Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerine uyumdur. AB üyeliği için başvuruda bulunan bir ülkenin Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerine tabi tutulması ve söz konusu ekonomik kriterlerin niteliği açısından serbest, rekabetçi piyasa ekonomisini yaratılma şartının koşulması, AB hegemonyasının en net görünür şeklidir. Kültürel hegemonya anlamında AB değerlerinin gerçekleşmesinin hedeflenmesi ise AB'nin kendine özgü hegemonyasının niteliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye-AB ilişkilerinin Gramsci'ci hegemonya kapsamında incelendiği bu bölümde Kopenhag ekonomik kriterlerine yer vermenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Kopenhag ekonomik kriterleri, Türkiye'nin üyeliği bağlamından da ele alınan bir konu olup çalışma, kriterlerin ilişkilerdeki koşulluluk hali üzerinden hegemonya ilişkisindeki yerine değinmesi ile ayrılmaktadır. Üyelik ilişkilerinde bir uluslararası kuruma dâhil olunurken yapılan müzakerelerde teknik ve hukuki yönü ağır basan prosedürler söz konusudur. Özellikle AB mevzuatına uyum paketleri gibi keskin hukuki bağlayıcılık, üyeliğin teknik çizelgesi ve siyasi koşulların oluşturduğu dinamik ortam gereği Türkiye'nin üyelik yolundaki ilerleyişi konunun Gramsci'ci hegemonyanın materyalist temelinden uzak daha çok siyasi görünümde ve bir kurama dahil olmanın şartlılığı temelinde gelişmektedir. Dolayısıyla AB'nin hegemonyasının üçüncü ülkeler üzerindeki materyalist gerçekliğini yansıtan Kopenhag ekonomik kriterlerinin bu yönü ile açıklanması, konunun anlaşılması adına oldukça önemlidir. Kopenhag ekonomik kriterlerinin AB'nin hegemonyasında baskı unsuru oluşturarak AB değerleri ile aday ülkedeki siyasi ve toplumsal alana; ekonomik kriterlerinise iktisadi alana nüfuz etmektedir. Aday ülke statüsü ile Türkiye'nin üstleneceği sorumluluklar, uyması gereken kriterler, AB'den tedarik edeceği mali destek, kredilerin kullanımı ve uygulaması çapında bilindiği üzere Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterleri Türkiye için de geçerlidir. Çalışmada, Kopenhag ekonomik kriterlerinin aday ülkelere uygulanması koşulluğu kapsamında AB ve aday ülke ilişkilerindeki hegemonya, Türkiye'nin durumu üzerinden incelenerek devam edecektir. Bu kapsamda belirlenen kriterler, beklenen ekonomik uyum ve uygulamalara yer verilecektir.

AB üyeliği adına ön şartları teşkil eden ve adını 1993 yılında Kopenhag gerçekleşen Avrupa Konseyi toplantısından alan Kopenhag Kriterleri, AB'ye aday bir ülkenin tam üyeliğe kabulü için gerçekleştirmesi gerekli siyasi ve ekonomik kriterleri sıralamaktadır. Bu konuda temel olan husus siyasi ve ekonomik uygulamalar ile aday ülkelerdeki siyasi, hukuki ve ekonomik alanın geliştirilerek Avrupa standartlarına erişmelerini sağlamaktır. Bu kapsamda öncelikle siyasi kriterler olarak geçen hedefler, aday ülkenin esas itibari hukukun üstünlüğüne dayalı, insan ve azınlık haklarını garanti altına alacak yasal düzenlemelerin ve kurumsal yapının ve uygulama kurumlarının oluşturulması ile demokratikleşmesidir (Morgil, 2006: 91-102).

AB evrensel değerlerini oluşturan insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik alan yaratmaya dayalı siyasi kriterler, uluslararası çapta AB'nin küresel etik oluşturucu ve uygulayıcısı rolü kazanmasına yol açarken, Birlik bu hususta hegemonyasını dayandırdığı söylem ve ideoloji ile normatif gücünü ortaya koymaktadır. AB'nin sahip oluğu, uluslararası alanda geliştirdiği ve birçok devletin de kabul ettiği bu normların üyeliğe aday ülkelere koşul olarak benimsetilmesi, Neo-Gramsci'ci yaklaşımda hegemonyanın ideolojik ve kültürel alanla da baskı unsuru oluşturduğu gerçeği ile örtüşerek kültürel bir hegemonya oluşurmaktadır. Öyle ki üyelik adına koşul olarak sunulan bu normların aday ülkelere siyasi alanlarına müdahale edilmesine rağmen kabul edilmesi, ilişkilerdeki rıza unsurunu da gözler önüne sermektedir.

Kopenhag ekonomik kriterleri genel olarak aday ülkelerin iktisadi sistemini liberal ekonomiye geçirerek adayların ekonomilerini, üye ülkelerinin ekonomisine ve AB ekonomisi standartlarına yakın hale gelmeyi hedeflemektedir. Bu hedefler hem taraflar arasında yakınlaşma hem de her iki tarafın üyelik öncesinde ekonomik anlamda ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan koruması güdüsünü taşımaktadır. Genel olarak AB üyeliği için geliştirilen ekonomik kriterler, hem işleyen bir piyasa ekonomisinin hem de Birlik içerisindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskıyla başa çıkacak bir kapasitenin varlığını gerektirir nitelikte düzenlenmiştir (Akçay, 2008: 12-13).

1993 yılı Kopenhag Zirvesi ile AB-aday ülke ilişkilerinin siyasi ve ekonomik çerçevesini çizen kriterler, üyelik karşılığında Neo-liberalizmin benimsenmesi ve uygulama şartının en somut örneğidir (Ongur ve Yavçar, 2014: 287). AB ve üçüncü ülkeler arasındaki üyelik ilişkileri dışında gerçekte serbest ticaret, ortaklık anlaşmaları ve diğer anlaşmalar kapsamında söz konusu ülkenin ekonomik gelişimi için AB kaynaklı tedarik edilen finansal desteğin, o ülkenin gelişerek liberal, serbest piyasa ekonomik sistemine dahil edilmesi olduğu açıkça anlaşma içeriklerinde yer almaktadır. Bu kapsamda üçüncü ülkelere sağlanan kredi ve hibelerin kullanımı AB tarafından detaylı şekilde belirlense de Kopenhag ekonomik kriterlerindeki koşulluluk ve bağlayıcılığa kıyasla hegemonya ilişkisinde daha esnek ve basit kalmaktadır. Ekonomik kriterler, aday ülkeyi üyeliğe hazırlamak amacını güttüğü için, AB genel

üçüncü ülke ekonomik ilişkilerinde mali desteğin karşılığı ve beklentisinden ziyade daha kapsamlı, detaylı ve aday ülkeye sorumluluk ve bağlayıcılığı yüklemektedir. Bu kapsamda AB üyeliği için aday ülkenin uyması gereken kriterler, iki genel başlık altında toplanmış olup ülkenin bütün kurum ve kuralları ile işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olması ve AB piyasalarında rekabet edebilme gücüne sahip olması gerekliliğidir. Aday ülkede liberal ekonomik sistemin yerleşmesi amaçlı bu kriterlerin başında elbette piyasaların liberalizasyonu gelmekte olup piyasaların serbestleşmesi, mal ve hizmet piyasa şartlarının yine piyasa tarafından belirlenmesi gerekliliği ile liberal ekonominin ana başlangıç felsefesine dayanmaktadır. Serbest piyasa ekonomisini var eden dinamikler yani mikro ekonomik varlıktan makro ekonomik düzene doğru yapısal varoluşu hedefleyen kriterler halinde, devamında aday ülkenin para ve sermaye piyasası gibi makro ekonomik düzene sirayet etmektedir. İşleyen piyasa ekonomisinin varlığı kriteri, aday ülkenin gösterdiği gelişmeler, makro ekonomik istikrar, piyasa güçlerinin karşılıklı etkileşimi, piyasaya giriş ve çıkışlar, yasal sistem ve mali sektörün gelişmesi başlıkları altında değerlendirilmektedir. Diğer ekonomik kriter olan Birlik içerisindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskıyla başa çıkacak bir kapasiteye sahip olması ise aday ülke tarafından sağlanıp sağlanmadığı, aday ülke ekonomisinin rekabet gücünün artmasına bağlı olarak değerlendirilmektedir. Bu kriterin yani rekabet gücü kapasitesinin yükseltilmesinden maksadın özel teşebbüs ve sektörün gelişimini destekleyecek ve kaynaklandırarak yükümlülüklerdir. (Akçay, 2008: 20). Öz itibari ile Kopenhag ekonomik kriterleri AB üyesi olacak ülkenin liberal ekonomik sisteme oldukça iyi durumda haiz olmasının gerekliliği üzerinedir. Bu kapasiteye sahip olmak ve geliştirilmesi üzerinde durulmaktadır. Bu çapta Türkiye'nin Kopenhag ekonomik kriterlerini yerine getirmesi yükümlülüğü, mevcut düzeninde yapısal değişiklik için değil var olanı geliştirmesi üzerinedir ve bu konuda da başarı gösterdiği görülmektedir. Kriterlerin gerçekleştirilmesi ve uyumu da ilerleme raporlarında geçtiği üzere takip edilebilir niteliktedir. Türkiye'nin gelecekteki AB üyeliği adına gelişen ekonomisinin yanı sıra üstendiği ekonomik uygulamalar yükümlülükler, edindiği mali desteğin nispi azlığı, GB nin de neden olduğu dönemsel ticari deavantajlı konum gibi diğer olumsuzlarına rağmen ilişkilerin ve statüsünün gelişmesi adına gösterdiği rızai, bağlılık hali Türkiye ve AB ekonomik ilişkilerinde ki genel Neo-Gramsci'ci hegemonik durum ortaya koyar.

AB'nin üçüncü ülkelerle olan ekonomik ilişkilerinde ticari liberizasyon dayalı mali desteği ile kurduğu hegemonyasından öte, ekonomik kriterler ile aday ülkeyle olan ilişkilerinde hegemonyasının daha net olduğu görülür. Dolayısıyla aday ülke ile olan ekonomik ilişkilerde üçüncü ülke için beklenen uyumdan daha fazlası olup, eş ekonomik pratik ve ideolojide olmasını beklemektedirler. Bu durum ise hem aday ülkenin gelişmesi amaçlı hem de liberal ekonomik sistemin dünyada gelişip yerleşmesi amacının AB ekonomi politikaların Gramscian hegemonya bağlamında açıklanabilir. Neo-Gramsci'ci perspektifte hegemonyanın baskısı ile diğer ülkeler üzerinde iktidarını oluşturması için ekonomik yönetsel uygulama ve ideolojilerinin olması gereklidir. Dünya düzeninde liberal ekonomik sistemin gelişimi ve ticari liberizasyon adına hegemonyanın diğer ülkeleri rızaları sayesinde içine dahil ettiği yapıda geliştirdiği ekonomi etiği ve finansal bağıllıkla güce ulaşması söz konusudur. Liberal ekonomik sistemin dünyada yaygınlaşması amacıyla ABD güdümlü uluslararası ekonomik kurumların uygulamaları ve politikaları gibi AB hegemonyasında ise aday ve üçüncü ülkelerde ticari liberalizasyona dayalı durum söz konusudur. ABD kurumlarının dünya çapında serbest piyasa ekonomisinin var oluşunu ve gelişimini gözetmesi gibi AB üçüncü ve aday ülkeler ilişkisinde benzer durum görülür. Bu durum AB üyelik kriterleri olarak Kopenhag ekonomik kriterlerinde görüldüğü üzere somutlaşmaktadır. Sonuç olarak Kopenhag ekonomik kriterleri AB'nin aday ülke üzerinde ki hegemonyasını ortaya çıkaran boyuttur. Ekonomik kriterlerin serbest piyasa ekonomisinin gelişimine hizmet etmesi bağlamında ABD hegemonyasına ekonomik hedeflerin ortaklığı benzerliği nedeniyle AB'nin kendine has Neo-Gramsci'ci hegemonyasının var olduğu görülür.

Çalışmanın bu aşamasına kadar olan bölümlerinde AB'nin üçüncü ülkeler ile arasında gelişen kendine has hegemonyasının unsurları ve gelişimi incelenmiştir. Değerlendirme üçüncü ülke genelinde başlayıp, Türkiye özelinde devam etmiştir. Aday ülke statüsü ile farklı konumda bulunan Türkiye, Kopenhag kriterleri kapsamında yer alıp, üye olmadan GB'ye dahil oluşu için AB ile ekonomik ilişkiler ağı içinde oldukça farklı bir konumdadır. Dolayısıyla AB hegemonyasını en net yaşayan üçüncü ülke konumuna gelmiştir. Türkiye ve AB ilişkilerinin Neo-Gramsci'ci hegemonya boyutunun en görünür ve materyal şekli olan GB, AB'nin kendine has hegemonyasında uygulamasal şekli olmuştur. Çalışmanın bu aşamasında GB'nin,

Türkiye aleyhine olan güncel yönleri ele alınıp GB kapsamında devam eden ilişkiler içinde yaşanan dönemsel veya sürekli sorunların, AB'nin Türkiye ile ekonomik ilişkilerinde mevcut hegemon konumun boyutunun görünürlüğü üzerine olacaktır.

3.2.2. Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri ve Neo-Gramsci'ci Hegemonik Boyutu

Türkiye ve AT ilişkilerinde Katma Protokolün kabul edilip uygulanmasının ardından GB,6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi kararı ile hayata geçirilerek son döneme girilmiştir. Anlaşma'nın 5. maddesi gereği son dönem olarak atfedilen süreç, GB'ye dayalı ve akit tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini öngörmektedir. Türkiye-AB arasındaki GB, hukuksal açıdan bir anlaşma olmayıp Katma Protokolle yaratılan durumu hayata geçiren ve prosedüre ilişkin düzenlemelerde bulunan bir “uygulama belgesidir” (Günoğur, 1995; 408-409). Ortaklık Konseyi'nin öngördüğü kurallar çerçevesinde Türkiye-AB arasında GB 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiş ve son dönem böylece başlamıştır. O tarihe kadar Türkiye-AT ilişkileri geçmişinde, Türkiye'nin 1978 yılında GB'nin gerçekleştirilmesi yollunda askıya aldığı uygulamaları (Türkiye'nin GB'nin gerektirdiği indirim ve uyum yükümlülüklerini yerine getirmediği) bir süreç mevcuttur. Ancak 1987 tarihinde Türkiye, AT'ye üyelik başvurusu yaptığı yıldan bir sene sonra söz konusu yükümlülüklerini Katma Protokol'deki takvimden farklı bir süreçte yerine getirmeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin hedefi, bekleyen uygulamaları (Katma Protokol'de geçen yirmi iki yıllık süre olan) 1995 yılında tamamlanması olmuştur. Türkiye açısından GB'nin tamamlanması Türkiye'nin üyelik yolundaki ilerleyişini destekleyecek, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'den doğan hukuki, siyasi, teknik ve ticari sorumluluğunu yerine getirilmesi anlamını taşıyan önemli ve zorunlu bir aşama olarak görülmüştür (Karluk, 2014). Dolayısıyla GB'nin tamamlanması, Türkiye-AB ekonomik ve ticari ilişkilerinde hem kaçınılmaz hem de son derece önemli bir uygulama olmaktadır. Türkiye-AB arasında Ankara Anlaşması ile çerçevesi çizilen, Katma Protokol ile de uygulama yöntemleri belirlenen GB, Türkiye-AT arasında bütünleşmenin ekonomik temellerini oluşturmuştur. Türkiye-AB arasındaki ilişkilerin

en somut ve en materyal hali, GB üzerinden geliştirilen ve iktisadi gerçekliğe dayanan ilişkilerdir.

GB işleyişini incelemeyen önce Türkiye ve AB arasındaki ekonomik entegrasyonun en önemli boyutuolan GB'nin kuramsal yapısına ve AT temel mevzuatında yer aldığı şekline değinmek gerekmektedir. Keza başlangıçta bir ekonomik topluluk olarak tarihe geçen AB'nin temel çekirdeği olarak görülebilecek ekonomik entegrasyon modellerinin nihai sonuçlarından olan GB bir ekonomi, iktisadi yapılanmanın merkez uygulamasıdır (Can ve Özen, 2005: 140).Neoliberal düzen içinde ortak pazarın, serbest piyasanın, sistemin güçlenmesinin ve ticari liberalleşmenin sağlanması açısından GB, AB hegemonyasının merkez örgütlenmesi olup üçüncü ülke için ise baskıyı barındıran rızanın araçsallaştığı alandır.

Avrupa kıtası özelinde geçmişte GB örnekleri ele alındığında Alman Zollverin uygulaması veya Benelüks gibi bazı deneyimler var olmuş olsa da uluslararası boyutta GB'nintam olarak gerçekleşmesi AET tarafından olmuştur. Roma Antlaşması GB'yi, Topluluğun mal alışverişlerinin tümünü içine alan üye devletler arasındaki ithalat ve ihracat eş etkili vergililerin yasaklanması olarak tanımlamaktadır. Ayrıca üçüncü ülkelere yönelik ortak gümrük tarifesinin kabulünü kapsayan bir yapı olarak tanımlamıştır. GATT'ta GB, gümrük vergileri ve diğer ticari düzenlemelerin aynı amaçla bir araya gelen ülkelerin biri birlerine ait menşeli mallarına karşılıklı olarak kaldırması ve bu kapsam dışında kalan ülkelere ortak vergi miktarının uygulandığı ticari ve hukuksal düzenlemeler bütünü olarak tanımlanmıştır. Kısacası GB, akit tarafların hepsine tek bir tarifinin uygulandığı, üye olmayan ülkeler karşı tek bir gümrük barajının olduğu, bu ülkelere gelen vergilerin üyeler arasında paylaşıldığı, üyeler arasındaki mal alış-verişinde uygulanan gümrük vergilerinin tamamen kaldırıldığı bir birliktir (Can ve Özen, 2005: 141).

Çalışmada ekonomik entegrasyon modeli olarak GB'nin kuramsal ve teknik boyutta işleyişine yer vermek, Türkiye-AB arasında ekonomik entegrasyon olan GB'nin olumlu şekilde yansması veya olumsuz etkilerini ortaya çıkarması açısından yerinde olacaktır. GB uygulamasının ekonomi literatüründeki karşılığı ticari liberalizasyon olup, AB de bu sistemi tüm dünyada birçok ülke ve bölge ile kurduğu ortaklık anlaşmalarına

ve serbest ticaret anlaşmalarına dayandırarak icra etmektedir. İktisadi var oluşlarının Liberal ekonomik sisteme dayandığı AB üye ülkelerinde ticari liberazasyona geçişin temel nedenin ülke içi pazarın mevcut üretimi karşılayamamasıdır. AB, tek pazarın iç ve dış rekabet koşulları altında korunabilmesi için üçüncü ülke ekonomilerine karşı anlaşmaya varılan sabit veya eşit kararlı (gümrük vergileri, kota, diğer etkili vergi) uygulamalara sahiptir. Bu uygulamalar, yine üçünü ülkeler ile ticaretin ve pazarın genişletilmesi için varılan anlaşmalar kapsamında ortaya çıkmaktadır. Liberal serbest piyasa ekonomik modelinde üretimin dünya çapında pazar bulması, ticaretin liberalizasyonu için hayati bir öneme sahiptir.

GB'nin işleyişi ve ilişkilerdeki olumlu/olumsuz yönleri incelenirken, kuramsal anlamada ekonomi literatüründe bir entegrasyon modeli olarak karşılığı olduğuna ve hegemonya ilişkisinde baskı unsuru oluşturmasına yer vermek gerekmektedir. GB'de, Birliğe üye ülkeler arasındaki gümrük tarife duvarlarının kaldırılması ve serbest ticaret alanlarının genişlemesi sonucunda, refah artırıcı karşılıklı fayda anlayışı sabittir. Ancak üçüncü ülkelere tek gümrük vergisi uygulaması nedeniyle refah azaltıcı sonuçlar doğabilmektedir. GB, tarafların ekonomilerini bir bütün halinde ticaret, üretim, tüketim, gelir dağılımı yönüyle etkilemektedir. GB'nin üye ülke ekonomileri üzerindeki etkilerini olumlu/olumsuz, statik, dinamik ve ticaret hadleri etkisi gibi başlıklar altında detaylandırmak mümkündür (Hatipler, 2011: 17-18).

GB'nin statik etki genel başlığı, uzun ve kısa dönem ticaret etkisi ile ticareti olumlu etkileyecek ticaret yaratıcı etkisi olmakta olup aynı ticaret saptırıcı etki olarak da karşılaşılabilmektedir. GB entegrasyonukuramında bir bölge içinde ticaret engelleri kaldırılınca, bu bölgeyi oluşturan ülkeler, arasında dış ticaret hacmi genişler ve üretim etkin hale gelir. Bu GB'nin ticaret yaratıcı etkisidir. Bu etki, GB'nin dünya refahı üzerindeki olumlu yönüdür. Aynı şekilde bölge içinde gümrüklerin kaldırılması, dışarıya ortak bir tarife uygulaması, bölge içinde gelişimi sağlarken, bölge dışı ticareti olumsuz etkilemektedir. Bölge dışından yapılan ticaretteki daralma gümrük birliklerinin ticareti saptırıcı etkisidir. Türkiye'nin GB bazında ticari hareketliliğinin değerlendirmesi konusu 1996'dan beri şüphesiz dış ticaret oranlarının durumuna ilişkindir. Türkiye'nin AB ülkeleriyle gerçekleştirilen dış ticaret rakamları incelendiğinde; AB'nin toplam

ticaretinde, Türkiye'nin payının GB'nden sonra yükseldiği ve bu ülkelerden yapılan ithalatın genelde yatırım mallarıyla ara girdilerden oluştuğu görülmektedir. Ancak ithalatta bu malların payında bir azalma eğilimi söz konusuysen aynı malların ihracattaki payı gittikçe artmaktadır. GB öncesi ve sonrası yıllar incelendiğinde, Türkiye'nin hem genel hem de Birlik içerisindeki dış ticaret hacminin yıllara göre rakamsal tablolar bazında değerlendirmesi yapıldığında 1998, 1999, 2001 ve 2009 yılları haricinde dış ticaret hacminin arttığını söylenebilir. Bu durum ticaret yaratıcı etkinin gerçekleştiğini göstermektedir (Şen, 2014: 42). Türkiye'nin dış ticaret, ithalat ve ihracat rakamlarının değişkenlik göstermesi sadece AB ile olan GB ilişkisi üzerinden açıklanamaz. Çünkü tarihsel çerçevede bu oranları etkileyecek birçok unsur bulunmaktadır. Bunlar bölgesel veya küresel dünya ekonomik krizleri olduğu gibi ayrıca ticarete pazar tercihlerinin dönemsel değişkenlik göstermesidir.

GB modelinde uygulamanın taraflar arasında ticaret yaratıcı ve saptırıcı etki gibi sonuçlar doğurması Türkiye ve AB ticari ile ilişkisinde dönemsel artış ve düşüşlerin olması hegemonya ilişkisi bakımından Türkiye için kısa vadeli karlılık ve bağımlı grubun çelişkili durumu olarak açıklanabilir. Hegemonya ilişkisinde rıza göstererek hegemon ile iletişime geçen yönetilen grubun mutlak zararda olması söz konusu değildir. Ekonomik ve ticari rakamların bağımlı grubun önce yükselişe geçmesi, karlılığı ve gelişimi doğal ve hegemonun planladığı şekilde gelişir. Ancak Cox'un hegemonya ilişkisi adına en önemli saptamalarından olan hegemonun girdiği ekonomik ve ticari ilişkide kendi içinde daima tutarlı olması (Cox, 1983) nedeniyle uzun vadeli bir kazançlılık durumu mutlaklıdır. Cox bunun karşılığında bağımlı grubun bu durumdan dolayı ve çelişkili diyalektik bir duruma terk edilmesini (Cox, 1983) dolayısıyla kısa vadeli dalgalı bir kazanım olarak ifade eder. Türkiye'nin GB ilişkisinde yaşadığı ticaret saptırıcı ve yaratıcı etkilerin hegemonya ilişkisinde açıklanabilirliği, ilk etapta hızlı artan rakamlar sonra dalgalanmalar ile çelişkili durumların doğması dolayısıyla kısa vadeli kazanıma dayalı ve düzenleme gerektiren bir yapı olmasıdır. Neo-Gramsci'ci tarihsellik anlayışında dünya düzeninde; politik, ekonomik ve toplumda tarihsel sürecin birlikte ilerlemesi, tarihsel değişimle sonuçlanır. Dünya düzenindeki toplu değişim, birçok devlet yapısını, üretim ilişkilerini, maddi güçleri etkiler ve düzenin değişir.

Değişen perspektifler hegemonun konumu ve bağımlı grubun ekonomik ve ticari alanda değişimine neden olur.

GB kuramında ele alınan ülke, bölge ve üyelerin ölçüm parametreleri arasında ithalat ve ihracat verilerinin oransal değerlendirmeleri yer alır. Bu oransal değerler ticaret hadleri başlığı altında incelenirken, söz konusu ülkenin ithal ettiği malların fiyatındaki artış - düşüş ve ihraç ettiği malların fiyatındaki düşüş – artış ticaret hadlerinin ülke aleyhine - lehine geliştiğini gösterir (Yıldırım ve Dura, 2007: 142). Türkiye ile AB arasındaki GB 'nin ithalat ve ihracat oranlarında ticaret yaratıcı etkisinin, ticaret saptırıcı etkisinden fazla olduğu yada az olduğu dönemler olarak değerlendirmeler yapıldığında sonuç olarak genellikle Türkiye'nin AB'ye yönelik dış ticaretinin geliştiği ve arttığı saptanır. Ancak Türkiye'nin, GB'ye girdiğinden bu yana dış ticaretindeki genel seyri incelendiğinde, ithalatındaki artışın ihracatındaki artıştan fazla olduğu görülmektedir. Türkiye GB'den beklediği ithalat ve ihracat rakamlarında uzun vadede planlanan ve tahmin edici oranlara çıkaramamış AB ile olan dış ticaret açığı konusu GB özelinde hep ekonomik, ticari gündeminde yer almıştır.

GB'ne müdahil olunması durumunda, rekabet koşullarının olumlu ve olumsuz yönde ne şekilde gelişeceği konusu ülkedeki mevcut sektörlerin kapasiteleri, büyüklükleri ve rekabet edebilme güçleri ile doğrudan orantılıdır. Bu açıdan Türkiye'nin GB bağlamında AB rekabet ve mal piyasalarına uyum sağlayamayan sektör ve firmaların olumsuz etkilendiği bir gerçektir (Hatipler, 2011: 26). Orta vadede rekabet şartları kaynakların etkin ve verimli kullanımını, üretim maliyetlerinin düşerek daha başarılı bir ekonominin var olmasına neden olacağı gibi, rekabet karşısında zor durumda kalmayı da beraberinde getirebilir. GB kuramı, rekabet ortamında ülke için uzun ve kısa vadelerde birçok değerlendirmelerde bulunur. Türkiye için bu durum birçok sektörün ürün ve mal çeşitlerine dayanan farklılığın da büyük çaplı olması anlamına gelir. Türk üreticisinin rekabet konusunda başka bir avantajsız durum ise, ticari açıkların olması nedeniyle Türkiye, AB ve üçüncü ülkelerin açık pazarı haline gelmiştir. İthalat ağırlıklı Türk sanayisi gerilemeye başlamıştır. Bunun başlıca sebebi, Türk firmalarının haksız rekabet ile karşı karşıya kalmasıdır (Hobikoğlu, 2007: 73).

Ticari liberalleşme, küresel ekonomi etiği, Pazar, rekabetin korunması gibi neoliberal ekonomik prensiplerin Avrupa hakim ekonomi ideolojisinin gelişmesi yolunda AB hegemonyasını kanıtlamaktadır. Dünya düzeninde ise AB, sahip olduğu maddi yeterlilikleri ile üçüncü ülkeye kurduğu GB entegrasyon modeli hegemonyasının baskı unsurudur. GB entegrasyonu, her türlü politik, hukuksal, ekonomik uygulamanın koşul olması nedeniyle Neo-Gramsci'ci temelde pasif devrimsel bir etkide reformist tutumla veya empoze mantıkta gerçekleşmektedir. Bu durum, hegemonun, tutarlı şekilde uzun vadeli politikalarına karşılık, birçok uygulamayı kanunlaştırıp, uygulamaya çalışırken içinde çelişkiler, sorunlar barındıran bağımlı grup Türkiye'nin kısa vadi ve diyalektik durumu ile sonuçlanır.

Türkiye'nin AB ile kurduğu GB ilişkisi, Türkiye'yi liberal sisteme daha fazla yakınlaştırarak ekonomik, ticari, kurumsal olmak üzere birçok alanda etki ve sonuçları doğurmuştur. GB, Türk piyasasında artan rekabet nedeniyle, daha yüksek kalite, daha ucuz ürünler ve daha fazla çeşitlilik getirmiştir. Böylelikle Türkiye'de Avrupa'daki teknik normların kullanılması, tüketicilerin korunmasını arttırmış ve tüketicinin daha ucuz ve daha kaliteli ürünlere erişimi imkanı sağlamıştır (Hatipler, 2011: 28). Hegemonya ilişkisi içinde hegemon sadece ekonomik ve ticari alanda devletin liberalleşmesi ve piyasanın genişlemesi değil toplum bazında hakim ekonomi ideolojisinin içselleştirilmesini hedefler. Dolayısıyla AB hegemonyası uzun vadeli, kalıcı, derinden yatırımını sivil toplum üzerinde yapar. Çünkü hegemonyasının sivil toplum açısından meşruiyeti elzemdir. Toplumun serbest piyasa ekonomisinde kalite, ucuz fiyat, çok tercih v.s gibi faydalarla sistemi içselleşmesi önemlidir. Bu alanda hegemonun uzun vade yatırımı olan tüketici veya sivil toplum, kendisi gibi uzun vade kazançlı olması gereken bağımlı gruptur.

Türkiye ve AB arasında ortak gümrük tarifesi konusunda ise Türkiye, AB'nin üçüncü ülkelere uygulamakta olduğu gümrük vergisi oranlarını aynen uygulayacaktır. GB, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanmış olup, hassas ürünler olarak nitelendirilen ürünler Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum kapsamında aşamalı olarak 2001'de kaldırılmıştır (İKV, 2002). Ortaklık Konseyi Kararlarınca GB'nin sadece sanayi ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamakta olduğu, geleneksel

tarım ürünlerini ise kapsam dışı bıraktığı görülmektedir. AB'nin Ortak Tarım Politikası gereği kapsam dışı tutulan işlenmemiş tarım ürünleri konusu Türkiye ekonomisinin gelişimi açısından önemli konuma sahip olmasına rağmen gündemden oldukça uzaktır. Bunun dışında AB'nin dört temel özgürlük alanlarından biri olan malların serbest dolaşımının gerçekleştiği GB'de anlaşmada geçtiği üzere diğer hizmet sektörü ve işçilerin serbest dolaşımı konusu neticelenmemiş askıda kalmıştır. Ayrıca Türkiye, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarına uymak durumunda kalması nedeniyle AB ile anlaşma imzalamış olan üçüncü ülkelere gelen mallar Türkiye'ye gümrüksüz girebilmekte, Türkiye'nin ise bu üçüncü ülkelere ihracatı yüksek gümrük vergileri ödeyerek gerçekleşmektedir.

3.2.3. Gümrük Birliği'nin Modernizasyonu Meselesinin Hegemonya Tartışmasındaki Yeri

1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile başlayan GB süreci, 1 Ocak 1996 yılında tamamlanınca resmî bir hâle kavuşmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren en büyük ticari ortağı olan Avrupa ülkeleri ile dış ticaretinde uyguladığı gümrük vergilerini, eş etkili önlemlerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır. Böylelikle o dönemde Türkiye, AB'ye tam üye olmaksızın GB'ye giren ilk ülke olmuştur. Türkiye'nin GB'ye katılmasıyla birlikte, işlenmemiş tarım ürünleri haricindetarafların sanayi ürünlerinin gümrük vergilerinden ve tarife dışı engellerden muaf olarak ticaretinin yapmaları kararlaştırılmış ve Türkiye, AB'nin ortak gümrük tarifelerini uygulamaya başlamıştır. Ancak söz konusu gümrük birliği uygulaması, dönemin uluslararası ticaret koşulları çerçevesinde hayata geçirildiği için günümüz beklentilerini karşılamamaktadır. Ayrıca öngörülen hizmetler ve emeğin serbest dolaşımının sağlandığı diğer liberalleşme adımlarının geçen yarım asır içinde gerçekleşmemesi de taraflar arasındaki anlaşmaların işlerliği önünde büyük sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Türkiye-AB ekonomik ilişkilerinin göz ardı edilerek özellikle son yıllarda sadece üyelik sürecine odaklanılması, siyasi konjonktür ile de paralel bir şekilde, ilişkilerde tıkanmalara sebep olmuştur. Durma noktasına gelensiyasi ilişkiler ekonomik alanı da kaçınılmaz şekilde etkilemiş ve dolayısıyla kurumsal alanı işlemez kılmıştır.

Ekonomik, siyasi ve kurumsal alanlarda GB, ilişkilerin ekonomik boyutunu oluşturup, modernize olması beklenen büyük bir alandır. Modernize olmaya en fazla ihtiyaç duyan GB başlıkları malların serbest dolaşımı esaslı gümrük ve tarifelerin kaldırılması, diğer ticari ve teknik engellerin kaldırılması ve serbest dolaşım alanına hizmetlerin dâhil edilmesidir. Ayrıca AB ortak tarım politikası gereği dışarıda kalan ham tarım ürünlerinin gümrük vergilerinden muaf olması, bir başka ifade ile ham tarım ürünlerinin GB alanına katılımı revizyon konuları arasındadır. Türkiye'nin AB'nin serbest ticaret anlaşmaları dışında kalarak ekonomisinin zarar görmesi de modernizasyon başlıkları arasındadır. AB'nin kamu alımları konusunda liberizasyon talebi de benzer şekilde GB eksikleri ve revizyon konuları arasında yer almaktadır.

Kurumsal alanda GB eksikleri ve modernizasyonu konuları arasında Ortaklık Konseyi ve diğer GB alt kurumlarının pasif konumlarını güçlendirme yer almaktadır. Güncel olarak GB sorunlarının giderilmesinde yetersiz kalan karar verici mekanizmaların etkin hale getirilmesi veya yeni kurumların eklenmesi konusu kurumsal alandaki konulardır. Türkiye'nin AB'nin STA imzalama süreci içerisinde yer almamasına rağmen söz konusu STA'ları uygulamak zorunda olması, yine benzer şekilde Ortak Ticaret Politikası'nın dışında olmasına rağmen politikalara uyum göstermek durumunda olması ilişkilerde temsil ve karar mekanizması açısından boşluk yaratmaktadır. Türkiye STA süreçlerine taraf, gözlemci, danışmanlık ve imzacı gibi statülerle etkin bir şekilde katılmak istemektedir. Türkiye, AB karar mekanizması dışında kalması nedeniyle doğan eksikleri GB modernizasyonu kapsamına taşımaktadır. Bu durum ise GB'nin modernizasyonu konusunun kurumsal alanı olarak sınıflandırılabilir.

GB'nin revizyonu önündeki siyasi engeller olarak Türkiye'nin mevcut siyasi ortamı, hükümet veya iktidar tutumları, hem AB hemde üye ülkeler ile olan anlaşmazlık durumları gösterilebilir. GB işleyişinde ekonomik gerçeklik bariz olsa da taraflar arasında ekonomik ve siyasi süreç ayrı şekilde ilerleyememektedir. Yüksek siyasi ilişkiler ve gergin ortam ekonomik ilişki sürecini engellemektedir (Alkan, 2017: 21-22).

GB mevcut işleyişi ve modernizasyonu için birçok yazar ve siyasetçinin yaptığı öneriler hem AB hem de Türkiye tarafından ya doğrudan reddedilmekte ya da hiç dikkate alınmamaktadır. Müzakerelerin durmak üzere olan konumu nedeniyle üyelğe alternatif olarak önerilen üyelik dışı ekonomik ve siyasi entegrasyon modelleri de genelde Türkiye tarafından reddedilmektedir. Sadece ekonomik entegrasyonu genişleten öneri ve çalışmalar, her iki taraf açısından makul olarak değerlendirilmektedir. Liberal temelde ekonomik entegrasyona dayalı geliştirilen revizyon beklentileri, genel olarak Türkiye'nin beklentileri ile örtüşmektedir.

Uluslararası ilişkiler ve siyaset çalışmaları perspektifinde birçok kuramsal çalışmanın arasında Türkiye ve AB'nin mevcut siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eden yaklaşımlar mevcuttur. AB'nin Euro bölgesi ekonomik durumu, Birleşik Krallığın birlikten ayrılması gibi entegrasyonun derinleşme veya genişleme süreçlerini açıklayıcı kuramlar da sürekli olarak revize edilmekte ve gelişmektedir. Türkiye gibi AB'nin üçüncü ülke ilişkilerinde genişlemeye dayalı entegrasyon modelleri çok aşamalı, uzun veya kısa vadeli, tercihli vb. gibi seçenekler olup GB ilişkilerini kapsayabilmektedir. GB ilişkisini entegrasyon bağlamında açıklayan farklılaşmış entegrasyon kuramı, Türkiye ve AB arasındaki GB işleyişini dış farklılaşmış entegrasyon modeli olarak görmektedir. Kuram, bu şekilde işleyen dış entegrasyon veya dış yönetim modelini dikey farklılaşma olarak ifade etmektedir. Türkiye gibi üçüncü ülkelerin ekonomik ilişkilerini dış farklılaşma modeli olarak açıklayarak üye olmaksızın AB mevzuatına uyumunun amaçlanması söz konusudur. Farklılaşmış entegrasyon kuramında bütünleşmeye paralellik gösteren iç farklılaşmış entegrasyon yatay farklılaşma alanını oluştururken, AB genişlemesine referans verilecek şekilde dikey farklılaşmış dış entegrasyon modeli ile sınır ötesi ekonomik entegrasyon kastedilmektedir (Özer, 2019 6). Türkiye ve AB arasında dikey gelişen ekonomik entegrasyona benzer şekilde AB belirleyiciliği ile dikey iletişimsel bir süreç gözlemlenebilmektedir. Dolayısıyla dikey ekonomik entegrasyon ve dikey iletişim süreci, AB hegemonyasının görünür şeklini ve aradaki hiyerarşik ilişki yapısını gelişimini ortaya çıkarmaktadır. Tepeden inmeci, hiyerarşik, dikey gelişen iletişim süreci, AB hegemonyasının materyal, maddi yeterlilik temelli ideolojik yansımaları olmuştur.

AB-Türkiye arasında biri birinden ayrı değerlendirilmesi zor olan ekonomik ve siyasi ilişkilerinin yanı sıra Türkiye'nin karar verici mekanizmalara üye olmayışı nedeniyle dışarıda tutulması, kuramsal tartışmalar içinde asimetrik ilişki yaklaşımını doğurmuştur. GB'nin negatif yönünü oluşturan karar mekanizmalarında dışsallık hali, Türkiye'nin AB mevzuatına uyum ve kararların uygulayıcısı rolü ile taraflar arasında kurulan dış ekonomik entegrasyonun çıktısı olarak asimetrik yapının oluşmasına neden olmuştur (Özer, 2019: 9). Taraflar arasında dikey ilişki veya hiyerarşik iletişimsel tutum hali, Türkiye'nin AB için üçüncü bir ülke pozisyonunda edilgen konuma sahip olmasına yol açmıştır. Türkiye-AB arasındaki GB anlaşmasının ekonomik yatay şekilde gelişmesi gerekirken, yüksek siyasi ortam nedeniyle ilişkiler merkez ve çevre ilişkisi gibidikey bir şekilde ve asimetrik gelişmiştir. Dolayısıyla asimetrik ilişkinin ruhunda var olan iletişim süreci, AB ve Türkiye ilişkilerinde AB hegemonyasını doğuran ve güçlendiren asimetrik faydayı ortaya çıkarmıştır. AB hegemonyasının uzun vadeli ve tutarlı çıkarlarına karşılık, Türkiye'nin kısa vadeli, diyalektik ve çelişkili çıkarları, iletişim süreci gibi dikey asimetrik bir faydayı doğurmuştur. AB ve Türkiye ilişkisinde AB hegemonyasının asimetrik fayda anlayışına oturması söz konusudur.

İkinci bölümde yer verildiği üzere AB'nin küresel dünya düzeninde üçüncü ülkeler ile olan ilişkisinin kendine has hegemonya projesi olduğu analizi (Bieler, 2002) ve üçüncü ülke ilişkilerinde ekonomik, finansal ve ideolojik- kültürel hegemonya oluşturması söz konusudur. Eleştirel kuram zemininde Neo-Gramsci'ci ekole göre değişen sosyal güçlerin etkisiyle tüm devlet modellerinin, üretim ilişkilerinin, ekonomik sistemlerin, dünya düzenlerinin değişimindeki devamlılığı esastır. Bu bağlamda değişen Avrupa sosyal güçleri içinde derinleşme, bütünleşme ve dağılma senaryoları tarihsel yapıların sürekli dönüşümünü kanıtlar niteliktedir. AB-Türkiye ilişkileri içinde GB'de var olan baskı-rıza ilişkisi, merkez ile çevre arasındaki hiyerarşik düzen oluşumunu destekleyen bir hegemonik ilişkiye dayanmaktadır. Liberal ekonomik düzenin üretici ve tüketici ilişki geleneğine benzer şekilde hegemon ve bağımlı grubunun kısa ve uzun dönem ilişki dönemleri, merkez ve çevre ilişkisi içinde ilerlemektedir. Asimetrik ilişki sonucunda asimetrik fayda sağlayan ve dikey iletişimsel süreçle edilgen konumda olan Türkiye'nin ekonomik, finansal ve kültürel gelişimi için AB ile ilişkilerini devam ettirme isteği, AB hegemonyasının derinliği ile açıklanabilmektedir.

Türkiye ve AB ilişkilerini siyasi, ekonomik ve kurumsal olarak üç ana başlıkta kategorize edilmesi, GB'ye de uygulanabilmektedir. Ekonomik alan GB'nin eksik ve yetersiz kalan yönlerini oluştursa da bu eksiklerin giderilmesi adına uygulanacak revizyonlar, gergin siyasi alan sebebiyle gerçekleşmemektedir. Son olarak yetki ve etki alanları sınırlı kalan kurumların işlevsizliği, GB modernizasyonunun kurumsal alanını oluşturmaktadır.

GB'nin liberal ekonomik sistemi benimsemiş ve yerleştirmiş bir devlet olan Türkiye ekonomisine sağladığı katkı açıktır. Ancak AB, dünya ekonomisi bakımından değişen koşullar çerçevesinde GB'nin Türkiye açısından getirilerini sorgulamıştır. GB'nin getirdiği sorumluluklar, ekonomik rakamlara bakıldığında 1996'dan günümüze fazlasıyla olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Neo-Gramsci'ci hegemonya bağlamında Türkiye'nin iktisadi tercihleri doğrultusunda serbest piyasa ekonomisi sistemini uyguluyor olması ve bir uluslararası kurum olan AB ile girdiği ticari, ekonomik ilişkisinden elde ettiği her türlü sonuç, Gramsci'ci hegemon ilişki kapsamına açıklanabilmektedir. Hegemonya ilişkisi, bağımlı grubun karşılaştırmalı olarak elde ettiği kârlılık ve rızası ile nispeten elde ettiği fayda devam ettiği sürece varlığını sürdürmektedir. Bu ilişki yapısında hegemonun mutlak kârlılığı devam ederken, karşı tarafın kısmî ve kıyaslamalı avantajlı konumu ortaya çıkmaktadır. Özellikle Türkiye'nin kısmî avantajlı durumu, GB'nin mevcut hâli ile ıspatlanır şekildedir. AB-Türkiye arasındaki GB ilişkilerinin bütünü, Türkiye için hem olumlu hem de olumsuz unsurları olan bir hegemonya ilişkisine oturmaktadır. Bu unsurlar tek tek ele alınıp değerlendirilince, ilişkilerin olumlu yönlerine rağmen olumsuz sonuçlarının, mevcut hegemonik ilişki sarmalını ne derece belirginleştirdiği anlaşılacaktır.

GB'nin tamamlanması ile birlikte Türkiye ile AB arasında sanayi ürünlerinin ticaretinde artış görülmüş, 1995-2015 arası dönemde dış ticaret hacmi rakamlarının büyümesi ile AB Türkiye'nin bir numaralı ihracat pazarı haline getirmiştir (TUIK, Erişim:2018). Avrupa için ise Türkiye, büyük ticari ve yatırımsal hacme sahip olan ulus ötesi Avrupa şirketlerinin ilk yatırım alanı haline gelmiştir. AB'nin Neoliberal ekonomi geleneğinde Türkiye ekonomisi, serbest piyasa ekonomisi ile tam uyumu sağlamış, mevzuatlar ile yapısal anlamda modernize edilmiş ve AB ekonomisi ile entegre

edilmiştir. Avrupa sermayedarları, AB kurumsal ve teknik desteği sayesinde gelişen Türkiye’de ticari liberalleşmeye dayalı pazarı ile ticari ve ekonomik alanlarını büyümüşlerdir. Avrupa sermayedarı, Türkiye pazarında ticari alanlarının genişlemesi ve ülkede üretim faaliyetleri genişletilerek üretim ilişkilerine emek ve istihdam dengelerine müdâhil olarak ülke ekonomi politikasında hakimiyet kurmuştur. Avrupa ulus ötesi yönetici kesiminin Türkiye özelinde sürdürdükleri ticari ve ekonomik materyal gerçeklik, dört serbestliğin liberal çerçevede gerçekleştirilmesine denk düşmektedir. Malların, hizmetlerin, emeğin ve sermayenin serbest dolaşımı prensibi ile AB hegemonyasının kendine has tutumunu ortaya çıkmaktadır. Türkiye-AB arasında GB’ye dayalı ekonomik ilişkiler, AB kurumsallığı sayesinde tepeden inmece şekilde Avrupa ekonomik ve ticari pazarının genişlemesine dayanmaktadır. Dolayısıyla merkez-çevre ve baskı-rıza unsuruna dayalı Gramsci’ci hegemonik zeminde bir hegemonya ilişkisi oluşmuştur. Hegemonya ilişki mantığı çerçevesinde Türkiye’nin AB ekonomik alanına dâhil olarak gelişme isteği, Türkiye’nin AB mevzuat ve uygulamalarına göre göstermesini sağlamaktadır. Türkiye asimetrik fayda ile sonuçlanan tüm hegemonya süreçlerine maruz kalmasına rağmen ilişkilerini devam ettirip revize etme çabasından vazgeçmemektedir. Gramsci’ci hegemonyada bağımlı tarafın hegemonun sundukları karşısında avantajlı olmasına rağmen sürecin devamlılığı için sürdürdüğü tutumuna karşılık, hegemon için ekonomik, politik ve kültürel iletişiminin devamlılığı gerekmektedir. Türkiye açısından Avrupa’ya kıyasla somut ve oransal olarak az kârlılık hali veya GB nin yetersizlikleri nedeniyle doğan zararları hegemonya ilişki içinde AB-Türkiye arasında asimetrik faydaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. AB-Türkiye arasında hegemonya ilişkisini en fazla belirginleştiren husus AB’nin Türkiye’yi doğrudan ilgilendiren kararların veya karar mekanizmaların dışında tutmasıdır. Bunun yanı sıra STA’ların Türkiye’ye olumsuz etkisi ve GB kapsamındaki hizmetlerin ve tarım ürünlerinin sürece dâhil edilmemesi konuları, AB hegemonyasının en görünür yönlerini oluşturmaktadır. Ancak hegemonya ilişkisinde rızayı gösteren taraf hegemonun belirlediği düzende ve doğrultuda düzenin sürekliliği için devamlı çaba göstermektedir. Yani Türkiye’nin bugün GB’nin eksiklerini giderek ekonomik ve ticari ilişkilerde sorunları çözücü talep ve istekliliği, hegemon konumda olan AB’nin beklediği ve tercih ettiği bir tutumdur. Hegemonya ilişkisinde bağımlı grup,

hegemonyadan ihraç ettiği ideolojik ve ekonomik düzenin pürüzlerinin giderilmesi için sürekli talep halindedir.

GB'nin Türkiye ticareti ve ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerinin en fazla çalışıldığı konu ithalat ve ihracat rakamları olmuştur. Bu açıdan GB'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılından önce 12 milyar dolar olan ithalat, bu tarihten itibaren 23 milyar dolara yükselmişse de Türkiye'nin ihracat aynı seyri gösterememiş ve 11 milyar dolarda kalmıştır. Türkiye'nin ithalat ve ihracat rakamları arasındaki fark planlanan ve istenilen seviyelere gelemediği gibi AB ile olan dış ticarete dönemsel cari açıklar zikredilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla AB pazarının karşılaştırmalı kârlılığı kanıtlanarak artış göstermiştir. AB ile olan ticarete 2 milyar dolar olan cari açık, sonrasında 12 milyar dolara çıkmıştır. AB-Türkiye ekonomik ve ticari ilişkilerinde GB'den kaynaklanan asimetrik durumun ithalat ve ihracat rakamları bakımından izlediği seyir, Türkiye'nin yarı-çevre pozisyonunu belirginleştirmiş ve Türkiye'yi ekonomik açıdan AB'ye bağımlı kılmıştır (Ongur ve Yavçar, 2014: 287-288). Dolayısıyla aynı yıl verilerinde Türkiye ihracatının yaklaşık yarısı AB pazarına gerçekleşirken, ithalatın ise onda dördü AB ülkelerinden yapılmıştır (Akman, 2013: 222). Cox, Avrupa sermayedarlarının AB'nin kurumsal kimliği sayesinde Neoliberal düzende üçüncü ülkelerin ekonomilerinin kendi uygulama alanları haline getirildiğini vurgulamaktadır. Avrupa'daki ulus ötesi sermaye pazarının genişletmesi amacıyla AB kurumsallığının kullanıldığını ifade etmiştir (Cox, 2002). Neo-Gramsci'ci perspektifte Avrupa pazarına hâkim ve pazar içinde yer alan üretici veya sermayedar sınıfın çıkarları doğrultusunda kârlı konuma gelen devletler, pazarının genişlemesi için daha geniş coğrafyalara erişmeyi amaçlamaktadır. AB, üçüncü ülkelerdeki çıkarını liberal temelde gözeterek GB, STA ve çeşitli ortaklık anlaşmaları imzalamakta ve bu yolla Avrupa tek pazarının ticaret hacminin genişleterek dünya çapında liberal küresel ekonomik sistemin gelişmesini sağlamaya çalışmaktadır. Ortak gümrük gibi ulus üstü politikalarla uzun vadeli ve tutarlı şekilde gerçekleşen AB hegemonyası, Türkiye'nin çıkarlarını gözeterek Türkiye pazarına nüfuz etmektedir.

STA'lar, ortak gümrük tarifesine uyma zorunluluğu nedeniyle Türkiye'nin dış ticaretinde olumsuz sonuçlar doğurduğu gibi, STA'nın imzalandığı ülke ve bölgelerin de Türkiye ile başka bir anlaşma yapma isteksizliklerini ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu

anlaşmalarda Türkiye parafı bulunmasına rağmen AB'nin STA imzaladığı üçüncü ülkeler Türkiye ile benzer STA'lar imzalamaktan kaçınmaktadır (Özer, 2019: 10). Bu nedenle bu ülkeler Türk pazarına AB üzerinden erişebilirken, Türk şirketler söz konusu ülke pazarlarına gümrük vergisinden muaf bir şekilde girememektedir. AB'nin yaptığı STA'lar, AB karar organlarında yer almayan Türkiye'nin GB'den kaynaklanan haklarını ihlal eden bir durum oluşturmaktadır. (TÜSİAD, 2008) Türkiye ve AB arasındaki ticari ekonomik ilişkinin hegemonik boyutunun en görünür olduğu unsurlardan biri de STA'ların Türkiye'nin aleyhine açtığı durumdur. GB modernizasyonu kapsamında AB'nin üçüncü ülkeler ile yaptığı STA'larda Türkiye'nin anlaşma kapsamına imza ve ya onay yetkisi olmaksızın sadece gözlemci statüsü ile katılması, Türkiye'nin AB'ye dâhil olma adına geliştirdiği yöntemdir. AB'nin sahip olduğu küresel ekonomik gücü sonucunda Türkiye, STA'ların müzakere ve imza süreçleri dışında tutulması, hegemonun sahip olduğu hareket kabiliyetinden doğmaktadır. Ancak bu süreci Türkiye'nin rıza göstererek sürdürmesi, ilişki yapısının karakterini tamamlar boyuttadır. GB revizyonu meselesinde Türkiye'nin danışma veya gözlemci konumunun değiştirilerek anlaşmaların imza sürecine kısmî müdahalesinin sağlanması ile yönetici hegemonun bağımlı grubun rızasını kaybettirecek ihtimalleri ortadan kaldırması ve kısmî çözümler ile güncelleme yapması beklenmektedir.

GB kapsamında tek pazarın oluşmasının gerekli unsurları olan mal, emek, hizmet ve sermayenin serbest dolaşım prensiplerine dayalı bir ilerlemenin takip edileceği ifade edilmiştir. Ancak hâli hazırda GB kapsamına sadece malların dâhil olması, Türkiye lehine güncelliğini korumaktadır. Son dönemde AB-Türkiye arasında gündem başlıklarından biri olarak GB'nin revizyonu kapsamına hizmet sektörü, tarım ürünleri ve kamu alımları dâhil edilerek GB'nin Türkiye aleyhine olan durumuna son verilmesi amaçlanmaktadır (Özsümer, 2016: 9). Cox'un hegemonyanın davranışsal özellikleri kapsamında ifade ettiği hegemonyanın tutarlı hareket etmesinin ilişki içinde olduğu çevre ülkelerde çelişkiler yaratması (Cox, 1983) argümanı, AB ve üçüncü ülke ilişkisinde de geçerlidir. Cox'un bu tezi, AB'nin kendi merkezinde geliştirdiği politikalarda (ortak tarım, ticaret politikaları) tutarlı davrandığını, Türkiye'nin durumunda ise çelişkiler barındırdığını ortaya koymaktadır. Üçüncü ülkeler ile olan ilişkilerinde hegemonya oluşturan AB'nin Türkiye ile olan GB ilişkilerinde, kendi

politikaları gereği (Ortak Tarım Politikası gereği tarım ve Ortak Ticaret Politikası gereği Serbest Ticaret Anlaşmaları) kapsam dışı hareket etmemesi sonucunda, Türkiye açısından olumsuz durumlar yaratmıştır. AB'nin Ortak Tarım Politikası ile Türkiye'nin ham tarım ürünleri konusunda avantajlı statüye sahip olması, konu GB kapsamı dışında tutulmuştur. Çünkü Türkiye'nin tarım kesiminde kalite ve fiyat göre göreceli bir üstünlüğü bulunmaktadır. Türkiye'nin tarım ürünleri üretimindeki konumu ve GB kapsamında tarım ürünlerinin liberalleşmesi, OTP içindeki Avrupalı tarım ülkelerini avantajsız konuma sokacağı sebebiyle dışarıda tutulmuştur. Yine OTP uygulamasında AB ülkeleri tarım ürünlerinin ticaretinde kârlılık korunmaya çalışılmıştır. OTP korumacılığı ile AB hegemonyasına bağımlı ülke olan Türkiye'nin kendi kârlılığını sarsmayacak şekilde müdahale etmesi, AB hegemonyasını netleştirmektedir. Türkiye'nin OTP kapsamında AB pazarına entegrasyonunun sağlanması, Türkiye'ye pasif devrimsel ve reformist bir etki ile geçireceği kısa vadeli ve belirli aralıklarla modernizasyona ihtiyaç duyacağı zor dönemlerin yaşatılacağı anlamına gelmektedir. Reformist ve uzun vadeli kârlılığı mutlak olan AB hegemonyası, kısa vadeli çözümlerle Türkiye ile arasındaki bağımlılık ilişkisinde sürekliliği sağlamaktadır. Türkiye, çevre veya üçüncü ülke konumunda olan ülkelerin yaşadığı çelişkileri taşıyarak, hegemonik ilişki yapısını devam ettirmektedir. Türkiye'nin mevcut olumsuz ekonomik durumlar karşısında sunduğu revizyon talepleri, yine Cox'un bakış açısıyla bir karşı hegemonya oluşturma çabası olarak düşünülebilir. Ancak, hegemonyanın çevre ülke ile olan pasif devrimsel ilişkisi neticesinde istenilen durum asimilasyon, ikna ve rızanın sağlanmasıdır (Cox, 1983). Dolayısıyla Türkiye'nin ekonomik ve ticari anlamda yaşadığı olumsuzluklar için AB, konulara ikna ve rıza mekanizması ile çözüm geliştirmektedir. AB, Ortak Tarım ve Ortak Ticaret politikalarının uygulamalarında tam liberalleşme sağlarken, aynı zamanda sosyal refah modeli uygulamaya çalışmaktadır. Bu anlamda AB, Liberalizm ile sosyal refah modeli arasında bir yere denk düşmektedir. Cox'un ifade ettiği üzere AB, hiper liberalizm ile sosyal demokratik devlet anlayışında hareket eden ve 'sınırlı liberalizm' olarak adlandırılan (Cox, 2002) bir Avrupa anlayışı yaratmıştır. AB bu şekilde arada kalmış olsa da tutalı politikalar sergilemektedir. Ancak, bu durum Türkiye ile olan ilişkilerinde ise çelişkilerin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır.

GB modernizasyonu kapsamında hizmetlerin serbest dolaşımı konusu, yine AB hegemonyası alanında, üçüncü ülke olan Türkiye'ye aşamalı, dönemsel ve kısa vadeli süreçler döngüsünün uygulandığı alanlardan biridir. Ankara Anlaşması'nın öngördüğü şekilde hizmetlerin hâlen serbest dolaşımın dışında tutulması (Togan, 2011: 5), AB'nin Türkiye'ye yönelik kurumsal anlamda uygulama ortaklığı sağlayamadığı bir konudur. Revizyon sürecinde hizmetlerin liberalleşmesi konusunun AB hegemonyasının belirleyiciliği ile modernize edilmesi ve kısa vadeli promosyonların uygulanması beklenmektedir.

AB hegemonyasının ideolojik kökenlerinde yatan liberal ekonomik düzenin prensipleri gereği devlet ve özel sektör ilişkileri, GB revizyonu sürecinde önemli başlıklardan birini teşkil eden kamu alımlarında da kendini göstermektedir. AB'nin serbest piyasa kuralları çerçevesinde Türkiye, 2002 yılında Kamu Alımı Kanunu ve 2012 yılında ise kamu alımları konusunda hukuki reformlar gerçekleştirmiştir. (Togan, 2012: 17) Kamu alımları, yasalaşmasına rağmen pratikte yeterince şeffaflığı ve adaleti sağlayamaması AB açısından eleştirilen bir konudur. Kamu alımları konusu; AB'nin Türkiye'de uygulamaların netleşip, şeffaflaşması talebi ile GB'nin revizyonu kapsamında değerlendirilmektedir Aynı zamanda söz konusu mevzu, AB hegemonyasında ulus ötesi yönetici sınıfın çıkarların lehine olan ve AB ekonomi etiği normları ile bağdaşmaktadır. AB piyasa etiği ile harmanlanmış kamu alımları konusu, AB hegemonyasının pasif devrimsel etki ile Türkiye'ye yönelik reformist yaklaşımının sonucudur. AB, ÖTP ve hizmetlerin serbest dolaşımı konularında sürdürdüğü korumacı sosyal devlet anlayışının aksine, kamu alımları hususunda hiper liberal ekseninde davranmaktadır. GB modernizasyonunda kamu alımları başlığı, tam liberalleşme ekseninde AB hegemonyasını güçlendirmiştir. Bu doğrultuda AB, Avrupa şirketlerine yönelik kamu alımları konusunda uyguladığı engelleri ortadan kaldırarak Avrupalı yatırımcıların söz konusu kamu alımlarına erişebilmesini sağlamaya çalışmaktadır (Özer, 2019: 15).

GB'nin revizyonu konusunda Avrupa Komisyonu, yakın dönemlerde Dünya Bankası'ndan bir değerlendirme talep edilmiştir (Özümser, 2016: 11). Dünya Bankası'nın raporunda AB mevzuatının bir parçası olarak GB'nin Türkiye

ekonomisinin büyümesindeki önemine ve bu sayede Türkiye ekonomisinin küresel ekonomiye eklenmesinin sağlandığına vurgu yapılmıştır. Aynı şekilde AB için Türkiye'nin ticari ortaklığı ve Türk pazarının önemi vurgulanmıştır. Türkiye'nin GB'de yaşadığı ekonomik problemlerin giderilmesinin gerekliliğine ve AB'nin ticari ilişkileri içinde Türkiye'nin önemine dikkat çekilmiştir. AB hegemonyasını meşrulaştıracak olan başka bir hegemonya mekanizması; yani uluslararası bir kurumun sağladığı kolaylaştırıcı ve destekleyici eylem ile nüfuzunu kuvvetlendirmesi doğal bir sonuçtur. Hegemonyaların karşılaştıkları tıkanmaların çözüldüğü yer olan uluslararası kurumlar, hegemonun mevcut baskılarının çevre ülkelerde iyice hissedilmesi durumlarında ortaya çıkabilecek karşı hegemon arayışlarının da gelişmesini önleme görevini üstlenmektedirler. Kurumlar, çevre ülkelerin rızalarını sağlayarak dönüşümü sağlama, yapılandırma, kontrol etme, hakemlik yapma, yürütme kabiliyetleri ile sürece dâhil olurlar. Ayrıca üstlendikleri görevleri gereği gayri resmi olarak, objektif görüntüleri altında hegemonyanın çıkarlarını koruma önceliği prensibini daima taşırlar. Dolayısıyla DB'nin Türkiye ve AB arasında GB işleyişi konusuna dahil olması, uluslararası bir kurumun hakemliği ile karşı hegemonyanın oluşumunu engelleme ve bağımlı ülkenin çıkarlarını gözetme temelinde AB hegemonyasının sürekliliğine yönelik bir tutumdur.

GB kapsamında Türkiye ekonomisi ve ticaretinde özellikle 1995'ten bugüne büyük değişimler meydana gelmiş, daha liberal bir ekonomik sisteme geçilmiştir. Türkiye'nin gayrisafi yurtiçi hasılasını arttırmış, ekonomik ve ticari boyutta büyüme kaydederek serbest piyasa ekonomisine ve küresel ekonomiye daha fazla entegre olmuştur. Konunun Neo-Gramsci'ci açıklaması ise AB'nin liberal ekonomik ideolojisi ve evrensel değerleri ile çevre konumunda bulunan Türkiye'nin üzerinde hegemonyasını kurmasıdır. Türkiye'de serbest piyasa ekonomisinin yerleşmesi ve gelişmesi ile sonuçlanan süreç, pasif devrimsel etki ile hegemonik baskının kurulması ile gerçekleşmiştir. GB ilişkisinin mevcut durumu nedeniyle modernizasyonu meselesi, Türkiye'nin rızasının korunmasına yönelik AB hegemonyasının sürekliliğini destekleyen bir süreç olacaktır.

SONUÇ

Türkiye ekonomi ideolojisinin batılılaşması, serbest piyasanın benimsenerek Neoliberal sistemin içinde yer alması, ABD hegemonyasının, liberal ekonominin ve dünya ekonomi normlarının belirginleştiği dönemlerde eş zamanlı gelişmiştir. Türkiye, liberal ekonomi ile yönetilen sisteme entegre olmak amacıyla AT ile ekonomik ve politik ilişkileri başlatmıştır. 50 yılı aşkın bir süredir Türkiye, Avrupa liberal ekonomi ideolojisini ve bu doğrultuda kendine sunulan şartlılığı kabul etmiştir. ABD'nin kendi ekonomik ideolojisini Avrupa'ya ihraç etmesi ile kurulan AB, üçüncü ülkeler ile olan ekonomik ve ticari ilişkilerinde liberalizmi koşulluluk olarak sunmuştur. AB'nin aday ülkelerle kurduğu ekonomik ilişkileri, Kopenhag ekonomik kriterleri ile tam koşulluk kimliğini kazanmıştır. AB hegemonyasının oluşumu, ekonomik kriterlere siyasi ve hukuki kriterlerin eklenmesiyle kültürel alanda da var olmuştur. 1996 yılında yürürlüğe giren GB ile Türkiye'nin rızasının araçsallaşması sayesinde, taraflar arasındaki hegemonya ilişkisi gözle görülür bir boyuta taşınmıştır. Birlik, üçüncü ülkeler ile geliştirdiği hegemonya ilişkisi ile ekonomik ve kültürel temelde tahakküm oluşturmakta ve böylece dünya siyasetinde küresel bir güç olarak kendini var etmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye-AB arasındaki GB ilişkisinin hegemonya kavramı ile açıklanması üç bölümde gerçekleştirilmiştir. Birinci bölümde, hegemonya kuramının anlaşılabilirliğini sağlamak amacıyla Gramsci'ci ve Neo-Gramsci'ci hegemonya yaklaşımları ile Eleştirel Kuramın detaylı incelenmesine yer verilmiştir. Uluslararası İlişkiler disiplindeki az sayıda çalışmada kullanılan Neo-Gramsci'ci kuram ve bu kuramın kavramları, söz konusu bölümde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. AB'nin Neo-Gramsci'ci perspektifte dünya düzeninde hegemonya oluşturması, üçüncü ülkeler ile arasında gelişen hegemonik ilişki yapısı ve Gramsci'ci hegemonyanın AB'ye uyarlanması ikinci bölümde yer almıştır. Son olarak AB ve Türkiye ekonomik ilişkisi temelinde GB'nin Türkiye açısından ilişkilerin yapısındaki hegemonik boyutu, Türkiye ekonomisi, GB modernizasyonu meselesinin hegemonya kuramı açısından açıklanması çalışmanın son bölümünde ele alınmıştır.

Türkiye-AB arasındaki hegemonik ilişkide rızanın araçsallaştırılmasının net bir örneği olan GB bu çalışmada bir bütün olarak ele alınmıştır. Ancak, GB'nin işleyişine

yönelik ekonomik veriler konunun kapsamından uzaklaşılmasına yol açacağından rakamsal ekonomist perspektiften özellikle kaçınılmıştır. Dolayısıyla ekonomi-politik çerçevede GB'nin hegemonik yapısını görünür kılan eksikliklere modernizasyon süreci ele alınırken değinilmiştir. Söz konusu eksiklikler taraflar arasındaki hegemonik ilişkinin örneklem boyutunu teşkil etmiştir. GB'nin işleyişindeki eksiklikler ve modernizasyon süreci, Neoliberal ekonomik ideolojiye sahip AB hegemonyasının yöntemi ve ispatı olarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışma, salt ekonomik ve ticari ithalat ve ihracat rakamları veya ekonomik veriler üzerinde kurulu istatistiksel bilginin analizini içererek iktisatçı perspektifle ele alınca konu hegemonya ilişkisi bağlamında anlaşılacakları için ekonomi - politik temelde GB'nin materyal zemini bütüncül ele alınmıştır. Modernizasyon başlıkları altında çalışmada; mal ticaretinde gümrük tarifesi dışı teknik ve diğer engeller, hizmetlerin serbest dolaşımı dışsallığı, STA'ların Türkiye için avantajsız konumu, işlenmemiş tarım ürünlerinin dahil olmayışı ve kamu alımları konuları, AB ve Türkiye arasındaki hegemonya ilişkisinin görünürlüğü açısından ele alınmış, ve yine bütüncül olarak açıklanmıştır.

Neo-Gramsci'ci açıdan AB'nin küresel sistemdeki hegemonik konumu, Cox'un hegemonya oluşumu için ifade ettiği şekliye, hegemonun sahip olduğu maddi yeterliliği, kültürel-ideolojik etkisi, devlet yapısında meydana getirdiği değişimi ve oluşan sosyal kuvvetleri ile tarihsel bir yapıyı oluşturmasıdır. Tarihsel bir blok olarak AB sahip olduğu ekonomik, mali, finansal güç ve ticari kapasite ile hegemonya koşulluluğunda maddi yeterliliğini var etmektedir. AB, üçüncü ülkelere sağladığı krediler ile söz konusu ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçmesini, küresel uluslararası ekonomik sistemi içselleştirmelerini ve AB değerlerini uygulamasını sağlamaya çalışmaktadır. AB hegemonyasının içinde söz konusu mali yardımlar, krediler ve ticari kolaylıklar AB baskı unsurunu oluşturmakta ve tüm bu ilişki ağı içerisinde üçüncü ülkelerin rızaları araçsallaştırılmaktadır. AB'nin ekonomik ve ticari anlaşmalar ile üçüncü ülkelere sağladığı mali yardım ve hibeler, özünde bir baskı unsuru olmaktadır. Söz konusu üçüncü ülkelerin tüm bu mali yeterlilikleri cazip olarak görmesi, rızanın sağlanmasına yol açmaktadır.

AB hegemonyasının en önemli kaynağı olan kültürel tahakkümden kasıt, salt devletlerin ekonomik sistemlerinde değil, aynı zamanda ideolojik alana da etki ederek üçüncü ülkelerdeki politik, toplumsal ve kültürel değerlerde değişim yaratan ve empoze edilen evrensel değerlerdir. Bu açıdan AB, ekonomik ilişki içinde olduğu ülkeleri küresel ekonomi etiği ve evrensel demokratik standartlara çekmektedir. AB bu süreci gerçekleştirirken yukarıda bahsedilen araçlarla üçüncü ülkelerin rızasını almakta ve hatta söz konusu değerlerin üçüncü ülkelere içselleştirilmesini sağlamaktadır.

AB hegemonyasındaki en önemli sosyal kuvveti teşkil eden unsur, sahip olduğu güçlü sivil alan ile sosyal devlet mantığıyla hareket ederek Avrupa sivil toplumunun politik, hukuki ve üretim ilişkileri süreçlerine yönelik uyguladığı gücüdür. Stephen Gill, hegemonyanın tarihsel bir blok olarak yarattığı tahakkümün, politik ve sivil toplum arasındaki organik bağın güçlü olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu argümanına ek olarak Gill, Gramsci'ye ait bir kavram olan politik etik (*ethico-political*) olgusunun ikna edici fikirler ile hegemonun tahakkümünde baskı unsuru oluşturduğunu vurgulamaktadır (Gill, 1993). Dolayısıyla ekonomik ve ticari açıdan gücünün kaynağını Avrupa sivil toplumundan, hâkim Neoliberal ideolojinin özünü ise yüzyılı aşkın süre boyunca içselleştirmiş bir toplumdaki alan AB hegemonyası, politik etiğinde normlarını yine sivil alandan sağladığı yaşamsal pratikten almaktadır.

Birlik, ontolojik olarak Avrupa değerlerinin tarihselliğini devam ettirerek kendi etik kimliğini oluşturmuş ve böylece Avrupa sivil toplumunun hegemonik pratiklere etkisinin ne derece önemli olduğunu göstermiştir. Bir başka ifade ile AB hegemonyasında bahsi geçen evrensel değerler, kaynağını kadim Avrupa değerlerinden, etiğinden ve sivil toplumundan almaktadır. Kapitalist üretim tarzının doğduğu, geliştiği ve yayıldığı Avrupa sivil toplumunda, günümüzde Neoliberal sistemin tahakkümünün fikirsel, kültürel ve ideolojik olarak içselleştirilmesi ve bu içselleştirmenin üçüncü ülkeler ile olan ekonomik ilişkilerde Birliğin kurumsal kimliği ile bir şartlılık unsuru oluşturması rastlantı olarak görülmemelidir. Bu doğrultuda AB'nin üçüncü ülkelerin sivil alanlarına yönelik eğiliminde politik etiği öne çıkaran normatif tutumu, neoliberal ve Avrupa değerleri olarak tepeden inme reformist şekilde benimsetilmeye

çalışılmaktadır. Dolayısıyla mevcut tutumun belirginleşmesi; ekonomik, ticari ve kültürel alanlarda da reformist tutumla pasif devrimsel etki yaratmaktadır. AB'nin üçüncü ülkelere ekonomik ve ticari rota belirlemesi, evrensel normlara uyumun ve sivil alanın gelişmesi için yapısal maddi destekler ile toplumsal gelişim adına prensipler oluşturup dönüşüm sağlamaya çalışması, AB'nin tepeden inme reformlarının pasif devrimsel etkiyi yarattığını göstermektedir.

Cox'a göre Avrupa'da sivil alanın güçlü olması sebebiyle AB sosyal devlet gibi hareket etmekte ve bu durum iç sosyal kuvveti ortaya çıkarmaktadır. AB, sahip olduğu ekonomi ideolojisini ABD'den ihraç ederek Neoliberal anlayışın hem Avrupa içinde hem de tüm dünyada yayılmasını sağlamakta ve bu durum neticesinde dış sosyal kuvvet etkisi oluşmaktadır. Oluşan bu iki kuvvet ile birlikte AB, sınırlandırılmış liberal anlayışta tarihsel bir yapı kurmaktadır (Cox, 2001). Neo-Gramsci'ci ekol hegemonya projesi ve tarihsel bir blok olarak gördüğü AB'nin söz konusu tarihsel yapıyı ucu açık olarak ileriye doğru taşıdığı konusunda hemfikirdir. AB entegrasyon sürecini açık uçlu bir süreç olarak gören söz konusu ekol, politik ya da ekonomik alanda büyük değişimlerin yaşanabileceğini tarihselci bir perspektifle ele alarak, süreç içerisinde dönüşüm ve değişimlerin kaçınılmaz şekilde gerçekleşeceğini ileri sürmektedir (Morton ve Bieler, 2002). Tarihselci bir anlayışla hareket eden ekol bu sayede AB entegrasyon sürecinde yaşanmış/yaşanmakta olan Euro krizi ve Brexit süreçleri de dahil olmak üzere dünya düzeninde ve hegemonya ilişkisinde meydana gelen tüm yapısal değişimleri doğal karşılamaktadır. Diğer geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin aksine dünya düzenindeki yapısal gelişmeleri başlangıç, sonuç, zafer veya yenilgi gibi rekabetçi mantıkla okumayan ekol, söz konusu tüm düzenlerin yapısal değişim süreçlerine dahil olduğunu ileri sürmektedir.

AB ve üçüncü ülke ilişkisinde hakim olan pasif devrimsel reformist tutum, AB ve üçüncü ülkeler arasındaki iletişim düzleminin denk veya yatay gelişimden uzak, hiyerarşik düzeyde dikey gelişmesine neden olmuştur. Dikey iletişimde var olan tepeden inme söylem ve tutum, üçüncü ülkelerin kültürel, politik ve ekonomik alanlarına etki edip, empoze değerler olarak hegemonya tarafından belirlenmektedir. Bu durum ise pasif devrimsel dönüşüm olarak yaşanmakta olup, Cox tarafından toplumun

ve ülkenin diyalektik çelişkili bir sürece bırakılması olarak yorumlanır (Cox, 1983). Cox hegemonyanın kendi içinde daima tutarlı olduğunu ileri sürerken, aktörlerin kendi çıkarları gereği iç ve dış politikalarında belirledikleri tutum ve sahip oldukları ekonomik üstünlüğün uzun vadede devam etmesini kastetmektedir. Cox, bağımlı grup olan ülkelerin ise söz konusu reformist tutum sonucunda çelişkili bir sürece terk edildiğini iddia etmektedir (Cox, 1983: 81). AB-Türkiye arasındaki ekonomik ilişki sürecinde de AB'nin Türk ekonomisinin gelişimindeki belirleyici ve reformist tutumunun karşısında Türkiye'nin söz konusu ekonomik ilişkiler içerisinde çelişkiler yaşadığı görülmektedir.

AB ortak pazarın, ortak ticaretin ve gümrük politikalarının gelişimi adına tüm üçüncü ülkelere yönelik yeknesak ve istikrarlı bir şekilde uzun vadeli planlar yapmaktadır. Bu anlamda AB politikaları tutarlıdır. AB, tutarlı politikaları gereği yaptığı serbest ticaret anlaşmalarında uzun vadede istikrarlı kârlılığı elde edebilmektedir. Bu durumun aksine Türkiye ise AB ile birlikte dış dünyaya yönelik ortak gümrük tarifeleri uygulaması nedeniyle avantajsız konuma gekmekte, böylece kısa vadeli kârlılığındaki çelişkili diyalektik gözle görülür bir hâl almaktadır. Bu durum, AB'nin ortak tarım politikası gereği net ve belirli tutumu sonucunda, Türkiye'yi bu alanın dışında bırakması ve tüm bu süreçlere rıza gösteren Türkiye'nin Avrupa'ya tarım ürünleri ticaretinde çelişkilerin var olması ile hegemonyasını örneklemektedir.

Cox hegemonun ekonomik etiğinde ve uygulamalarında uzun vadede kendi içindeki tutarlı ve oturmuş çizginin aksine bağımlı grupta yarattığı kısa vade karlılık sürecinin dalgalı olması ve bu durumun sürekli yaşanağını ifade etmektedir. Ancak hegemon, rızanın kendi için ne derece önemli olduğunu ve bu rızaya ihtiyacı olduğunu bildiğinden, rıza unsurunun yok olmasına müsaade etmemektedir (Cox, 1993). Bu açıdan AB-Türkiye arasındaki GB'nin modernizasyonu sürecinde bir tarafta uzun vadeli ve tutarlı AB politikaları, diğer tarafta kısa vadeli kârlılıklara endeksli çelişkiler yaşayan Türkiye olsa da AB için Türkiye'nin rızasının gerekliliği ve iletişim sürecinin devamlılığı muhakkak sürmelidir. Dolayısıyla GB'nin modernizasyonu meselesi, AB'nin belirleyici olduğu kısa vadelere, çözümlerin yaratıldığı periyodik iyeleştirmeleri kapsamaktadır. Rızanın sürekliliğine muhtaç olan hegemonya ile bağlı grup arasındaki ilişkide, Türkiye'nin AB'den tamamen uzaklaşarak karşı hegemonya yaratabileceği

ihtimaline karşılık AB, ne uzun vadede ortaya çıkabilecek Türkiye'nin bağımsız hareket kabiliyetini tercih edecektir ne de Türkiye'nin Birlikten uzaklaşmasına izin verecektir.

Liberal ekonominin ruhundaki tüketici ve üretici arasında gelişen süreklilik mantığı, hegemon ve bağımlı grup ilişkisine benzer olarak GB modernizasyonu ilişki yapısının anlaşılmasında örnek teşkil etmektedir. Uzun vadeli ve istikrarlı tutum temelinde AB, Türkiye ile olan ekonomik ilişkiler vadesini doldurduğunda mevcut yapıları revize ederek bir sonraki aşamaya geçmektedir. Bu tarz dönemsel uygulamalar ile sorunların çözüme kavuşması sayesinde Türkiye'nin rızası süreklilik kazanmaktadır. AB tarafınca belirlenecek muhtemel revizyon konuları ve revizyonların kapsayacağı periyotlar, hegemonyanın (üreticinin) öngördüğü ölçüde, bağımlı grubun rızasına duyulan ihtiyaç sebebiyle Türkiye'nin (tüketicinin) kabulüne sunulacaktır. Ayrıca hegemon ve bağımlı grup ilişki yapısındaki döngüsel etki, pasif devrimsel, reformist ilişkinin tepeden inme üslubuna paralel dikey iletişimsel bir süreç doğurmasıyla anlaşılabilir. Hegemonun bağımlı gruba yönelik geliştirdiği söylemsel hiyerarşik durum, iletişim sürecinin yatay veya eş doğrultuda gerçekleşmesini sağlamaktan ziyade, Türkiye-AB arasındaki ekonomik ilişkilerin dikey hiyerarşik iletişimsel sürece tabi olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin AB'nin karar mekanizmaları dışında kalarak adaptasyonunu kısıtlayan GB'nin asimetrik ilişki yapısı (Özer, 2019: 9) gibi iletişim sürecindeki asimetri, Türkiye'nin çıkarları bakımında da bir asimetrik fayda ilişkisini doğurmaktadır. Türkiye, AB hegemonyasını en derin hisseden yegâne ülke konumunda olup, pasif devrimsel etki nedeni ile AB'nin asimetrik, dikey iletişimini materyal ve teknik temelde yaşamaktadır. Türkiye, GB'nin işlemez halini ve eksikliklerini giderebilmek adına değişiklik ve iyileştirmelere gereksinim duymaktadır. Tüm bu modernizasyon sürecinin AB belirleyiciliği çerçevesinde gerçekleşiyor olması ise asimetrik dikey ilişkinin doğasından kaynaklanmaktadır.

Asimetrik veya dikey olarak nitelendirilebilecek ilişki yapısında her ne kadar uzun vadede kazançlı olan hegemonun kendisi olsa da bağımlı grubunda kısa vadede kazançlı olacağı görülmektedir. Ancak bağımlı grubun söz konusu kazancı eksik olacaktır. Bu açıdan Wallerstein'in merkez-çevre kuramı çerçevesinde, hegemonya

analizine de paralel olarak yarı-çevre konumdaki Türkiye'nin merkezde yer almadığı sürece merkezin belirleyiciliğine muhtaç kalacağı açıktır. Türkiye'nin AB karar alma mekanizmasına dâhil olmama durumu devam ettikçe çevrede yer alacak olan Türkiye, ekonomik temelli tüm anlaşmaların modernizasyonuna daima ihtiyaç duyacaktır. Türkiye merkeze yaklaşmadıkça, AB'nin ekonomik anlaşmaları ile araçsallaşan rızası korunacak ve böylece arada var olan hegemonya ilişkisi devam edecektir. Dolayısıyla taraflar arasında var olan materyal ilişki türü, her ne kadar periyodik modernizasyonlara ihtiyaç duysa da aradaki hegemonik ilişki varlığını her zaman sürdürmektedir. Bir başka ifade ile taraflar arasındaki hegemonik ilişki, mevcut eksikliklerin giderilmesi şeklinde periyodik modernizasyon süreçleri ile sadece kendini yeniden üretmektedir.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W. ve Max Horkheimer. (2011) , “*Aydınlanma Diyalektiği Sosyolojik Açılımlar Sunumlar ve Tartışmalar*” (çev.) M. Sezai Durgun ve Adnan Gümüş, Bilgesu, Ankara.
- Agnew, John. (2005) “*Hegemony: The New Shape of Global Power*”, Temple Univ. Press.
- Akçay, Belgin ve Sinem Akgül Açıkmeşe. (2013) “*Yarım Asrın Ardından Türkiye – AB İlişkileri*”, Turhan Kitabevi Yayınları.
- Akçay, Belgin. (2008) “*AB ’nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye*” Maliye Dergisi, Sayı 155, Temmuz-Aralık.
- Alkan, Ufuk. (2017) “*The Modernization of Turkey’s Custom Union with the European Union: Reasons and Possible Outcomes*” EU Diplomacy Paper, College of Europa, Sep.
- Akman, M. Sait. (2013) *Türkiye- AB GB İlişkisi ve Ortak Dış Ticaret Politikası*” içinde, *Yarım Asrın Ardından Türkiye ve AB İlişkileri*, (der.) Belgin Akçay, Sinem A. Açıkmeşe, Turhan, Ankara.
- Anderson, Perry. (1976) “*The Antinomies of Antonio Gramsci*”, New Left Review, No 100.
- Anderson, Perry. (1989) “*Consideration on Western Marxism*” ,London, Verso.
- Anderson, Perry. (2007) “*Gramsci, Hegemony East-West Strategy*” çev. Tarık Günersel, Salyangoz yayınları.
- Arrighi, Giovanni. (1993) “*The Three Hegemonies of Historical Capitalism*” , Stephen Gill(der.), Gramsci, Historical Materialism and International Relations, Cambridge University Press, Cambridge.
- Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği (2001) “*Değişim ve Gelişim sürecinde AB ve Türkiye*” 2001.
- Armaoğlu, Fahir. (1991) “*20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*”, cilt I, , Ankara.
- Ashley, R.K. (1982) ‘*Political Realism and Human Interests*’, International Studies Quarterly, 25 (2)
- Ashley, R.K. (1987) ‘*The Geopolitics of Geopolitical Space: Towards a Critical Social Theory of International Politics*’, Alternatives, Sayı:12 1987.

- Augelli Enrico ve Craig N. Murphy. (1993) *Gramsci and International Relations: A General Perspective and Example from Recent US Policy Toward the Third World*, Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Aytaç, Gizem Bilgin. (2015) “*Marxizm ve Eleştirel Kuram*”, (içinde) *Uluslararası İlişkilerde Kuramden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar*, (der.) Sibel Turan, Nergiz Özkural Köroğlu, Dora Yayıncılık.
- Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. (1999) *AB Genel müdürlüğü, “AB ve Türkiye”* Nadir kitapçılık, Ankara.
- Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM). (2002) “*AB ve Türkiye*”, Doğuşum Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara.
- Bieler, Andreas ve Adam David Morton. (2001) “*Social Force in The Making of The New Europe –The Restructuring of European Social Relations in The Global Political Economy*”, (der), Palgrave.
- Bieler, Andreas ve Adam David Morton (2004) “*A Critical Theory Routeto Hegemony, World Order and Historical Change: Neo-Gramsci’ci Perspectives in International Relations*”, Capital and Class, Sayı: 82.
- Bilici, Nurettin. (1997) “*Avrupa Toplulukları Bütçesi, Diğer Mali Araçları ve Türkiye*”, Asomedyayayıncılık. Haziran.
- Black, Jeremy. (2009) “*Europe Since The Seventies*”, Reaktion Book Press.
- Boratav Korkut. (1989) “*Türkiye İktisat tarihi 1908-1985*”, İstanbul.
- Bostanoğlu, Burcu ve M. Akif Okur (2009) “*Uluslararası ilişkilerde Eleştirel Kuram, Hegemonya-Medeniyetler ve Robert W. Cox*”, İmge Kitapevi.
- Bronner, Stephen Eric. (2004) “*Reclaiming The Enlightenment: Towards a Politics of Radical Engagement*”, New York, Columbia University press.
- Bronner, Stephen Eric. (2011) *Critical Theory: A Short Introduction*, New York, Oxford University Press.
- Bozkurt, Veysel. (1997) “*AB ve Türkiye, Siyasal Kurumlar, Çıkar Grupları, Kamuoyu, Ortaklık Belgeleri*”, Alfa yayıncılık.
- Carchedi, Guglielmo. (2001) “*For Another Europe A class Analysis of European Economic Integration*, Verso, NY.
- Can, Hacı ve Çınar Özen. (2005) “*Türkiye Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku, Ortaklığın kuruluşu, geçirdiği aşamalar, kurumsal yapısı, düzenleme alanları, hukuksal temelleri*”, Gazi Kitapevi.

- Cox, Robert W. (1980) “*The Crisis of World Order and The Problem of International Organizations in the 1980s*”, *International Journal*. cilt: 35, Sayı:2.
- Cox, Robert W. (1981) “*Social Force, States and World Orders: Beyond International Relations Theory*”, *Journal of International Studies*, vol10, no.2.
- Cox, Robert W. (1983) “*Gramsci Hegemony International relations in Essey Method*”, *Milennium journal, international studies*, Cilt:12 Sayı: 2.
- Cox, Robert W. (1987) “*Production, Power and World Order: Social Forces in Making History*”, Columbia University Press, New York.
- Cox, Robert W. (1989) “*Middle power manship, Japan andFuture World Order*”, *International Journal*, Cilt 44,Sayı 4.
- Cox, Robert W. (1993) “*Structural Issue of Global Goverance: Implacations of Europe, Gramsci Historical Metarialism and International Relations*, (der) Stephen Gill Cambridge Univ. Press.
- Cox, Robert W. (1999) “*Civil Society at the Turn of the Millenium: Prospects for an Alternative World Order*”, *Review of International Studies*, Cilt 25, sayı 1.
- Cox, Robert W. ve Michael G. Schechter (2002) “*The PoliticalEconomy of a Plural World: Critical Reflections on Power, Morals and Civilization*”, Londra, Routledge.
- Cox Robert W. (2004) “*Beyond Empaire and Terror: Critical Refletions on the Political Economy of World Order*”, *New Political Economy*, Vol.9 No.3
- Cox, Robert W. (2007) “*The International in Evolution*”, *Millennium journal of International Studies*, Cilt 35, No 3.
- Cox Robert W. ve Timothy J. Sinclair. (2016) “*Çok taraflılık ve Dünya Düzeni*” *Dünya Düzenine Yaklaşımlar* (çev.) Emrah Çınar, Semih Çelik, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Çakır, Armağan Emre. (2016) “*Türkiye – AB ilişkilerinin Son 50 Yılı Bir Sisifos Hikayesi*, (der.) Armağan Emre Çakır, (çev.) Ekin Ekici.
- Çam, Esat. (1989) “*Avrupa Topluluğu ve Türkiye*”, (der) Esat Çam, *Türk Dış Politikasında Sorunlar*, Der yayınları, İstanbul.
- Demir, Erhan. (2012) “*Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi*”, “*AB ; Tarihçe, Kuramler, Kurumlar ve Politikalar*” (der.) Belgin Akçay, İlke Göçmen, seçkin yayımları.
- Devetak, Richard. ”*Critical Theory*”, Schott Burchill(der.) *Theories of International Relations*, New York, Palgrave Macmillan, 2005.

- Dinçer, B (2013) “*AB’nin Üçüncü Ülkeler ile İlişkileri EU-The Third World Relations*”https://www.academia.edu/23476885/AVRUPA_B%C4%B0RL%C4%B0C4%9E%C4%B0N%C4%B0N_%C3%9C%C3%87%C3%9CNC%C3%9C_%C3%9CLKELERLE_%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0LER_%C4%B0_EU-The_Third_World_Relations
- Dural, Baran. (2012) “*Antonio Gramsci ve Hegemonya*”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:11 Sayı:39.
- Dura, Cihan. (1997) “*AB nin Üçüncü Ülkelerle Ekonomik İlişkileri*”, Hazine Dergisi, Sayı 8, Ekim.
- Efe, Haydar. (2017) “*AB Türkiye’ye Yönelik Mali Yardımlarının Türkiye Açısından Önemi*” Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, ICOMEP 2017 Özel Sayı.
- Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, “*Türkiye’nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile olan Ortaklık ilişkileri ve Türk dış Ticareti içinde Topluluğun Yeri*”
- EUR-Lex, “*Treaty Establishing the European Economic Community, EEC Treaty - original text (non-consolidated version)*”, 2010. <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=uriserv%3Axy0023>.
- Evlimoğlu, Umut. ve Yasemin Bozdağlıoğlu. (2014) “*Küresel Kriz Sonrası Uluslararası Para Birimi olarak Euro ve Geleceği*”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, sayı:23.
- Ferreira Pereira- Laura (2012) “*The European Union as a Model Power Spreading Peace, Democracy, and Human Rights in the Wider World*”, *The Foreign Policy of the European Union Assessing Europe’s Role in the World*, 2. Edition, (der.)Federiga Bindi ve Irina Angelescu, Brookings Institution Press.
- Gill, Stephen. (1990) “*American Hegemony and Trilateral Comission*”, Cambridge University Press Cambridge.
- Gill Stephen. (1993) “*Gramsci Historical Meterializm and International Relations*”, (der) Stephen Gill, Cambridge Univ. Press.
- Gill, Stephen. ve David Law. (1993) “*Global Hegemony and The Structural Power of Capital*” (der) Stephen Gill , *Gramsci Histoical Marerialism and International Relations*, Cambridge Unversity Press, Cambridge.
- Gill, Stephen. (1993) “*Gramsci and Global Politics: Towards a Post-Hegemonic Research Agenda*”, Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Gill, Stephen. (1993) “*Epistemology, Ontology and the ‘Italian School’*”, StephenGill (der.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press.

- Gill, Stephen. (2000) "Dimensions of a Critical Theory of European Integration", *Theoretical Foundations of Neo-Gramsci'ci Analysis of European Integration*, (der). Hans-Jürgen Bieling ve Jochen Steinhilber, Marburg, Forschungsgruppe Europäische Gemeinschaften press.
- Gill, Stephen. (2003) " A Neo-Gramsci'ci Approach to European Integration", *A Ruined Fortress?, Neoliberal Hegemony and Transformation in Europe*, (der) Alan W. Cafruny ve Magnus Ryner, Rowman Littlefield Publishers.
- Gill, Stephen. (2001) " Constitutionalising Capital: EMU and Disciplinary Neoliberalism" *Social Force in The Making of The New Europe –The Restructuring of European Social Relations in The Global Political Economy*, (der), Andreas Bieler ve Adam David Morton, Palgrave.
- Gill, Stephen. (1995) "Globalisation, Market Civilisation, and Disciplinary Neoliberalism", *Millenium: Journal of International Studies*, Cilt 24, Sayı. 3.
- Gill, Stephen. (2008) "The Emerging World Order and European Chance The Political Economy of European Union", *Socialist Register*, cilt.28, 1992
- Gilpin, Robert. (2011) "Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası", Kpito Yayınevi.
- Gilpin, Robert. (1981) "War and Change in World Politics", Cambridge, Cambridge University Press.
- Gillingham, John. (2003) "European Integration 1950-2003, Superstate or New Market Economy?", Cambridge University Press.
- Gramsci Antonio (1997) "Hapishane Defterleri: Felsefe ve Politika Sorunları", (çev.) Adnan Cemgil, İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık.
- Gramsci, Antonio. (1998) "Komünist Partiye Doğru", Çev. Ve der. Cewl E. Kanat, Belge Uluslararası Yayıncılık, Düşüce Dizisi.
- Gramsci, Antonio. (1986) *Hapishane Defterleri: Tarih, Politika, Felsefe üzerine kilit Sorunlar, Serpme Metinler*, Çev. Kenan Somer, Onur Yayınları, İstanbul.
- Gramsci, Antonio. (2010) *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar, 1916-1935*, D. Forgacs (der ve Çev. İ. Yıldız), Ankara: Dipnot.
- Gramsci, Antonio. (1978) "Selections From the Prison Notebooks of Antonio Gramsci", Quentin Hoare (der.), çev. G. Nowell Smith, New York, International Publishers.
- Gökten, Yeliz Sarıöz. (2013) "Hegemonya İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Geleceği, Neo-Gramsci'ci Bir Bakış", Notebene Yayınları, Ankara.
- Günüğur, Haluk. (2001) "AB , Ankara, Avrupa" Ekonomik Danışma Merkezi Bilim Serisi-3, 2007, Belgeleri, Vipaş yayıncılık, Bursa.

- Günoğur, Haluk. (1995) “6 Mart Kararı ve GB ” Süreç Yayıncılık, sayı.17-18.
- Günyol, Vedat. "Gramsci (1891-1937)
<http://www.elestirelpsikoloji.org/eleps/eleps/gunylgramsci.html>
- Habermas, Jürgen. (2010) “*İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*”, (Çev.) Mustafa Tüzel, İstanbul, YKY.
- Hatıpler, Mustafa. (2011) “*Türkiye AB GB Anlaşması ve Anlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri*” Trakya Üni. Sosyal Bilimler Dergisi Haziran 2011 Cilt 13 Sayı 1.
- Heywood, Andrew. (2011) “*Global Politics*”, New York: Palgrave Macmillan.
- Hoare, Quentin. (1978) “*Gramsci, Antonio, Selections From the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*”, der ve çev. G. Nowell Smith, New York, International Publishers.
- Hobden Stephen. ve Richard Wyn Jones “Marxist theories of International Relations ” John Baylis and Steve Smith (der.) *The Globalization of World Politics, An Introduction to International Relations* New York, Oxford University Press.
- Hobden, Stephen ve R. Wyn Jones (2009) “*Marxist Theories*” Kees Van der Pijl, A survey on Global political Economy centre for Global political economy, University of Sussex.
- Hobikoğlu, Elif Haykır. (2007) “*Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi GB Yansımaları*” Sosyal Bilimler Dergisi (1).
- Hobson , John M. “*The State and International Relations*”, Cambridge University Press.
- Hoffman, Mark. (1988) “*Conversations on Critical International Relations Theory*”, Millennium: Journal of International Studies, 17 (1).
- Hoffman, Mark. (1991) “*Restructuring, Reconstruction, Reinscription, Rearticulation: Four Voices in Critical International Theory*”, Millennium: Journal of International Studies, 20.
- Hoffman, Mark. (2008) “Critical Theory and The Inter-Paradigm Debate”, (der) Steven C. Roach, *Critical Theory and International relations: A reader*, New York, Routledge.
- Horkheimer, Max. (2010) “*Akıl Tutulması*”, (çev. Orhan Koçak), İstanbul, Metris Yayınları.
- İKV (İktisadi Kalkınma Vakfı), “*GB 'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri*”, 2002
<http://www.bteu.de/www.bteu.de/download/G%FCmr%FCk%20Birliginin%20Turkiye%20Ekonomisine%20Etkileri> (Erişim: 03.07.2017)

<http://www.gmfus.org/publications/why-eu-turkey-customs-union-upgrade-good-turkey-ve-TÜİK> (Erişim:12 05 2018)

Karabacak, Hakan. (2004) “*AB nin Mali Yardım Prosedürleri ve Teknikleri ve Türkiye ile Mali İşbirliği*”, AB Uzmanlık Tezi, Maliye Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Dairesi Bakanlığı, Ankara.

Karluk, S. Rıdvan. (2014) “*AB Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları*”, 11. Baskı, Beta Yayınları.

Karluk, S. Rıdvan. (2013) “*AB Türkiye İlişkileri Bir Çıkılmaz Sokak*”, Beta Yayıncılık.

Keohane, Robert. (1984) “*After Hegemony: Cooperation and discord in the World Political Economy*”, New Jersey, Princeton University Press.

Kavaliunaite, Sigita. (2011) “*Comparative Analysis of Concepts “Soft Security” and “Soft Power” in EU Legislation*”, Viesoj, Politikair Administravimas, Cilt. 10(2),2011.

Kaymak, Muammer. (2016) “*Hegemonya Tartışmaları ışığında İngiliz ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Kural koyucu Hegemonyaya*” Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 34, Sayı 1.

Morton, Adam David. (2011) “*Gramsci’yi Çözümlemek*”, (çev.) Barış Baysal, Kalkedon.

Moussis, Nicholas. “*AB Politikaları Rehberi*”, (Çev.) Ahmet Fethi, Mega Press, İstanbul

Morgil, Orhan. (2006) “*Kopenhag ekonomik kriterleri ve Türkiye’nin uyum süreci*” Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi Cilt 5, No2.

Murphy, Craig N. (1998) “*Understanding IR: Understanding Gramsci*”, Review of International Studies, Cilt 24.

Nye Joseph S. (1990) “*Soft Power*”. Foreign Policy, Sayı. 80, Twentieth Anniversary (Autumn, 1990) Washingtonpost, Newsweek Interactive, LLC.

Nye, Joseph S. (2002) “*Hard And Soft Power In A Global Information Age*”, Mark Leonard (der.), Re-Ordering The World, London Foreign Policy Centre.

Okur, Mehmet Akif ve Hakan Övünç Ongur, “*Uluslararası İlişkilerde eleştirel Kuram*”, içinde *Uluslararası ilişkiler Kuramleri*, (der) Ramazan Gözen, İletişim Yayınları.

Okur, Mehmet Akif. (2015) “*Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine*”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 12, Sayı 46.

- Olçay, Ceren Aslan. (2006) “*Euro’nun Uluslararası Rolü Amerikan Doları ile bir Karşılaştırma*”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 5, No2.
- Ongur, Hakan Övünç ve Başak Yavçar. (2014) “*Uluslararası İlişkilerde Marxist Yaklaşımlar*” içinde Uluslararası İlişkiler Kuramları, (Der). Ramazan Gözen, İletişim Yayınları.
- Osborne, Peter. (2013) “*Eleştirel Bakış: Entelektüellerle söyleşiler*”, (Çev). Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özer, Yonca. (2019) “*External Differentiated Integration between Turkey and European Union: the Custom Union and its Revision*” Turkish Studies, <https://doi.org/10.1080/1468349.2019.1631703>
- Özsümer, Sıla (2016) “*Türkiye – AB GB Anlaşması ve Yeni Düzenlemeler*” İzmir Ticaret Odası Mart.
- Urwin, Derek W. “*The Community of Europe: A History of European Integration since 1945*”, Longman Inc. New York.
- Pijl, Kees Van Der. (1993) “*Soviet Socialism and Passive Revolution*” Stephen Gill (der), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, New York: Cambridge University Press.
- Pijl, Kees Van Der. (2012) “*The Making of an Atlantic Ruling Class*”, Verso Books.
- Ransome Paul. (1992) “*Antonio Gramsci Yeni Bir Giriş*” çev. Ali İhsan Başgöl, Dipnot Yayıncılık.
- Reçber, Kamuran. (2009) “*Türkiye AB ilişkileri*”, Alfa Aktüel yayınları.
- Robinson, William I. (1996) “*Promoting Polyarchy: Globalization, US intervention and Hegemony*”, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sampson, Antony. (1969) “*Avrupa Nereye Gidiyor?*”, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul.
- Sassoon ,Anne Showstack. (2012) “*Hegemonya, Mevzi Savaşı ve Politik Müdahale, Gramsci’ye farklı yaklaşımlar*(der.) Anne Showstack Sasson, (çev.) M. Kemal Coşkun, Burcu Şentürk, Ozan Kamiloğlu Dipnot Yayınları.
- Sassoon, Anne Showstack. (2012) “*Pasif Devrim ve Reform Politikası*”, *Gramsci’ye Farklı Yaklaşımlar* (der.) Anne Showstack Sassoon, dipnot yay. Çev. Mustafa K. Coşkun, Burcu Şentürk.
- Sassoon, Anne Showstack. (1987) “*Gramsci’s Politics*”, Minneapolis, University of Minnesota Press.

- Strange, Susan (1987) "*The Persistent Myth of Lost Hegemony*", International Organization, Cilt 41, No 4, Sonbahar.
- Şen, Semih. (2004) "*Türkiye'nin AB ile GB'nin Ekonomik ve Mali Etkileri Güncel Bir Değerlendirme*", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt 51
- Teschke, Benno. (2008) "Marxism" *The Ethic of Neoliberal Institutionalism*, (der.) Christian Reus-Smit and Duncan Snidal, The Oxford Handbook of International Relations, Oxford University Press
- Togan, Sübidey. (2011) "*On The European Union – Turkey Customs Unions*" Case Network Studies and Analyses, Sayı 426.
- Togan, Sübidey. (2012) "*The European Union – Turkey Customs Union: A Model for Future Euro-Med Integration*", MEDPRO Technical Report, sayı. 9, Mart.
- TÜSİAD. (2008) "AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmaları ve GB Yoluyla Türkiye'ye Etkileri" , TS/DIS/2008-08 7 Mart 2008. <http://www.europa.eu.int/council/off/conclu/index.htm> (Erişim 11 07 2018).
- Vergin, Nur. (2011) "*Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*", Doğan, İstanbul.
- Wallerstein, Immanuel. (2006) "*Tarihsel Kapitalizm*", (Çev.) Necmiye Alpay, 4.Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, Immanuel. (1974) "*Modern World System, Capitalist Agriculture and Origins of European World Economy in the Sixteenth Century*", Academic Press, Cilt 1.
- Wallerstein, Immanuel. (2003) "*U.S. Weakness and the Struggle for Hegemony*", Monthly Review, July-August.
- Yaramış, Volkan. ve Klevis Kolasi. (2014) "Eleştirel Kuram, Hegemonya ve Güvenlik", *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, (der.) Mehmet Şahin, Osman Şen.
- Yıldırım, Ertuğrul ve Cihan Dura. (2007) "*GB nin Türkiye Ekonomisindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış*" Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 28, Ocak-Haziran.
- Yılmaz A. Nuri ve Gökmen Kılıçoğlu. (2017) "*AB'nin Yumuşak Güç Kullanımı ve Diğer Ülkeler Üzerindeki Olumlu Etkisi*" Bartın Üni. İ.İ.B.F Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 15 <https://dergipark.org.tr/download/article-file/326750>